

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AHMEDİNEJAD DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Can ZÜMRÜT

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal İNAT

EYLÜL – 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHMEDİNEJAD DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Can ZÜMRÜT

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 17/09/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Can ZÜMRÜT

17/09/2008

ÖNSÖZ

“ Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri” konusu, 2005 yılından sonra İran yönetiminde meydana gelen gelişmelerin, iki ülke arasındaki ilişkilere etkisini incelemektedir. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç Dr. Kemal İnat’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim eşime ve aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Can ZÜMRÜT

17/09/2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii

GİRİŞ.....	1
-------------------	----------

BÖLÜM 1: TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....3

1.1. Tarihi ve Kültürel Faktörler.....	3
1.2. İdeolojik Faktörler.....	6
1.3. Güvenlik Faktörü.....	9
1.4. Dış Faktörler.....	12
1.4.1. Türkiye- İran İlişkilerinde ABD'nin Etkisi	12
1.4.2. Türkiye- İran İlişkilerinde İsrail'in Etkisi.....	13
1.4.3. Türkiye- İran İlişkilerinde AB'nin Etkisi.....	15
1.4.4. Hazar Denizi ve Azeri Konularında Meydana Gelen Gelişmelerin İlişkilere Yansıması.....	15

BÖLÜM 2: AHMEDİNEJAD ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE-İRAN

İLİŞKİLERİ.....18

2.1. İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri.....	18
2.1.1. Humeyni Dönemi.....	18
2.1.1.1. İran Devrimi ve Sonuçlarının Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri.....	18
2.1.1.2. İran-İrak Savaşının Etkisi.....	22
2.2. Rafsancani Dönemi.....	23
2.2.1. Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Ortaya Çıkan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi.....	25
2.2.2. 1991 Körfez Savaşının Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi.....	32
2.2.3. Türkiye'deki İslamcı Hareket ve Kürt Sorununun Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi.....	33
2.3. Hatemi Dönemi Türkiye-İran İlişkileri.....	45

2.3.1. Hatemi Dönemi Siyasi İlişkiler.....	46
2.3.2. Hatemi Dönemi Güvenlik İlişkileri.....	50
BÖLÜM 3: AHMEDİNEJAD DÖNEMİ.....	58
3.1. Ahmedinejad'ın İktidara Gelmesi.....	58
3.1.1. Dokuzuncu İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri.....	58
3.1.2. Mahmud Ahmedinejad'ın Seçimlerdeki Başarısının Nedenleri	62
3.1.3. Ahmedinejad Dönemi Dış Politikanın Temel Özellikleri	64
3.2. Ahmedinejad Döneminde Türkiye-İran Güvenlik İlişkileri.....	67
3.2.1. PKK'nın İki Ülke İlişkilerine Etkisi.....	68
3.2.2. Olası Bir Askeri Harekatın Türkiye'ye Etkileri ve Türkiye'nin Seçenekleri.....	76
3.3. İran'ın Nükleer Sorunları Açısından Türkiye-İran İlişkileri.....	86
3.3.1. İran'ın Nükleer Çalışmaları.....	86
3.3.2. İran'ın Nükleer Sorunları ile İlgili Diğer Devletlerle Arasında Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü	91
3.4. Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri.....	98
3.4.1. Türkiye ve İran'ın Doğalgaz ve Petrolünün Batıya Aktarılması İle İlgili Çalışmaları.....	99
3.4.2. Türkiye-İran Arasında Gerçekleşen Diğer Ticari İlişkiler.....	104
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilâtı (Central Treaty Organisation)
CIA	: Merkezi Haberalma Ajansı (Amerikan)
CPİT	: Çin-Pakistan-İran-Türkiye
DYP	: Doğru Yol Partisi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
GAMOH	: Güney Azerbaycan Milli Uyanış Hareketi
HDİT	: Hazar Denizi İşbirliği Teşkilatı
İKDP	: İran Kürdistan Demokrat Partisi
KK	: Koruyucular Konseyi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü
KHDP	: Kürdistan Halkı Devrim Partisi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KONGRA-GEL	: Halk Kongresi
OAKC	: Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri
PJAK	: Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RP	: Refah Partisi
SAVAK	: İran Gizli Polisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜRKSAT	: Türk Uydusu

UAEK : Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
YJRK : Doğu Kürdistan Kadınlar Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İran'ın Envanterindeki ve Üzerinde Çalıştığı Füzeler Hakkında Özet Bilgi.....	81
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Nüfusun Coğrafi Dağılımı	5
Şekil 2 : İran'ın Mevcut Füze Birliklerinin Konuş Durumu	83
Şekil 3 : İran'ın Mevcut Balistik Füzelerinin Türkiye'yi kaplama alanı	83

Tezin Başlığı: Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri**Tezin Yazarı :** Can ZÜMRÜT**Danışman :** Doç. Dr. Kemal İNAT**Kabul Tarihi :** 17 Eylül 2008**Sayfa Sayısı:** VIII(ön kısım) + 122(tez)**Anabilim Dalı:** Uluslararası İlişkiler**Bilim Dalı :** Uluslararası İlişkiler

“Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri” dış ilişkilerde özellikle güvenlikle ilgili endişelerin söz konusu olduğu durumlarda faydacılık üzerine kurulu düzenin devam ettiği ve ideolojinin arka planda kaldığı anlatılmaktadır.

1979 devrimine kadar uluslararası alanda çok problem yaşamayan İran, devrim sonrasında yalnızlaşma, iç ve dış politikada İslam’a vurgu yapma yoluna gitmiştir. Bu sebeple Türkiye ile olan ilişkilerinde Laiklik karşıtı gelişen iç olayların arka planında genelde İran’ın olduğu şüphesi var olmuştur. Her iki ülkenin de birbirlerinin sistemlerini tehdit olarak görmesi sebebiyle ilişkiler genelde karşılıklı iç işlerine müdahale şüphesi gölgesinde istikrarsız bir şekilde süregelmiştir.

ABD’nin Irak’ı işgaline kadar böyle devam eden süreç, Kuzey Irak’ta ve İran’ın sınırları içinde oluşan PKK tehdidinin fark edilmesi neticesinde; öncelikle güvenlik alanında sonra ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğine dönüşmeye başlamıştır.

Ahmedinejad’ın seçilmesi sonrasında her türlü uluslararası kamuoyu tepkisine rağmen nükleer faaliyetlerine devam eden, nükleer silah geliştirmesi ile ilgili uyarılara karşı söylemlerini daha da sertleştiren, bu sebeple yalnızlığa itilmeye çalışılan İran ile Türkiye arasında iyi ilişkiler geliştirilmektedir. Bu noktadan referansla tıpkı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olduğu gibi ülkelerin de davranışlarını ve ilişkilerini fizyolojik ihtiyaçlarından (temel ekonomik ihtiyaçlar) sonra güvenlik konusunun şekillendirdiği tespiti üzerinden hareketle İran’ın olası ABD müdahalesine karşı önlem almak üzere Türkiye’yle, Türkiye’nin ise ABD’nin Irak’a askeri müdahalesi ile Kuzey Irak’ta yeniden palazlanan PKK tehdidine karşı İran’la işbirliği çabalarını arttırmıştır. Türkiye, İran’ın nükleer silah geliştirmesine karşı çıkmakla birlikte kontrollü olarak nükleer enerji kullanımını onaylamakta, İran ise yavaş yavaş nükleer silah üretme kapasitesine yaklaşmakla birlikte hedefinin sadece enerji üretimi olduğunu belirtmektedir. İran nükleer silah geliştirse, ABD ve AB mevcut durumda buna her ne kadar karşı çıksalar da, Nükleer İran’a müdahale etmeyi göze alamayacak ve İran’ı etnik farklılıklarını kullanarak ikna etmeyi deneyecektir. Türkiye ise bölgedeki üstünlüğünü kaybetmemek için nükleer silahını üretme yoluna gidecek veya düşük bir ihtimalle AB’nin nükleer şemsiyesi altına girmekle yetinecektir. Doğalgaz, petrol gibi enerji kaynaklarının önemli bir kısmını elinde bulunduran İran bunu ihtiyacı olan AB ülkelerine pazarlamak için Türkiye üzerinden güzergâhlar kullanma yoluna gidecek ve uluslararası ortamda önemli bir değişiklik olmazsa ekonomik ilişkiler daha da gelişecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve İran İlişkileri, Ahmedinejad, PJK-PKK, Nükleer Güç

Title of the Thesis: Relationships Between Turkey and Iran at the Term of Ahmedinejad	
Writer of the Thesis: Can ZÜMRÜT	Adviser: Assoc. Prof.Dr. Kemal İNAT
Acceptance Date : 17 September 2008	Number of Page: VIII(pretext) +122(mainbody)
Main Discipline : International Relationship Discipline : International Relationship	
<p>“Relationship Between Turkey and Iran at the Term of Ahmedinejad ” indicates when there are alarms about security in international relations, the self-seeking status goes on between countries and ideology becomes less important in international relations.</p> <p>Iran did not have many problems in international arena until 1979 revolution, but after revolution it has been becoming isolated from international society, it was given to emphasize to Islam in its national and international policies. For this reason, its relations with Turkey was always thought that as if Iran has an important role in antilaisizm propagandas in Turkey. Because both of the two countries have been thought as a threat to each other's national political system, the relations have been gone instable in the shadow of the suspicion of the interference to the each other's political systems.</p> <p>This instable relationship period had gone on until distraction of Iraq by USA, and in conclusion with PKK's threat appeared again in North Iraq and in some areas of Iran, the relations have been beginning to turn into a collaboration firstly in the security area and then in economic and cultural areas.</p> <p>After Ahmedinejad was elected, Turkey and Iran have been improved good relationships inspite of all of the international public reaction to it for its continuing to nuclear activities and its getting to give more hard reactions to related with its developing nuclear weapon programme. We can say that security shapes all countries' main policies, attitudes and relations towards to other countries after basic economical needs according to Maslows basic needs hierarchy. From this point of view, both of the countries increase their collaboration efforts to take measures which PKK threat reappeared in North of Iraq after USA's distraction of Iraq and possible USA intervention to Iran's land. Although Turkey is against to Iran's developing nuclear weapon, it accepts to usage of nuclear energy under control. But Iran progressively has been getting to produce the capacity of nuclear weapon. On the contrary, it points out that its main aim is just producing energy. If Iran develops nuclear weapons, even though USA and EU do not admit its nuclear activities, they can not take into consideration to interference to Iran and would try to convince it by using its ethnic differences. Beside this Turkey will start to produce its own nuclear weapon programme or probably will be contented with EU's nuclear protection. Iran which has an important part of natural gas and petroleum reserves will use Turkey as bridge to send them to EU's countries which need reserves. If there were not be any changes in this international conjuncture economic relations between the two countries would be developed.</p>	
Key Words: Relationships Between Turkey and Iran, Ahmedinejad,PJAK-PKK,Nuclear Power.	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

“Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri” adlı tezde 2005 yılında İran yönetimine Ahmedinejad önderliğindeki muhafazakâr kanadın geçmesi sonucu Türkiye ile ilişkilerde meydana gelen değişimler ve gelişmeler incelenmektedir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmada, Dünya Politikasında önemli bir yere sahip olan Ortadoğu'nun en fazla nüfuzla sahip aktörlerinden Türkiye ve İran'ın yaşadığı iç gelişmeler ve bunların dış politikalarına yansımalarının gerek birbirleriyle olan ilişkileri açısından gerekse bölgesel ülkeler ve dünya ile olan ilişkiler açısından takip edilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran ilişkilerinin incelenmesindeki temel amaç İran'daki reformcuların veya muhafazakârların ve benzer şekilde Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin, dış ilişkilerde çıkarlar ve özellikle güvenlikle ilgili endişelerin söz konusu olduğu durumlarda faydacılık üzerine kurulu düzeni etkilenmediğini göstermektir. Her türlü uluslararası kamuoyu tepkisine rağmen nükleer faaliyetlerine devam eden ve yapılan uyarılara söylemlerini daha da sertleştiren bu sebeple yalnızlığa itilmeye çalışılan İran ile Türkiye arasında geliştirilen iyi ilişkiler incelenmiştir. Bu noktadan referansla bu dönemde Türkiye - İran ilişkilerini öncelikle güvenlik kaygılarının şekillendirdiği gösterilerek, uluslararası ilişkiler bilim literatürüne katkıda bulunma hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Konunun ortaya konması için bu konuda mevcut olan literatür (kitaplar, raporlar, ifadeler, kütüphane, açık yayın, organları, internet ve piyasada mevcut olan kitaplar vs.) taranmış araştırılarak ve bilgiler bir araya toplanarak okunduktan sonra yorumlanmıştır.

Çalışmanın Kapsamı,

Birinci Bölümde, Türkiye-İran ilişkilerini belirleyen tarihi, kültürel bölgesel ideolojik, güvenlik ve dış faktörler ele alınarak ilişkilerin şekillenmesine etkileri incelenmiştir. Bunlardan biri olan Kürt sorunu her iki ülkeyi de benzer sorunlarla karşı karşıya getirmeye başlamıştır. Daha önceleri Türkiye'nin bu kanayan yarasının İran tarafından kaşındığı iddiaları ile gerilen ilişkilerin, ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası Kuzey Irak'ta gelişen Tahran Yönetiminin kendi Kürt sorununu kontrol altına almak için gösterdiği çabalarla işbirliğine dönüşmeye başlamıştır.

İslam'ın İran'da yönetim biçimi olarak kabul edilmesi ve bu rejimin laik Türkiye'ye ihraç edilmeye çalışıldığına ilişkin düşünceler de, Türkiye-İran ilişkilerini ideolojik olarak etkileyen bir faktör olarak incelenmiştir.

Uluslararası kamuoyunun tüm tepkilerine rağmen İran tarafından yapılan nükleer çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılarak Türkiye'nin, İran'ın nükleer politikasına yaklaşımı ve İran'ın nükleer programının Türkiye'ye etkileri değerlendirilmiştir. Türkiye ve İran'ın jeopolitik konumlarının tarihten gelen ilişkilerinin ekonomik ilişkileri olumlu etkileyen bir faktör olduğu değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde 2005 öncesi Türkiye-İran ilişkileri ele alınmakta 1979 yılına kadar iyi giden siyasi ilişkilerin İran'daki devrim sonrasında her iki ülkenin birbirlerini kendi iç ilişkilerine karışmakla suçlaması çerçevesinde olumsuz olarak şekillendiği, Hatemi'nin reformist yaklaşımı ve Türkiye'nin "komşularla sıfır problem" politikası çerçevesinde ılımlı bir havanın yakalandığı belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Ahmedinejad dönemi Türkiye-İran ilişkileri birinci bölümde değinilen, belirleyen faktörler çerçevesinde ele alınmıştır.

Güvenlik konusunda PKK ya karşı işbirliğine gidildiği, Irak sorununa yaklaşımda benzer tutumlar içinde oldukları belirtilmiştir, İran'ın nükleer çalışmaları konusunda Türkiye'nin arabuluculuk rolü üstlendiği ve İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı olumsuz yaklaşıldığı değerlendirilmiştir. Ekonomi faktörünün bu dönemde ilişkileri genel olarak olumlu etkilediği ve gelecekte de uluslararası ortam böyle sürerse olumlu etkileyeceği değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye ve İran, gerek coğrafi konumları, gerek tarihi ve jeopolitik yapıları, gerekse nüfus ve kültürel kimlikleriyle bölgede söz sahibi olabilen en önemli ülkeler arasında yer alırlar. Bu durum, her iki ülkeyi de buldukları coğrafyadaki gelişmelerde etkin kılmaktadır. Bu iki etkin ülkenin ilişkileri, tarih boyunca pek çok etkene bağlı olarak gelişim göstermiş ve şekillenmiştir. Bu gelişimi anlayabilmek için, bu etkenler bütünüyle ele alınmalıdır. Bu bölüm, kapsamlı bir şekilde, Türkiye-İran ilişkilerinde etkili olan temel unsurları irdelenecektir. Bu bağlamda, tarihi ve kültürel etkenler, buna bağlı olarak iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen ve başta ABD ve İsrail kaynaklı olan dış etkenler incelenecektir. Son olarak da, Ortadoğu'nun güvenlik düzenlemesi, bölgesel rekabetler, güç çatışmaları ve PKK sorunu üzerinde durulacaktır.

1.1. Tarihi ve Kültürel Faktörler

İran, Türkiye'nin doğusunda 450 km. uzunluğunda kara sınırını paylaşan komşusudur. Bu sınırlar, 1639'da imzalanan Kasrı-Şirin Antlaşması'ndan buyana çok az değişmiştir. Bazı küçük olaylar hariç, iki ülke arasında bu sınırlara ilişkin sorun yaşanmamıştır. Aralarında zaman zaman gerginlikler oluşmuş olsa da genel olarak dostluk ve işbirliği ön planda görünmektedir. Yine de, tarih boyunca iki ülke de işbirliği içerisinde olma eğilimi göstermesine rağmen, beklenen ilişki düzeyine ulaşamamıştır (Keskin, 2004b:59). Hem stratejik hem de ekonomik açıdan her iki ülke de bölgenin egemenliğini elde etme isteğinde ve dolayısıyla rekabet içinde olmuşlardır. Bölgedeki egemenlik rekabetinin kökeni, Osmanlı ve Safevi hanedanlarının çatışmasına kadar uzanmaktadır. Her iki hanedanlık da Türk ve Müslüman olsa da, Osmanlı Devleti'nin Sünni ve Safevi Devleti'ninse Şii olması tarafların birbirlerine rakip olmalarına neden teşkil etmiştir (Keskin, 2004a:22). Bu farklılık, Abbasi halifeliğinin doğu topraklarında kontrolü kaybetmesinden sonra belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. İran her ne kadar yoğun bir Türk nüfusuna sahip olsa da, yeni Farsça'nın edebiyat ve yönetim dili olarak kullanıldığı bu dönemde değişik halklardan oluşan bir Müslüman toplumu barındıran bir Fars kültürüne sahipti (Bingöl, 1999:179-180). İran, tarih boyunca kendisini Fars dilinde ve Şii kimliğinde tanımlamıştır. İran, Fars ve Şii odaklı bir kültürel havza tanımını benimserken Türkiye, Türk kültürü odaklı bir havza algılamasına sahip

olmuştur. Bu durum, hem bu ülkelerin egemenlik mücadelesini derinleştirmiş, hem de bu mücadeleye yeni bir boyut kazandırmıştır.

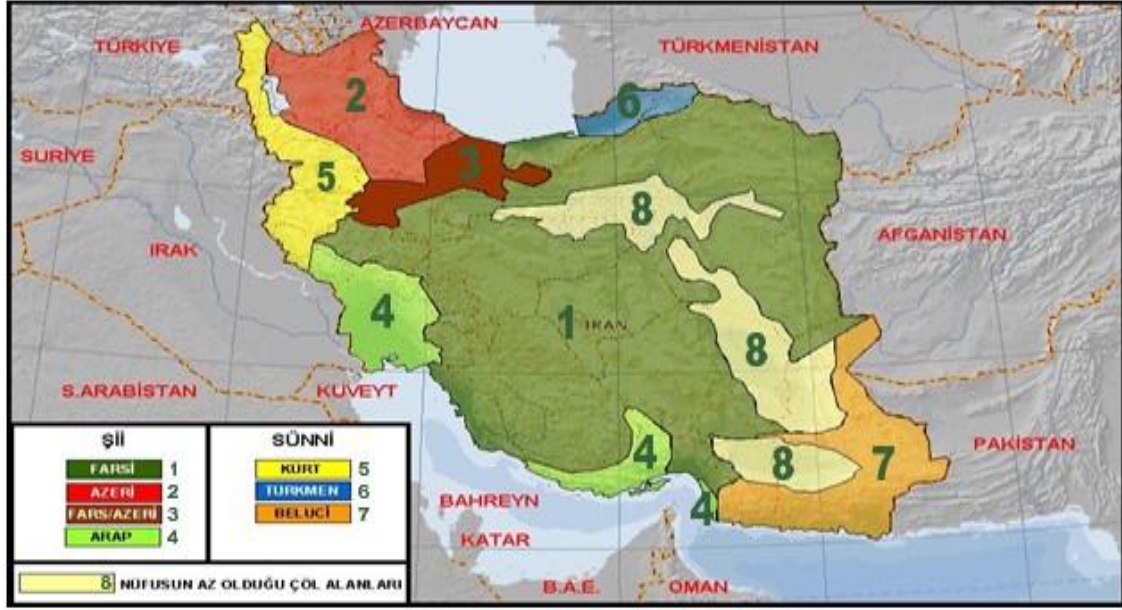
İran yoğun bir Türk nüfusu barındırmaktadır. İran Türklerinin en kalabalık grubunu Azeriler teşkil etmektedir. İran'da yaşayan Azeri ve diğer Türkler'in 15-16 milyon civarında nüfusa sahip oldukları ve İran genel nüfusunun yaklaşık % 25'ini oluşturdukları bilinmektedir(Yeşiltaş, 2006:56). İran'da yaşayan Türk topluluklarının ikinci önemli grubunu oluşturan nüfusun %2'sini oluşturan Türkmenlerdir. Bunların dışında Afşarlar, Hâlâçlar, Hamseler, Boyarahmet, Karagözlü ve Agaçeriler nüfusları hakkında bir fikir edinilemeyen Türk topluluklarıdır, Kazak, Özbek, Şahseven, Kaşgailer gibi nüfusları tam olarak bilinmeyen ve çoğunluğu İran'ın kuzey kesimlerinde yaşayan Türk toplulukları da mevcuttur. İran ve Türkiye ilişkilerinin gidişatında önemli olan bölgeler Orta Asya ve Kafkasya'dır. İran yoğun bir Türk nüfusu barındırdığından, bunu Türkiye için potansiyel bir kültürel ve siyasi nüfuz alanı olarak gördüğü belirtilmektedir. Türkiye'nin, kendi sınırları içinde bulunan Türkler üzerindeki olası etkilerini düşünen İran, tarihten gelen bölge üzerindeki rekabetin de etkisi ile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk nüfusu varlığına önem vermekte, bu bölgede Türkçülüğün siyasi bir olgu olarak ortaya çıkmasını istememektedir (Keskin, 2004a:24).

Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerde endişenin bir başka nedeni de, Azeri sorunudur. Asırlar boyunca Türkler tarafından yönetilen Farslar, 1925 yılında iktidarı ele geçirmelerinin ardından İran'da muhtemel bir Türk Milliyetçiliğini kendileri için tehlike olarak görmüşler ve başta Azeriler olmak üzere İran'daki Türkler üzerinde oluşabilecek milliyetçi akımlara karşı Şii kimliklerini ön plana çıkarmayı başarmıştır. Aslında, Azerilerin Şii olmaları, ayrımı en alt düzeye indirmiş ve Azerilerin yönetime katılımını en üst düzeye çıkarabilmiştir. Azeri kökenli din adamlarının mevcut durumu korumakta istekli olmaları da beraber düşünüldüğünde, bunun sebebinin olası bir yumuşamayla kendini gösterebilecek laik bir devlet yapısının, ülkede bölünmelere neden olabileceği endişesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, İran'daki Türklerin dikkati Türkiye üzerinden çekilmek istenmektedir. Zaman zaman karşılıklı olarak yapılan ideolojik suçlamalar iki tarafın yarına olacak şekilde sağlıklı ilişkilerin kurulmasını engellemiştir. İran'daki diğer azınlıklara bakılacak olursa Azerilerin, Farsilerden sonra en yoğun nüfusa sahip oldukları görülmektedir. İran nüfusunun %8'ini Gilakiler ve Mazenderanlılar, %7'sini

Kürtler, %3'ünü Araplar, %2'sini Beluciler, %2'sini Lurlar ve %1'ini de Ermeniler ve diğer etnik gruplar (Laklar,Kaşkaylar,İran Yahudileri,Gürcüler, Süryaniler, Çerkezler, Tatlar, Romanlar, Brohiler, Hazarlar, ve Kazaklar) oluşturur (CIA, 2008). İran'ın başlıca etnik gruplara göre coğrafi olarak nüfus dağılımı Şekil 1'de belirtilmiştir.

Şekil 1. Nüfusun Coğrafi Dağılımı

(Wikipedia, 2008)

İran, sorun çıkarma potansiyeline sahip bu nüfus yapısını bir arada tutmak için Şiilik unsurunu çok iyi kullanmaktadır. İran nüfusunun dini yapısının %89'unu Şii Müslümanlar, %9'unu Sünni Müslümanlar, kalan %2'sini ise diğer dinlere mensup insanlar (Bahailer, Sâbiiler, Hindular, Yezidiler, Ahli-Hak, Zerdüşçüler, Yahudiler ve Hıristiyanlar oluşturmaktadır (CIA, 2008).

Ülkenin resmi mezhebi olan Şiilik ve 12 İmam (İsna Aşeriye) inancı, ülkenin özellikle orta ve kuzey kısımlarında güçlüdür. Sünnilik inancıysa ağırlıklı olarak ülkenin kuzeybatısındaki Kürtler ile Pakistan sınırındaki Belucilerde ve Horasan eyaletinde yerleşik Türkmen aşiretlerde yaygındır (Wikipedia, 2008).

Türkiye – İran ilişkilerini etkileyen bir başka etmen de Ermeni konusu ve Ermenilerin etnik dağılımıdır. Bu, İran yönetiminin de gündemindeki meselelerindedir (Kalafat, 2001:237). İran'ın bilhassa Güney Kafkasya'da cereyan eden etkinlik mücadelesi,

Türkiye ve Azerbaycan'a karşı bir politikadır. Bunun en önemli nedeni ise, Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan Türkleridir. Denize çıkışı olmayan bir ülke olan Ermenistan'ın dış dünyaya açılma noktalarından birisinin İran olması, bu iki ülkenin çıkarların uyuşmasına ve birbirlerini müttefik olarak görmeleri için bir nedendir.

Ermenistan'ın soykırım iddialarıyla birlikte Türkiye ile sorunlarının iyice derinleşmesi, Azerbaycan ile de hala askeri çatışma halinde bulunması, ayrıca ekonomik, askeri, enerji konularında tümüyle Rusya'ya bağlı kalmama isteği ile Türkiye ve Azerbaycan tarafından uygulanan sınır ambargosuyla bölgesel ulaşım projelerine dâhil edilmemiş olması gibi faktörler, Ermenistan'ın İran ile ilişkilerini geliştirme isteğinin ana nedenleridir (Gül ve Ekici, 2002:37-39). Bu etkenlere rağmen Cumhurbaşkanı Sezer'in Haziran 2005'teki İran ziyareti bilim ve kültür alanında olumlu sonuçlar doğurmuş, İran ile ilişkilerimiz kültürel boyutunun geliştirilmesi çabalarını bir ürün olan, Allame-i Tabatabai Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü kurulması fikri, Cumhurbaşkanımızın ziyareti sırasında yapılan açılış töreniyle hayata geçirilmişti. 1959 tarihli Kültür anlaşması kapsamında 2001 yılında imzalanan Kültür Değişim Programı gereğince açılan bölüm, Türkiye'de halen dört üniversitede eğitim vermekte olan Fars dili ve Edebiyatı bölümleriyle birlikte iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkı sağlayacaktı. Tahran Terbiyeti Müderris Üniversitesi'nden akademisyenler Kasım ayında Türkiye'de çeşitli üniversiteleri, Türk öğrencileri ve öğretim üyelerinden oluşan 20 kişilik bir heyet de, Temmuz ayında başkent Tahran, Tebriz Meşhed ve İsfahan kentlerinde bilimsel ve akademik merkezleri ziyaret etmişti (Gonzalez, 2007).

1.2. İdeolojik Faktörler

Türkiye ile İran arasındaki önemli sorunlardan birisi de rejimle ilgilidir. İki ülke arasındaki rejim uyumsuzluğu, 1979 İran İslam devrimi ile birlikte iyice belirginleşmiştir. İran, Müslümanların çoğunluğunu temsil eden Sünni geleneğinden farklı olarak, İslam'ın Şii yorumuna dayalı bir Şeriat devleti kurulmuştur. Türkiye ise, tersine laik bir devlet olmuş ve laikliği vazgeçilmez bir parçası olarak görmüştür. Bununla beraber Türkiye, kendini Batının geldiği son siyasi nokta olan Avrupa Birliği içinde yer bulma çabası içinde görürken İran, kendini İslam dünyası içinde tanımlamıştır. Batı'yı da kötülüğün kaynağı olarak kabul eden İran, kendisini Batı

kültürü ile özdeşleştiren Türkiye'yi kendine yakın bulmamıştır. Bu nedenlerden dolayı iki siyasal sistemin varlık nedenlerinin birbiri ile zıt olduğu söylenebilir (Keskin, 2004a:23-24).

Türkiye ve İran'ın farklı devlet anlayışlarının Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya politikalarının oluşumunda oldukça önemli bir yeri vardır. Her iki ülkenin kültürel unsurları siyasi olarak da benimsenmeye başladığında, sorunlar açıkça ortaya çıkmıştır. 1979'daki İran Devrimi, bu durumu gösteren en belirgin örneklerden birisidir. Şii kimliği bu dönemde tam bir siyasi boyut kazandırmıştır. Bu boyut iki ülkenin gergin zamanlar yaşamasına neden olmuştur. Ayrıca 1991'de Sovyetlerin yıkılmasının ardından, Orta Asya ve Kafkaslardaki gelişmeler iki ülkenin farklı kültürel havzaya sahip olduklarını açıkça göstermiştir. İki ülkenin de Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliklerini arttırma yönündeki girişimleri İran ve Türkiye ilişkilerini gerginleştiren bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. (Keskin, 2004a:23).

1991'de SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) çöküşünün ardından Orta Asya ve Kafkasya'da 8 yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu yeni ülkeler SSCB'den dikkate değer farklar arz etmektedir. Bu farklılıklar İran'ı Orta Asya için yeni politikalar çizmeye sevk etmiştir. Bu yeni ülkelerin farklılıkları, İran'ı bir taraftan sevindirmiş diğer taraftan da temkinli olmaya itmiştir. SSCB'nin çöküşünden sonra komünizm bir tehdit olmaktan çıkarken, Orta Asya Kafkasya Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkması ile İran, yeni bir nüfuz alanı elde etmiştir. İran bölge ile olan tarihi ve kültürel bağları vesilesiyle bu cumhuriyetlerle yakınlaşma için önemli fırsatlar elde etmiştir. İran, bu bölgenin büyük bir kısmının kendi tarihinin bir ögesi olarak ve dolayısıyla "İran Kültür Havzası" içinde kabul ederken (Bayır ve Aslanlı- 2001:47-48), Türkiye için de Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, yeni nüfuz noktaları anlamına gelmiştir. Türkiye'nin bu cumhuriyetleri kendisinin tabii müttefikleri olarak görmesinin nedenleri, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki tarihi, etnik, kültürel, psikolojik yakınlık olarak gösterilebilir ve bunlar bu cumhuriyetleri Türkiye'nin kendi kültür havzası içerisine yerleştirmesine neden olmuştur (Kuloğlu, 2001:73). Türkiye siyasi model olarak da Kafkaslarda ve Orta Asya'da İran'ın rakibi olarak görüldüğünden, İran tarafından oluşan yeni nüfuz noktaları için tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin başta petrolü olmak üzere ekonomik zenginliklerinin Türkiye üzerinden

taşınma niyetleri, İran'ın Türkiye'yi kendisine bir rakip olarak görmesinin başka bir nedeni olarak kabul edilebilir (Özcan, 1999:340-341).

Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı döneminde (1996-1997), ülke dış politikasına kendi ideolojik eğilimleri doğrultusunda yön verme isteği sonrasında yaşanan süreç, dış politikada çok başlılık sorununun yaşanmasının somut bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve Dışişleri bakanlığı ile RP (Refah Partisi)-DYP (Doğru Yol Partisi) koalisyon hükümeti arasında, öncesinde benzeri görülmemiş gerginlik ve çekişmelerin yaşandığı gözlemlenmiş, Genel Kurmay Başkanlığının, "28 Şubat Süreci" olarak bilinen bu dönemde, iç ve dış politika alanlarında fiili etkisini sergilediği görülmüştür (Özcan, 2002:20-28). Bu iç çekişmeler Türkiye-İran ilişkilerinde faydacı bir dış politika yönünde ilerlenmesini yavaşlatmıştır. Aslında Şiiilerin ve Sünnilerin iki ortak özelliği motivasyonları ve ideolojileridir. Motivasyonlarındaki ortaklığın kökleri küskünlükleri ve düş kırıklıklarına dayanmakta düş kırıklıklarını ise ekonomik, sosyal, politik bir çok konu oluşturmaktadır. İdeolojilerindeki ortak nokta ise sosyal adalet isteğidir diyebiliriz (Issawi, 1998:12). Bi çok konuda ayrışan bu iki mezhebi bağlayıcı böyle ortak noktalarının olması gerektiğinde işbirliği yapabilme yeteneğine sahip olduklarını göstermektedir.

İran'ın siyasal yapısı incelendiğinde ise, ülkenin toplumu, kültürü ve ekonomisi üzerinde sıkı bir denetimde bulunmak isteyen muhafazakar kesim ile reformcu kesim arasında mücadele olduğu, askeri kesimin dış politika üzerinde pek de etkili olmadığı görülmektedir(Rubin, 1999:85).Hümeyni önderliğinde gerçekleşen 1979 İran İslam Devrimiyle birlikte İran'ın yönetim temel özellikleri şöyle olmuştur(Keskin, 2004:6).Velayet-i Fakih makamı sistemin önemli bir parçasıdır. Devletin bütün davranışları ideolojiktir. İslam dini, hayatın bütün alanlarında yaşanmaya çalışılmaktadır. Batı ve Doğu'dan uzak durularak, dünya emperyalizmi ortadan kalkana kadar mücadele edileceği anlayışı yer almaktadır. İktisadi alanda yabancı yatırımlara karşı fazlasıyla temkinli bir politika izlenmiştir. İran'daki sistemin temel unsurları incelendiğinde sağlam bir teolojik yapının oluşturulduğu görülmektedir.

1.3. Güvenlik Faktörü

Türkiye-İran ilişkilerinde etkili olan etmenlerden birisi de, her iki ülkenin de paylaştığı Kürt sorunudur. Tahminlere göre, İran'da 5 milyon dolayında Kürt bulunmaktadır. Bu nüfus ağırlıklı olarak kuzeybatı İran'da son derece kötü koşullarda yaşamaktadır. Bu Kürt topluluk İKDP'nin 1945 yılında kurulmasıyla rejimle çatışmıştır (Özkan, 2003:19).

İki ülkede de var olan bu problemin nedeni, aslında, bu ülkeler tarafından Kürtlere uygulanan kötü politikalar değil, Türkiye ve İran'ın bölgede yaşayan Kürtleri kontrol altında tutmak için gösterdikleri çabalardır. Türkiye'nin en büyük endişesi, Bağdat'ın Kuzey Irak'ı kontrol edemeyeceği ve KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) veya KYB'nin (Kürdistan Yurtseverler Birliği), İran-Irak savaşının başlarında Kuzey Irak'ta ve Kuzey İran'da üstlenmiş olan PKK ile iş birliği yapma ihtimalidir. 1983'te KDP ve PKK'nın, müşterek düşmanlara karşı beraber hareket edeceklerine dair imzaladıkları "Birlik İlkeleri Anlaşması" da, Ankara'nın endişesinin yerinde olduğunu göstermektedir (Olson, 2004:13).

Aslında, Ankara'nın endişesi bu anlaşmanın öncesine dayandığı için Türkiye, 26 Mayıs 1983 tarihinde, 800-1000 kişilik bir askeri güçle Kuzey Irak'taki PKK üslerine saldırmış, 40 km kadar sınırdan içeri girmiş ve birkaç yüz PKK militanını etkisiz hale getirmişti. Fakat İran, Bağdat'ın bu harekate onay vermiş olmasından hiç de memnun olmamış, üstelik Türkiye'nin petrol bölgelerini koruması için NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü) destek olduğunu ve böylece ABD çıkarlarına hizmet ettiğini iddia etmişti. Ancak bu rahatsızlığa rağmen İran-Türkiye ile, 28 Kasım 1984'te her ülkenin kendi topraklarında diğer ülkenin güvenliğine yönelik hareketlere izin vermesini engelleyen bir güvenlik anlaşması imzalamışlardır. Böyle bir anlaşmanın yapılmasının nedeni bölgede tehdit doğuran unsurların var olması idi. Türkiye için tehdit, PKK idi. Türkiye'deki Kürt sorunu konusunda geniş bir çalışma yapan Fred Halliday ve Henri Barkey'e göre, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki asıl meselesi, Kürtleri bağımsızlık veya özerklik istemeye cesaretlendirecek herhangi bir etkiyi ortadan kaldırmaktı. Bu nedenle, Türkiye PKK konusunda çok itinalı davranmaktaydı. İran içinse tehdit, bilhassa "Halkın Mücahitleri Hareketi" başta olmak üzere Türkiye'deki İran'a muhalif hareketlerdi. Öyle ki, 1989'da

Türkiye’de, İran’ın kendi politik faaliyetleri konusunda endişe ettiği 1 veya 1.5 milyon İranlı olduğu sanılmaktaydı (Olson, 2004:14).

Her ne kadar 1984 yılında bu anlaşma imzalanmış olsa da, Ankara’daki askeri yetkililer, İran’ı sınırlarını PKK’ya karşı koruma hususunda yaptıkları anlaşmaya aykırı hareket etmekle ve bu nedenle de Türk milli güvenliğini tehlikeye sokmakla suçlamışlardır. Bu suçlamalar, iki ülke arasında gerginliğin bir parça dindiği Rafsancani-Hatemi döneminde dahi devam etmiştir. Hatta PKK terör örgütünün İran tarafından uzun bir süre desteklendiği ve İran’ın Türkiye’nin bütün istek ve baskılarına rağmen bu destekten vazgeçmediği ileri sürülmüştür (Cankara, 2005:211). Ayrıca Tahran’ın, Şam’ın PKK’ya yaptığı yardımı, PKK’nın Kuzey Irak’ta KDP’ye karşı etkisini arttırması için desteklediği ve bu desteğin KDP’nin 1992’de Ankara ile olan ittifakını güçlendirmesi ile daha da arttığı belirtilmiştir (Olson, 2004:19).

İran-Türkiye ilişkileri iki ülke arasında yaşanan ideolojik savaş günlerinden bu yana büyük oranda mesafe kaydetmiştir. 1990’lar boyunca ilişkiler kısmen Türkiye’deki istikrarsızlık nedeniyle zayıftı. İran, her ikisinin de Ankara’daki rejime birer tehdit oluşturduğu dönemde siyasi İslami ve Kürt sorununu gayet iyi kullanmıştır. Bu nedenle Türkiye İran’ın müdahalesi karşısında kendini savunmasız hissetmiştir. Nitekim İran’ın Kürdistan İşçi Partisine (PKK) ve Türk Hizbullah’ına destek verdiğini gösteren teröristlerin itirafları olduğu yönünde yeterli delil vardı. Bu durum İran ile Türkiye’nin zaman zaman sınır boyunda silahlı çatışmaya dek varan çeşitli ihtilaflar yaşamasına yol açmıştır. Türkiye’yi ve İran’ı son yıllarda yakınlaştıran ise ABD’nin Irak’a müdahalesi sonucu artan güvenlik sorunları ve ortadoğudaki güvensiz durum karşısında bu bölgedeki enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkelerin bol alternatifli enerji nakil hatlarına yönelmeleri sonucu oluşan jeopolitik çıkar örtüşmesi olmuştur. Öte yandan, ABD Irak’ta çıkmaza düşüp, İsrail’le birlikte İran’a yönelik tehditlerini arttırmıştır ve muhtemel bir saldırı için meşruiyet zemini oluşturma çabalarının yoğunlaştırıp, Türk-İsrail ilişkilerinin sorgulandığı ve Iraklı üst düzey yöneticilerin başta İran olmak üzere bölge ülkelerini düşman ilan ettiği son dönemde, Başbakan Erdoğan Temmuz 2004’te İran’a bir ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyarette güvenlikle ilgili bazı önemli adımlar atılmıştır. Buna göre: İran, PKK’yı terör örgütü olarak kabul ederken, Türkiye de İran rejimine karşı Irak üzerinden mücadele veren Halkın Mücahitleri Örgütü’nü yakın

takibe alıp istihbarat bilgilerini paylaşmayı kabul etmiş ve terörle mücadelede işbirliği konusunda iki ülke arasında mutabakat zaptı imzalanması kararlaştırılmıştır.

Siyasi, askeri ve istihbarat ile ilgili işbirliğini koordine edecek üç ortak komitenin kurulması kararı alınmıştır. Bu kararları müteakiben, İran güvenlik güçleri ve PKK terör örgütü elemanları arasında meydana gelen sınır çatışmaları, İran'ın PKK konusunda tutum değişikliğine girdiğini göstermiştir (Cankara, 2004:214). 1993'ten itibaren Türkiye ve İran (Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti görmek istemeyen Irak ve Suriye de dahil), Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemek için bir takım protokoller imzalamışlar ve böyle bir politik yapının ortaya çıkmasının, kendi çıkarlarına ters olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Ancak bugün hem Ankara hem de Tahran, Amerika'nın ve Avrupa'nın Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan için verdikleri desteğe rıza göstermek durumunda kalmışlardır (Olson, 2004:21).

İran'ın PKK ya karşı tutumunun değişmesinde dönüm noktası olarak Cemil Bayık'ın 2002 Haziranında İran'da bulunduğu istihbaratının alınması üzerine Türkiye tarafından yapılan iade girişimlerini değerlendirebiliriz. MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın "İran'la yakınlaşalım", İran Büyükelçisi Muhammed Lavasani'nin de, "Komutanlarla uzun süredir görüşüyorum. PKK teröristtir" açıklamalarının yankıları sürerken, Türkiye, askeri - diplomatik bir atakla, İran'a giriş yapan Bayık'ın tutuklanıp iade edilmesini istedi. (Milliyet, 04 Nisan 2002). Ardından PKK, İran sorumlusu Rıza Altun aracılığıyla gönderdiği mesajda Bayık'ın iadesi durumunda, örgütün İran aleyhine faaliyete başlayacağı ve bu ülkede bulunan Kürtleri Tahran aleyhinde örgütleyebileceği tehdidinde bulunmuştu (Milliyet, 06 Nisan 2002). Bu tehdidin üzerinden çok geçmeden PKK-KADEK'in örgütteki huzursuzluğu ve kaçışları engellemek için Irak'ın kuzeyinde bulunan Kandil Dağı'ndaki 1000 kadar silahlı militanını İran'a yerleştirme çabasının, İran'ın tepkisiyle çatışmalara neden olduğu belirtildi. İran güvenlik güçlerinin Doli Göze'deki kampın İran kısmının boşaltılmasını istemesiyle 18 Haziran 2002'de meydana gelen çatışmada, dört İran askeri ile altı terörist yaralandı. Sözde Başkanlık Konseyi üyesi Murat Karayılan'ın da İran'a "misilleme yapılması" talimatıyla, teröristler 21 Haziran'da Shinava'daki bir karakolu basarak 8 askeri öldürdü. Örgütün, 800 kişiyi daha İran sınırına kaydıracağı, İran'ın tepkisinden çekinen Cemil Bayık, Nizamettin Taş ve Osman Öcalan gibi Başkanlık Konseyi üyelerinin ise Dola Koga'dan

ayrılıp Harun kampına geçtikleri bildirildi (Milliyet, 29 Haziran 2003). Bunun üzerine İran ordusu Kuzey Irak'ın Lolan, Hacümrân bölgeleri ile Ranya ve Kaladiza kasabaları karşısında yer alan topraklarında KADEK'e yönelik kapsamlı bir operasyon başlattı. İran operasyonu Türkiye sınırına kadar yayıldı. Türkiye'nin Şemdinli ile Doğu Beyazıt ilçelerinin karşısında yer alan dağlık alanlarda da yer yer süren operasyonlara sınır kesiminde Türk askeri birlikleri tarafından da destek verildi (Milliyet, 30 Haziran 2003). Kontrolü altındaki Kuzey Irak'ta PKK/KADEK'in yöneticisi Cemil Bayık'la temas kuran ABD askeri yetkilileri, terör örgütünden sınırdaki İran ordusunun hareketleri konusunda istihbarat kabul etmeye başladılar (Milliyet, 08 Temmuz 2003). Bu gelişmelerle birlikte Irak'taki Kürt grupların etnik temele dayalı federasyon taleplerine karşı çıkan Türkiye, Suriye'den sonra İran'ı da yanına almış oldu (Milliyet, 11 Ocak 2004). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 29 Haziran 2004'teki İran ziyareti öncesinde "görüşmelere göre karar oluşturacağız" diyen İran hükümeti, PKK-KONGRAGEL'i terör örgütü ilan etmeye karar verdi (Yılmaz, 2004).

1.4. Dış Faktörler

1.4.1. Türkiye- İran İlişkilerinde ABD'nin Etkisi

Türkiye ve İran'ın ilişkilerinde ABD önemli bir etkiye sahiptir. ABD faktörü, Rıza Şah döneminde Türkiye ve İran arasında sorun teşkil etmezken, 1979 İran devrimiyle birlikte iki ülke ilişkilerini oldukça etkilemiştir. Türkiye ve İran zaman zaman bölgede birbirleri ile rekabete girseler de komşu olmaları sebebiyle iyi ilişkiler kurma gayretindedir. ABD ise İran'ı bölgesel ve uluslararası sistemde zayıflatmak, siyasal sistemini değiştirmek istemektedir.

Türkiye ve ABD'nin İran politikalarının bazı örtüşen noktaları mevcut olmakla birlikte Kuzey Irak'taki Kürtler konusunda takınılan tavırların farklı oluşu ilişkileri ciddi biçimde ayrıma sürüklemektedir. ABD bölgede etnik temelli jeopolitik bir değişime olumlu bakarken Türkiye böyle bir oluşuma ciddi şekilde karşı çıkmaktadır (Keskin, 2004a:24). İran'da kendisi için de hayati nitelik taşıyan şartların ortaya çıkması yüzünden bölgedeki oluşumu engellemek, en azından kontrol altına almak gayreti içerisindedir.

Türkiye- İsrail eksenini ile İran ve Suriye'yi hedef alan Türkiye, Irak işgalinden sonra İran ve Suriye ile ciddi bir yakınlaşma yaşamaktadır. ABD, İngiltere ve İsrail'in, Irak ve Ortadoğu'ya yönelik politikaları üç ülkeyi de tehdit etmektedir.

ABD ve Türkiye'nin ortak rahatsızlıklarının başında ise İran'ın kitle imha silahı geliştirme isteğine yönelik taşınan endişelerdir. ABD İran'a karşı sert ve radikal politikaların uygulanmasını isterken, Türkiye, ABD'nin İran'a yönelik politikalarını onaylamamaktadır. AB'nin rejimin iç ve dış politikada reform edilmesi esasına dayanan İran politikası çizgisine daha yakın durmaktadır (Keskin, 2004a:25).

Amerika İran'ın uzun menzilli Şahab-3 füzeleri ile sahip olduğu füze gücüne nükleer başlık ilave etmeye çalıştığını iddia etmekte (Cankara, 2005:200-211). İran ise bu iddiaları reddetmekte nükleer gücü enerji üretiminde kullanmak için geliştirdiğini belirtmektedir. Türkiye de İran'ın nükleer silah üretmesini istememekte İran'ın büyük bir askeri tehdide dönüşmesinden endişe etmektedir.

İran'da ABD düşmanlığı iç politikada sıklıkla işlenmektedir. İran, ABD karşıtı görüşlerini rejim ilkelerinin bir parçası haline getirmiş ve ABD'yi özellikle kamuoyu önünde her düzeyde eleştirmiştir. Son zamanlarda İran, Amerikan emperyalizmini, Siyonizm ile işbirliğini ve yabancı ülkelerde bu ülkelerin ve bölgenin çıkarlarına aykırı bir biçimde güç bulundurmasını eleştirmiş, kamuoyunda iz bırakacak gösteriler düzenlemiştir.

İran, Başkan Bush tarafından şer eksenine kapsamına alınmış, bu yargı İran'da derin bir tepki yaratmıştır. İran'ın savuna geldiği rejim ilkeleri, uyguladığı dış politika, savunma sanayini geliştirme yönünde seçtiği yöntemler ve Orta Doğu'da adı terörist eylemlere karışmış bazı örgütlere verdiği destek iddiaları nedeniyle, ABD ile normal bir ilişki kurmasını beklemek zor görünmekle birlikte ABD'nin Irak'ta yaşadığı başarısızlığı gidermek için İran ile işbirliğine gitme ihtimali de zaman zaman gündeme gelmektedir.

1.4.2. Türkiye- İran İlişkilerinde İsrail'in Etkisi

1990'lı yılların sonucunda İsrail'in askeri gücünü geliştirmesi ve Türkiye'deki istihbarat kapasitesinin artışı ayrıca İsrail'in Azerbaycan'daki istihbarat varlığı, İran'ın giderek Kudüs-Ankara ekseninin hedefi haline geldiği yönündeki yorumlara yol açmıştı. İran'a göre, Türkiye-İsrail işbirliği, İsrail'in, İran sınırını kontrol altında tutmasını sağlıyor,

Türkiye'nin güneydoğusunda güçlenen PKK'yı bastırmak için İran Kürtleri kullanılıyordu. Ayrıca MOSSAD, Türkiye'den İran hakkında bilgi alıyordu (Shahram, 2001:69).

İran'ın bu endişesine rağmen Türkiye, 90'lı yılların ilk yarısında uluslararası yapıda ve Ortadoğu'da meydana gelen değişikliklerle güvenlik kaygıları belirgin biçimde arttığı için, İsrail'le arasındaki etkileşimi, savunma alanında imzaladığı anlaşmalarla radikal biçimde arttırma yoluna gitmiştir. Şubat 1996'da imzalanan "Askeri İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ve Refahyol Hükümeti zamanında imzalanan "Savunma İşbirliği Anlaşması" ile ilişkiler oldukça pekişmiştir. Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesinin temelinde, Suriye ve İran'dan kendisine karşı yöneltildiğini düşündüğü güvenlik merkezli tehditler yer almaktaydı. Bu endişe Türkiye ve İsrail'i özellikle Netanyahu iktidarında yakınlaşmaya itmiştir (Kardaş, 2006:338).

Türk tarafından yapılan açıklamalar da İsrail-Kürt işbirliğini olması muhtemel kılmaktaydı. Türk Dünyası Araştırma Vakfı tarafından Süleymaniye Kültür Merkez'inde düzenlenen panele katılan emekli Orgeneral Edip Başer, ABD ve İsrail'in çıkarlarının, K.İrak'ta bir Kürt devleti oluşturulmasında kesiştiğini söylemişti. Başer ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla İsrail'in çıkarlarının birbiriyle örtüştüğüne dikkat çekerek, K.İrak'ta kurulacak olan bir Kürt devletinin en çok İsrail'in işine yarayacağını söylemişti (Olgun, 2006).

İrak'ın, Türkiye-İsrail işbirliğinden duyduğu bu endişe, ilerleyen süreçte uluslararası yapının, 11 Eylül saldırıları sonrasında geçirmiş olduğu değişim ile hafiflemiştir. ABD'nin 11 Eylül sonrası uygulamaya koyduğu BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) dahilinde uyguladığı politikalar ve Suriye ile İran'a yönelik izolasyon siyaseti, Türkiye ile İsrail arasındaki fikir ayrılığını tamamen ortaya koymuştur. İsrail'in BOP destekli revizyonizmi Kuzey Irak'taki PKK varlığı ve daha genelde bölgede uygulamaya konan "Kürt kartı" ile birleşince Türkiye'nin İsrail'le gerçekleştirdiği ortak stratejik algılamalar önemli oranda azalmıştır. AKP iktidarıyla birlikte bölgede "çokl boyutlu" bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye, hem Irak savaşının olumsuz etkilerini azaltacak, hem de ekonomik yarar getirecek daha aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye, ABD'nin Suriye ile İran' a yönelik İsrail destekli izolasyon politikalarına karşı çıkmakta hatta, bu ülkelerle sınırlıda olsa bir yakınlaşma, bu ülkelere

yapılabilecek bir ABD müdahalesinin karşısında olma ve olası bir Kürt devletine karşı birlikte hareket etme temeline dayalı bir “savunmacı cephe” kurmaya çalışmıştır (Kardaş, 2006:347-348).

1.4.3. Türkiye- İran İlişkilerinde AB'nin Etkisi

ABD'nin yalnızlaştırıcı politikasına karşı İran, AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. İran'ın AB ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma çabalarına gelen olumlu cevaplar İran'ın politikasının yönünün bir göstergesidir. AB ülkelerinin İran'a olumlu bakışları, onu ABD'nin yalnızlaştırıcı politikalarından korurken Türkiye'de AB ülkeleri gibi düşünmektedir (Çolak, 1999:213). Bu kapsamda Dışişleri Bakanı, Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaretlerin yapıldığı, iki taraf ilişkilerinde ilk kez bir Ticaret ve İşbirliği Anlaşması akdedilmesi düşüncesinin ortaya atıldığı ve bir ortak komisyon ile parlamentolar arası bir ilişki modelinin gündeme geldiği gözlenmektedir.

AB ülkeleri de İran'ın nükleer silah geliştirmesi konusunda endişeler taşımakla birlikte ABD kadar sert olmayan bir tutum takınmakta oluşturulabilecek uluslararası ortaklıklar vb. yöntemlerle İran'ın nükleer enerji ile ilgili çalışmalarını kontrol altında tutmak istemektedir.

Buna karşın İran, Filistin- İsrail çatışması konusundaki politikaları nedeni ile AB ülkeleri tarafından da baskı altına alınmıştır. İran'dan Ortadoğu barış sürecini engellememesi talep edilmekle birlikte, bu sorundan dolayı İran'la gerginlik yaşanmak istenmemektedir. Türkiye İran'la ilişkilerinde Batılı ülkelerin direktifleri ile hareket etmemekte uzlaşmazlıklarda arabuluculuk rolü üstlenmekte ticari ilişkilerde köprü rolü üstlenerek uluslararası ortamdaki önemini arttırmaya çalışmaktadır.

1.4.4. Hazar Denizi ve Azeri Konularında Meydana Gelen Gelişmelerin İlişkilere Yansıması

Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan güç mücadelesinde, Türkiye'nin ABD tarafından yeni bağımsızlığını kazanan ülkelere model olarak gösterilmesi nedeniyle, İran Türkiye'yi kendisine rakip olarak görmüş, ancak daha sonra bölgeye Rusya'nın tekrar nüfuz etmesiyle iki ülke arasındaki rekabet, yerini işbirliğine bırakmıştı (Roy, 2001:174). Ancak buna rağmen iki ülke arasında, bölgede çıkan sorunlar nedeniyle zaman zaman gerginlikler yaşanmış, bu gerginliklere İran'dan

olduğu kadar, Türkiye tarafından yapılan açıklamalar da sebebiyet vermiştir. Örneğin; 6 Şubat 2001’de, milliyetçi bir kişiliği olan eski İçişleri Bakanı Meral Akşener, basına yaptığı açıklamalarında, Türkiye ile Azerbaycan’ın birleşmesi gerektiğini savunmuştu (Hürriyet, 6 Şubat 2001:15). Akşener’in ifadeleri, İran tarafından çok soğuk bir şekilde karşılanmış buna rağmen, 12 Şubat’ta Tahran’a giden İsmail Cem, sıcak bir şekilde karşılanmıştı. İsmail Cem konuşmalarını Güvenlik ve Ticaret konusu üzerinde yoğunlaştırarak: Güvenlik konusunda Ankara’nın, Tahran’ın hala PKK’yı ve muhtemelen Hizbullah’ı desteklediğinden ve İran Hükümeti’nin, meclisin Ermeni soykırımını hakkında bir bildiri/kanun çıkarmasına izin verdiğinden şüphelendiğini belirtmişti. Ayrıca Cem, İran’ın, hala Ermenistan’ı ve onun Azerbaycan topraklarının %18-20’sini işgal etmesini desteklemesinden ve İran ile Rusya arasındaki yakın savunma ilişkilerinden rahatsız olduğunu belirtmişti (Milliyet, 14 Şubat 2001:14). Bu noktada, Türkiye’nin İsrail ile yaptığı askeri ve savunma işbirliği anlaşmalarından da İran’ın rahatsızlık duyduğunu göz önüne almak gerekiyor. O dönemde iki ülkenin de birbirine karşı duyduğu güvenlik kaygıları onları, birbirine zıt taraflar arasında yer almak durumunda bırakmış, sonuçta her iki ülke de askeri yöndeki eksikliklerini, bu konuda güvendikleri ülkeleri yanlarına çekerek bertaraf etmek istemişlerdir.

İran, Türkiye ve İsrail’in, Azerbaycan ile olan bu yakın ilişkilerinden duyduğu rahatsızlığı, 23 Temmuz 2001’de, Hazar Denizi’nde kendi bölgesine yaklaşan bir Azerbaycan savaş gemisini geri püskürterek göstermişti. İran, Azerbaycan Ulusal Petrol Şirketi’nin bazı yabancı petrol şirketleriyle ortak olarak Hazar Denizi’ndeki Araz bölgesinde petrol araması yapmasına, Hazar Denizi’nin hukuki statüsünün henüz belli olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmış ve bunu kendi çıkarlarına aykırı bir hareket olarak göreceğini belirterek, yabancı şirketleri bu tür “arama sularına girerken” İran savaş gemisinin, silahlarını araştırma gemisine yönelttiği ve ateş açma tehdidinde bulunduğu haberi yer almıştı. Azerbaycan Başbakanı Artur Rasizade ise İran’ı “uluslararası kuralları ciddi biçimde ihlal etmekle” suçlamış, İran’ın Bakü Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı’na çağırarak, kendisine olayla ilgili protesto notası vermişti (Milliyet, 24 Temmuz 2000:14).

Devlet Bahçeli’nin Azerbaycan ziyaretinin sebep olduğu rahatsızlığın etkileri devam ederken, Haydar Aliyev, uzun süreden beri planlanan ziyaretini gerçekleştirmek için 18-

20 Mayıs 2002’de İran’a gelmiştir. Aliyev’in ziyaretinden bir gün önce, İran medyası, Azerbaycan’a bazı suçlamalarda bulunmuştu. Bunlar; Azerbaycan’ın ABD ile olan yakın bağları; Bahçeli’nin Tel Aviv’deki suç yanlısı rejimle işbirliği; Azerbaycan’ın, Hazar Denizi petrolünün çıkarılmasına dair strateji ve yaklaşım konusunda tek taraflı tavrı ve Azerbaycan’ın BTC (Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı) projesinin uygulanmasına yönelik mantıksız ısrarıydı. Bunlar, Türkiye, ABD ve İsrail’in desteklediği politikaları. Aliyev ise, İran’ın Ermenistan’a devam eden desteğinden de rahatsızdı. Aliyev bu ziyaret sonrasında Hazar Denizi’nin sınırlandırılmasını Bakü’nün yararına olduğu gerçeği ile rahatladı. BTC görüşmeleri devam etmekte ve 2002 yılı sonunda hattın yapımına başlaması beklenmekte idi (Olson, 2004:140).

Olson’a göre zaten İran’ı en çok endişelendiren, azınlıkların milliyetçilik hareketleri idi. Her ne kadar henüz bir tehdit niteliğinde olmasa da, İran bu hareketlerin 2003’te Azerbaycan Cumhuriyeti, ABD, İsrail ve Türkiye tarafından desteklendiğini düşünüyordu. Bununla birlikte Olson, Türkiye’nin GAMOH’a verdiği desteğin, ABD’nin Irak’ı işgali ile birlikte azaldığını, Türkiye’nin bu tavır değişikliğinin sebebinin ise İran’da kontrol edilemeyen bir rejim değişikliğinin ve zayıflamış bir merkezi hükümetin İran’daki Kürt milliyetçisi hareketleri arttırması ihtimali olduğunu düşünüyordu ve 1999’da aksine şimdi Amerikan işgali altındaki Kuzey Irak’ta büyümesi muhtemel fiili bir Kürt devleti vardı. Irak’taki KDP ve KYB ile devlet-hükümet ilişkilerine girmeye zorlanan Türkiye’nin, aynı şey, bir on veya yirmi yıl sonra veya içinde İran’daki Kürtlerle de yapması çok muhtemeldi. Bunun bilincinde olan Türkiye Azerilere verilen destek konusunda ABD’yi çok fazla desteklememiştir (Olson, 2004:235-236).

BÖLÜM 2: AHMEDİNEJAD ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE İRAN İLİŞKİLERİ

2.1. İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri

2.1.1. Humeyni Dönemi

Soğuk Savaş esnasında Sovyet tehdidi altında bulunan Türkiye ve İran aynı taraftaydı. Fakat Bağdat Paktı ve CENTO çerçevesinde işbirliği içersinde olsalar da, aralarında tam bir güven ve dayanışma duygusu gelişemedi. Bilhassa 1979'daki İslam Devrimi sonrasında Türk kamuoyunda çıkan haberler, bu devrimin Türkiye tarafından en az komünizm kadar bir tehdit olarak algılandığını yazmaktaydı (Milliyet, 13 Mayıs 1999:19). Ancak, Ecevit Hükümeti ABD güdümlü Şahin demokrasi ve insan haklarıyla bağdaşmayan rejiminden rahatsızlık duymaktaydı ve Şahın bir halk hareketiyle devrilip, İran'da böyle bir cumhuriyetin kurulmasını olumlu bulmaktaydı (Oran, 2003a:804).

2.1.1.1. İran Devrimi ve Sonuçlarının Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri

İran devriminin zeminini hazırlayan unsurlar arasında en başta Şah'ın ABD yanlısı bir tutum içerisinde olması gelmektedir. Bu durum, ülkede Batı ve Amerika karşıtı bir kamuoyu oluşmasına neden teşkil etmiştir (Altay, 1997:35). Öte yandan, devrimi hazırlayan diğer unsurlar arasında 1973 petrol krizi ve devamındaki gelişmeler de yer almaktadır. Kriz ardından oluşan petrol gelirlerindeki yükseliş, halkın refah seviyesinin artacağı yönünde ümitler yaratmıştır. Bu umutlar başlarda gerçekleşse de, daha sonraları petrol gelirindeki adaletsiz dağıtım, sınıflar arası uçurumu büyötmüştür (Arı, 1996:133). Aynı zamanda Şah'ın, kendi destekleyicilerini her türlü imkânı sağlarken, karşı çıkanlara da fazlasıyla baskı uygulamaktaydı. İstihbarat örgütü SAVAK'ın (İran Gizli Polisi), bu politikanın en önemli vasıtası olduğu söylenmekteydi. (Armaoğlu, 1993:751). Bu durum, haliyle karşı görüşlülerin Şah'a olan olumsuz tutumun giderek artmasına neden olmuştur.

Bütün bu gelişmeler sonucunda, Humeyni, 1 Şubat'ta sürgünde bulunduğu Paris'ten İran'a gelerek, 11 Şubat 1979'da Bazargan'a yeni hükümeti kurma görevini vermiş, böylelikle Humeyni önderliğinde devrim süreci başlamıştır (Kocatürk, 2004:254). Bu

devrimle İran aynı zamanda, dünyayı etkisi altında tutan ve bir anlamda da aynılaştırıcı olarak görülen modernleşme sürecine meydan okumuştur (Peter, 2001:323).

1979 Şubat'ında Şah'ın devrilmesi, Sovyetler Birliğine karşı kurulmuş olan CENTO ve NATO paktının oluşturduğu "Kuzey Kuşak Sistemi"nin çökmesine neden olmuş (İzzetli, 2005:82) ve sistemin çökmesiyle de İran'ın, ABD ve müttefikleri için bir tehdit haline geldiği düşünülmüştü. Devrim sonrasında da İran'ın dış politikasının hareket noktası "Batı karşıtlığı" ve "İslam kimliği" olmuştur. Bilhassa Amerika (Büyük Şeytan) ve İsrail (Siyonist Rejim) üzerine özel bir vurgu yapılmıştır. Bu nitelermeler ve oluşumlar özünde Dini Lider Humeyni'nin fikirlerini yansıtmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin yeni anayasasına göre, Humeyni hem iç politikada, hem de dış politikada en önemli karar verici haline gelmiş, ayrıca tüm güç Humeyni'nin elinde toplanmıştı. Humeyni önde gelen güç olmanın avantajını da kullanarak yeni İran dış politikasını kolayca şekillendirmişti (Oğuz ve Çakır, 2006:36-38). Humeyni'nin 1 Aralık 1979 tarihinde İran halkına yönelik yaptığı konuşmada "Bu kutsal ayda, İslam'ı korumak, tiranları ve parazitleri devirmek için kanlarınızı feda ediniz" şeklindeki sözleri, aslında İslam Devrimi'nin sadece İslami nitelikte olmadığına, bir takım siyasi açılımları da beraberinde getirdiğinin göstergesidir. Bu sözleriyle Humeyni bölgedeki monarşilere ve krallıklara açık bir gönderme yapmıştır (Sander, 2002:552-553). Humeyni dış politikada, Bütün Müslümanların İslam ümmeti olarak tek bir bayrak altında birleşmeleri ile İslam Devrimi'nin gerçekleşeceğine inanmaktadır. İran bu politika paralelinde Filistin Kurtuluş Örgütü, Fas'taki tutucu İslam grupları, Mısır'daki Müslüman kardeşler, Afganistan'daki Müslüman direniş hareketini ve Cezayir'deki radikal İslami hareketi desteklemektedir. Humeyni genel İslam devrimini ihraç politikası altında Türkiye'yi ve Orta Asya'yı da hedef almıştır.

Olson'a göre, bu devrim bilhassa 1983'ten sonra İran'da Kürt milliyetçiliğini ve Azeri milliyetçiliğini barındıran bir rejim ortaya çıkarmış ve gittikçe güçlenen Kürt milliyetçi hareketine gem vurmıştır. Humeyni bu devrimi bütün İslam ülkelerinde yaymayı istemiştir. (Olson, 2004:44). Bu yayılma hareketi Türkiye'de o yıllarda bir tehdit olarak algılanan radikal soldan daha büyük bir tehlike olarak görülmüştür. Radikal sol ancak yukardan ya da dışarıdan gelecek bir tehdit veya içeriden tahrik edilecek bir askeri müdahale ile egemen olabilecekken; bir İslam devrimi, içinde Kürt milliyetçiliğini de

barındırma potansiyelinde olup, tabandan yayılmaya elverişli bir akım olması sebebiyle, radikal soldan daha büyük bir tehlike olarak görülmüştür (Milliyet, 13 Mayıs 1999:18). Bu yüzden, Humeyni döneminde güvensizliğin hâkim olduğu Türk-İran ilişkileri İran-İrak savaşının etkisi ile ekonomik ilişkilerin gelişmesine rağmen, siyasi alanda birtakım iniş ve çıkışlarla mesafeli bir yaklaşım göstermiştir.

Humeyni rejimi, sistemi koruyabilmek için içsel zaaflarını dışarıya aktarma ihtiyacı duymuş, bu doğrultuda yaptığı açıklamalar Türkiye'nin İran'ı bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştur (Gönlübol, 1996:618-619). Türkiye'nin İran'daki İslam devrimi konusunda iki endişesi vardı: Birincisi, İslamcı akımların Türkiye'ye bulaşması, ikinci ise, devrimin başarısız olması ve bunun sonucunda İran'ın dağılarak Kürt devletinin kurulmasına yol açması idi. Türkiye'nin bu dönemdeki İran politikası, bunlardan herhangi birisinin Türkiye'nin politik yapısını etkilemesini engellemek yönündeydi. Nitekim İran'ın batısında yaşayan Kürtler, devrimin yarattığı kaostan faydalanarak siyasal taleplerini gerçekleştirmek amacıyla ayaklanmaya başlamıştır. Mart ayında Humeyni'ye başvuran Kürtler özerklik taleplerinin kabul edilmesini istemişler, bu istekleri reddedilince de yeni rejime bağlı askerler ile isyancılar arasında yer yer silahlı çatışmalar başlamıştır (Özcan, 1999:326).

Bu nedenle, Türkiye'nin İran'a yönelik politikası son derece temkinli olmuştur. Süha Bölükbaşı, o yıllarda Ankara'nın İslam devrimine karşı tavrını üç politikanın belirlediğini söylemiştir. Bu politikalar: 1-İran'la yan yana varlığını devam ettirmek, 2-İran-İrak savaşında tarafsız kalmak, 3-İran'la ekonomik ilişkileri geliştirmek için savaştan istifade etmektir. Bölükbaşına göre, Türkiye'nin "İran'la ilgilenmesinin amacı, onun Sovyet etki alanına girmesini engellemektir". Türkiye'nin bu endişeleri, Irak'ın, İran'a 22 Eylül 1980'de saldırması ile daha da artmıştı (Olson, 2004:11).

Aslında, 1979'da ortaya çıkan ideolojik farklılığa rağmen, Türk-İran ilişkilerinde bu temelde sorun olmayabilirdi. Ancak, 12 Eylül 1980'de Türkiye'de askeri yönetimin Kemalizm'i canlandırmaya çalışması ideolojik çelişkinin, çatışmaya ve bazı dönemlerde de krize dönüşmesine neden olmuştur (Oran, 2003b:152). Zaten devrimden 1-2 yıl sonra, diğer devletlerdeki Şiiilerle dini bağlamda bir işbirliğine gittiğini iddia eden İran'ın tutumu, pek de inandırıcı bulunmamaya başlanmıştı. İran'ın asıl amacı dine hizmet etmekten ziyade maddi çıkarlarıydı. Taflıoğlu'nun da dediği gibi "Aslında İran

dine değil, tersine din İran'a hizmet etmekteydi". 1988 yılında Humeyni'nin yapmış olduğu konuşma durumu oldukça iyi anlatmaktadır. "Hükümetimiz, oruç, hac ve tüm İslami ibadetlerden daha önde gelmektedir" (Taflioğlu, 1999-47). Bu realist politikalarından da anlaşılacağı üzere, İslam, İran'da, siyasal bir araç olarak kullanılmıştır, gerekli görüldükçe de dış politikada bir tehdit unsuru olarak ele alınmıştır.

Türkiye'de ise, İran'daki rejimin Türkiye'yi tehdit ettiğine yönelik yaygın bir görüşün bulunmasına ve artan İslami hareketlerin İran'dan destek alarak gerçekleştirildiğinin söylenmesine rağmen, İran'daki devrimle aynı yıllara denk gelecek şekilde, bir Türk-İslam sentezinin oluşturulmasına yönelik bazı örnekler görülmektedir. İslami rejimden çekincenin yüksek olduğu böyle bir dönemde, ileriki yıllarda bu tür bir geri dönüşümün siyasal alana yansiyebileceği göz önüne alınmadan, Türk toplumu üzerinde İslami öğelerin ön plana çıkarılarak denetim kurulmak istenmesi, Türkiye-İran arasında zaman zaman gerilimlere yol açan rejim ihracı konusunun, aslında İran'dan değil de, Türkiye'nin kendi iç politikasından kaynaklandığı düşüncesini akla getirmektedir.

Gerçekten İran'ın Türkiye'ye karşı İslami ideolojinin temel olduğu politikalarıyla ilgili somut bir kanıt bulunmakta ve de Türkiye İran'la ilişkilerini, ondan gelecek böyle bir tehdidi göz önüne alarak yürütmemektedir. Bu rejim ihraç politikaları daha çok Humeyni zamanında dillendirildiği için İran'la olan ilişkilerde temkinli yaklaşmış ve Humeyni'nin politikalarına paralel iç oluşumlara karşı kimi zaman ilişkilerde donma noktasına gelinmiştir. Bu doğrultuda, o dönem iktidarda olan Özal Hükümeti'nin politikaları da göz önüne alınacak olunursa, gayet rasyonel hareket edildiği söylenebilir. Özal'ın dış politika anlayışına göre, Türkiye öncelikli olarak bölgesinde ekonomik işbirliğini geliştirmeli, "karşılıklı bağımlılığı" arttırmalı, böylece çatışma risklerini en aza indirmelidir. Türkiye'nin dış politikası da dış ticaretini besleyecek şekilde düzenlenmelidir. Aynı şekilde güvenlik politikalarını da ekonomik boyut ihmal edilmemeli, hatta ön plana çıkarılmalıdır (Laçiner, 2004a). İlişkilerini İran'la da bu doğrultuda sürdüren Türkiye, Ekim 1980'de savaşta tarafsız kalacağını ilan etmiş ve savaş süresince de İran'dan iki istekte bulunmuştur (Oran, 2003b:153-154). Irak Türkiye Ticareti'nin zarar görmemesi: Bu istek, hem Irak petrolünün Türkiye üzerinden pazarlanmasının zarar görmemesini, hem de Türk mallarını Habur'dan sonra güvenli biçimde Kuzey Irak'tan geçebilmesini kapsıyordu. Türkiye Irak'tan da mal

taşımacılığının asıl yükünü çeken Türkiye-İran demiryolu hattının vurulmamasını istedi. İran ve Irak birbirlerinin “nefes borusu” olarak gördükleri bu karşılıklı mal akımını sabote etmeme konusunda yazılı veya sözlü bir antlaşma imzalamamalarına rağmen, bazı istisnalar dışında Türkiye'nin bu isteğini yerine getirme konusunda duyarlı davrandılar. Diğer istek PKK'ya destek verilmemesi idi. Türkiye savaşın ilerleyen döneminde Kuzey Irak'ta yerleşmeye başlayan PKK konusunda da Tahran'dan bir istekte bulunmuştur. Ağustos 1984'te PKK, Türkiye'de silahlı eylemlere başlamış bunun üzerine bu örgütün üstlendiği Kuzey Irak'ta sıcak takip yapabilmek için Türkiye ile Irak arasında Ekim'de bir antlaşma imzalanmıştı. Türkiye aynı nitelikte bir antlaşmayı İran'la yapmak istemiş, İran Türkiye'nin yaptığı bu teklifi geri çevirmiş, hem de Irak'la yaptığı antlaşmayı tarafsızlığa aykırı bulduğunu söylemiştir. Çünkü İran'a göre Türkiye'nin Irak'ta girişeceği operasyonlar, İran'ın müttefik olarak gördüğü Kürtleri zayıflatacak bu da Bağdat'ın bölgedeki denetimini güçlendirmiş olacaktır. Ancak bu görüş ayrılığına rağmen İran, PKK'nın Türkiye'ye yönelik hiçbir hareketinde kendi topraklarını kullanılmayacağını garanti eden bir antlaşmayı Kasım 1984'te imzalayarak Türkiye'yi rahatlatmayı amaçlamış ve savaş bitene kadar da verdiği bu söze uymaya çalışmıştır.

2.1.1.2. İran-İrak Savaşının Etkisi

İran, 1981 yılına girerken, bir yandan Irak'la giriştiği savaşı sürdürmeye çalışıyor, diğer yandan da ülkedeki Kürt ayaklanması ile uğraşıyordu. Rejimin tam anlamıyla henüz oturmamış olması iktidarı endişelendirirken “İslam” adına giriştiği ideolojik yayılma politikaları ile de bölgede çeşitli endişeler yaratmaktaydı. Bölgede politik saflar netleşiyordu; Libya, Suriye, İran askeri ve politik bir blok oluşturmuşlar, Irak ve ABD dolayısıyla da onun müttefiki olan Türkiye'ye karşı bir duruşa geçmişlerdi. Batı'da Irak'ın geleceği ve Musul-Kerkük bölgesinin durumunun ne olacağı tartışılıyor, petrol bölgesinin İran'ın kontrolüne geçmesi yerine, bu rolün Türkiye'ye verilebileceği yönünde haberler yer alıyordu. Gerek bu durum, gerek ABD-Türkiye ilişkiler, gerekse savaş boyunca Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık boru hattını açık tutması İran, Suriye ve Libya'nın iş birliği yaparak Türkiye'yi karşı cephe olarak görmelerini gerekçesini oluşturmuştur (Kalilzad, 2000:12).

İran ve Suriye'nin, Türkiye'nin güneye yapacağı bir askeri hareket konusunda endişe duymaları nedeniyle, Şam'da bulunan Öcalan'a baskı yaptığı, Öcalan'ın da Kuzey Irak'ta bulunan gurupları, eylemlere biran önce başlaması konusunda sıkıştırdığı iddia edilmiştir. Nitekim, PKK yeniden silahlı faaliyetlerini 15 Ağustos 1984'te başlatmıştı. Silahlı çatışmalar Türkiye sınırları içerisinde kaldığı sürece, İran tarafından yapılan resmi açıklamalarda "İran'ın Türkiye'ye yönelik terör eylemlerine izin vermeyeceği" belirtilmişti (Özcan, 1999:329-333).

Savaşın sonuna gelindiğinde, İran, Türkiye açısından istediği sonuçları elde etmiş ve sekiz yıl boyunca Türkiye'yi Musul-Kerkük petrol bölgesinden uzak tutmayı başarmıştı. Bununla da kalmamış Türkiye'ye karşı gerektiğinde kullanabileceği Irak tecrübeleriyle zenginleşmişti. Özcan'a göre İran Türkiye'ye yönelik sürdürülme maliyeti düşük bastırılması planlı olan PKK problemini perde arkasında ki yönlendiricilerden birisi olmuş, PKK'da aradan geçen süre sonunda bölgeyi coğrafi ve siyasi dinamikleri açısından tanımış, belli bir gelişme göstermiş ve bölge politikalarına uyum sağlamıştı (Özcan, 1999:333-337).

2.2. Rafsancani Dönemi

1980'den 1988'e kadar süren İran-İrak savaşını, Irak başlatmış olmasına rağmen, dokuz yıl gibi uzun bir süre cereyan etmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri de İran'daki Humeyni rejimi olarak görülmektedir (Gönlübol, 1996:618-619). Haziran 1989'da Humeyni'nin ölümüyle daha ılımlı bir lider olan Haşimi Rafsancani yönetimi devralmıştır. Irak'ta yaşanan uzun süreli ve devrimin ihracı söylemi dolayısıyla, İran'ın uluslararası arenadan dışlanması gibi nedenler, İran'ın radikal politikasının dönüşümüne yol açmıştır. Bunun en önemli göstergesi 90'lı yılların başında radikallerin devrim ihracına yönelik taleplerinin Rafsancani yönetimince, dış politika aracı olarak kabul görmemesidir (Ramazani, 1992:398).

Rafsancani dönemi, Humeyni ve Hatemi arasında bir geçiş dönemi özelliği göstermektedir. Sekiz yıl süren İran-İrak savaşından sonra ülkenin yeniden imarına ve ekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalar hem iç politikada, hem de dış politikada öncelikli unsurlar haline gelmiştir. 1991 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesinden ve Orta Asya'da bağımsız devletlerin siyaset sahnesine çıkmasından sonra, İran tüm enerjisini dış politika üzerine yoğunlaştırmıştır. Genel manada

statükonun devamından yana olan İran, Rafsancani döneminden soğuk savaşın bitimini takip eden ilk birkaç yılda Orta Asya ve Kafkasya üzerinde üstünlük mücadelesine girmiş, fakat daha sonrasında Rusya'yla paralel politikalar takip ederek, durumun kendi aleyhine gelişmesini önlemeye çalışmıştır. Bunu yaparken de bölgede patlak veren krizlerde tüm devletlere eşit mesafede davranarak yapıcı bir rol oynadığı izlemine verirken, hem Rusya'yı kızdırmak istememiş, hem de bağımsızlığını kazanan bu devletlerin ABD'nin etkisine girmesini önlemeye çalışmıştır (Akdevelioğlu, 2003:2).

İran bu ılımlı politikalarının yanı sıra, Rafsancani ile savaş sonrası toparlanma sürecine girerek, bu süreç içinde envanterine komşularını ve Batı'yı endişelendiren uzun menzilli silahları da eklemiştir. Savaşın Irak'ın asker üstünlüğü ile sona ermesi neticesinde hiç beklenmeyen bu yenilgiden sonra İran, bir daha asla bu duruma düşmemek için silahlı kuvvetlerini yeniden baştan yapılandırmaya ve alabileceği en iyi silahları almaya başlamıştır. Rafsancani'ye göre, bu silahlara sahip olmamak saldırıyı davet edebilirdi. Bu sebeple Rafsancani, Ekim 1988'de kitle imha silahlarını geliştirme konusunda açık bir çağrı yapmıştı. O tarihlerde olmasa da günümüzde İran'ın nükleer silah elde etme konusunda yapmış olduğu girişimler uluslararası camiada yankı bulmakta ve Türkiye'yi de zor duruma düşürmektedir (Altınbaş, 1999:250-266).

Rafsancani döneminde, Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz etki yapan ilk önemli olay Salman Rüştü'nün yazmış olduğu "Şeytan Ayetleri" isimli kitaptır. Türkiye'nin Alman Rüştü'nün "Şeytan Ayetleri" hakkında güçlü bir tavır sergilemediğine ve bunun da İran tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığını ifade eden İran'ın Türkiye büyükelçisi Manuşehr Mottaki sınır dışı edilmiş, bunun yanı sıra 2 Temmuz 1990'da toplantı için Sivas şehrine gelen çoğunluğunu Kürt ve Alevilerin oluşturduğu bir grup solcu yazar ve entelektüelin kaldığı otel İslamcı olarak nitelenen göstericiler tarafından ateşe verilmişti. Bu olay Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin bir süreliğine dondurulmasına neden olmuştu..

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Orta Doğu'da Türkiye'nin güvenliğini etkileyen gelişmeler olmuş, komşu Orta Doğu ülkelerinin gelişmiş askeri kapasiteleri ve geçmişteki savaş sicilleri, Türk ulusal güvenliğine bir tehlike olarak algılanmıştı (Kuloğlu, 2001:68). Özellikle İran, Irak ve Suriye'nin toplu imha silahları atma gücüne sahip füzelerinin olduğu iddiaları Türk ulusal güvenliği için ciddi bir tehlike

taşımaktadır. Türkiye'nin önemli nüfus merkezlerinin, barajlarının, elektrik santrallerinin, hava üslerinin ve askeri karargahlarının bu füze sistemlerinin menzili içine girdiği iddia edilmektedir. Ayrıca 1995'te imzalanan Rus-İran ekonomik ve askeri işbirliği antlaşması, İran'ın nükleer kapasiteye sahip olmayı isteyebileceğine dair genel kaygıları beraberinde getirmiş, bu kaygılar ister istemez iki ülkenin dış politikalarını etkileyen unsurlardan biri haline gelmiştir (Kirişçi,2002:157).

2.2.1. Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında Ortaya Çıkan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle beraber Türk dış politikasında görülen değişikliklerin, Türk dış politikasının temel ilkeleri, hedefleri, hatta önceliklerindeki bir değişimden kaynaklanmadığını akılda tutmak gerekir. Görülen her yenilik, Türkiye'nin dışındaki siyasal coğrafyadaki ilişkilerde ortaya çıkan bir değişikliğin sonucuydu. Başka bir deyişle, 90lı yıllarda Türkiye'nin statüko yanlısı dış politika çizgisinde değil,1991'de SSCB'nin dağılmasıyla, Türkiye'yi çevreleyen bölgelerin statükosunda bir değişiklik yaşanmış ve bu değişikliğe bağlı olarak Türkiye ile İran arasında bir "modül ülke" olma ve "nüfuz alanı kurma" yarışı başlamıştı (Kut, 2002:14-15). Türkiye'nin kendini bir model olarak öne sürebilmesi için bazı geçerli nitelikleri vardı. Yıllardır yerleşmiş bir Cumhuriyet deneyimi, yüzlerce yıllık bir imparatorluğun kalıntıları üzerine bir ulus-devlet kurma süreci, tek parti yönetiminden çoğulcu demokrasiye, planlı ekonomiden serbest ekonomiye geçiş, bir benzeri daha olmayan laik devlet-Müslüman toplum olgusu bu nitelikler arasında sayılabilir (Sedgwick, 2004:261).

Batılı devletler de, İran kaynaklı radikal İslami güçlerin bölgede etkili olmasını engellemek amacıyla, Türkiye'nin Orta Asya'da daha aktif bir rol oynamasını desteklemişlerdir (Winrow, 2002:271-272). Türkiye Cumhuriyeti de bu yeni devletlere ilgisini bu ülkeleri ilk tanıyan ülke olarak açıkça göstermiş ve bu ülkelerle diplomatik girişimlerde bulunan ilk devlet olmuştur. Siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkiler olmadan sağlıklı yürüyemeyeceği göz önüne alınarak, daha sonra ekonomik ilişkiler başlatılmıştır. Bu noktada Türkiye, Avrupa ve ABD tarafından da desteklenen model olma özelliğini de olma kullanarak bu ülkelere demokrasi ve piyasa ekonomisi tecrübelerini aktarmaya çalışmıştır (Karpas, 2004:550-560).

Türk Cumhuriyetleri'nin devlet başkanları da uluslararası alanda tanınma ve destek bulma amacıyla Türkiye'yle yakın ilişkiler kurmak konusunda istekli davranmışlardır. Ancak, 1992 yılının Ekim ayında Ankara'da gerçekleştirilen birinci Türk Zirvesi sonucunda Türkiye bu konuda umduğunu bulamamıştır. Özal, üyeler arasındaki Orta Asyalı Türk liderlerin kendilerine olan güvenleri arttığı için, sadece Türk kaynaklı oluşumlarda yer almak istememişlerdi. Bu devletlerin amaçları arasında Rusya ve İran'ın da aralarında bulunduğu diğer ülkelerin siyasi ve ekonomik desteğini almakta vardı. Türkiye'nin bu ülkeler ile ortak olan noktalara aşırı derecede değinmesi Orta Asya'da pek de hoş karşılanmamış ve bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetler, kendi milli kimliklerini oluşturma amacıyla hareket etmişlerdi (Winrow, 2002:271-272).

Bunun da etkisiyle Türkiye, bu ülkelerle din, dil, ırk, kültür vb. birçok yünden ortak özellik taşımasına rağmen elde ettiği avantajı kullanamamış, bölgeye yapılan genel yardım ve hibeler içerisinde payı az olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, 1996 yılına kadar insani yardım çerçevesinde, Azerbaycan'a 51, Kırgızistan'a 18,5, Türkmenistan'a 6 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Aynı şekilde, mal ihracı ve proje/yatırım kredisi olarak 1995'in ikinci yarısına kadar Kazakistan'a 110, Özbekistan'a 300, Kırgızistan'a 25 ve Türkmenistan'a 88 milyon dolar kredi verilmiştir. Türkiye'nin iktisadi gücünün beklendiği kadar büyük olmaması, bu ülkelerin yeniden yapılanma sorunlarına Türkiye'nin devlet olarak tam karşılık vermemesi, hatta bazen bu noktada gelişen ilişkilerin duygusallıktan öteye gitmemesi, 90'lı yılların ortalarında Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye'ye karşı güvenlerinin zayıflamasına neden olmuştur (Dikkaya, 1999:195-196).

Bununla birlikte, İran'ın bölgesel dış politikası 1989-91 döneminde belirgin bir dönüşüm sergileyerek revizyonizmden uzaklaşmış ve hem iç politikada ve hem de dış politikada köklü değişiklik içine girerek, rejim ihracı anlayışını terk etmiştir. İran'ın içerdeki önceliği ekonominin yeniden inşası olmuş, buna paralel olarak da bölgesel istikrara yönelik uzlaşmacı bir dış politika yaklaşımı geliştirmiştir. Bu ortamda, İran'ın Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikası başından itibaren belirgin biçimde ideolojiden arındırılmıştır. Bunun yerine ulusal çıkar ve onun uzantısı olan güvenlik temel politikası güdüsünü oluşturmuştur. Ayrıca ideolojiden ulusal çıkara yönelik

kayma, 90'larda İran'ın dış politikasında belirgin olmuş ve Hatemi'nin "uygarlıklar arası diyalog" söylemiyle bu dönüşüm hızlanmıştır. Bu yeni anlayış hiçbir yerde Orta Asya'ya yönelik politika kadar netleşmemiştir. İran açısından bakıldığında Orta Asya, yeni dış politika doktrininin hayata geçirilebileceği "temiz bir sayfa" olarak değerlendirilmiştir. İşbirliği ve uzlaşma üzerine kurulu ilişkilerin ortaya çıkması için gayret gösterilmiştir (Akdevelioğlu, 2003:3-4).

Bu politikalar doğrultusunda, İran önceleri bir nüfuz alanı olarak gördüğü bu cumhuriyetlere ideolojik model sunma düşüncesinden vazgeçmiş, ekonomik alanda gücünü arttırarak bölgede önemli bir unsur olarak dengelerde yerini alma çabalarına girmiştir. İran, Türk Cumhuriyetleri'ne İslami meselelerde çok dikkatli yaklaşmış, Türkiye ve Mısır gibi laik ülkelerin, Pakistan ve Malezya gibi yeni İslamcı devletlerin ve Sünni ağırlıklı Suudi Arabistan'ın nispi nüfuz kolaylıklarını dikkate almıştır ancak, buna rağmen İran'ın Türk Cumhuriyetleri'ndeki ekonomik varlığı çok fazla tatminkar olmamış, bağımsızlık sonrası geçen sekiz yıl içinde İranlı iş adamları, sanayici ve girişimcilerin Orta Asya ülkelerindeki varlıkları, İran Hükümeti'nden yeterli desteği göremedikleri için gittikçe zayıflamıştır (Çolak, 1999:214-215).

Türkiye'ye göre İran'ın imkanları daha sınırlıdır. 1979 sonrasında İran'da modernleşmenin zayıflaması, özel sektörün ciddi olarak kan kaybına uğramasına sebep olmuştur. Orta Asya'da güçlü Şii vakıfları bulunmakta olup bunlar bölgeye ekonomik yardımda bulunuyor görünmektedir. Bununla birlikte İran, Orta Asya'nın düşük nitelikteki pazarlarına mal ihraç edebilmekte Orta Asya pazarlarına bazı malları takas usulü pamuğa, metale ve petrol ürünlerine dönüştürebilmektedir. Ama İran'ın düşük nitelikteki malları, aynı nitelikteki Çin mallarıyla bile rekabet edememektedir. İran, Orta Asya devletlerine çağdaş teknoloji ve ekipman da getirememiştir. Çünkü İslam devriminden sonra İran'ın ABD ve Batı'ya ideolojik ve politik olarak karşı çıkması, çok hızlı bir şekilde yerli sanayinin teknolojik seviyesinin düşmesine sebep olmuştur. İran, Orta Asya devletlerine ne yeni teknoloji, ne de finansman transfer etme gücüne sahiptir. Bu ülke küçük ölçekli Orta Asya pazarlarında dahi rekabet edememektedir. Bu açıdan İran, ancak kıta Avrupa'sı ile Orta ve Doğu Asya arasında köprü rolü oynayabilirdi (Dikkaya, 1999:200-208). Bu doğrultuda, ABD'nin karşı çıkmasına rağmen İran'ın dünya ticaretini ilgilendiren global planlara katıldığını, petrol ve gaz boru hatlarında

olduğu gibi ilişkilerinde son noktada siyasal ideolojinin değil ekonominin giderek ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

Türkiye bu noktada İran'dan daha avantajlı durumdadır. Çünkü Türkiye İslami kimliğine ve özelliklerine rağmen her zaman dünyanın en büyük firmalarıyla ilişkiler kurabilmekte ve bu ilişkileri geliştirebilmektedir. Türkiye, İran'ın aksine Orta Asya piyasalarını kazanmakta daha iyi bir rol oynamakta, büyük uluslararası şirket ve bankalarla işbirliği yaparak bu rolü geliştirmektedir. Fakat bölgedeki Türk sermayesi belli alanlar dışında yetersiz kaldığı için, are olarak büyük uluslararası şirketlere aracılık yapma yolunu da seçmektedir (Dikkaya, 1999:200-208).

Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin çok fazla olamamasına rağmen, özel girişimcilerin yaptığı ticaret ve yatırımlar, bölgedeki Türk varlığını pekiştirmiştir. İran'ın, teknolojisini ilerletememiş olması, bölge ülkelerindeki etkinliği açısından bir dezavantaj oluşturmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları açısından oldukça verimli olan Türk Cumhuriyetleri'nin ihtiyaı ileri teknolojik yatırımlardı. Yatırımcılara yeterli hükümet desteğinin sağlanamamış olması da bu süreçte İran'ın dış ticaretini etkilemiştir (olak, 1999:223).

Bölgede Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkması, İran'ın dış politikasını etkilemekle kalmamış, güvenlik dengesini de değiştirmeye zorlamıştır. İran, OAKC ve Afganistan bölgesini kendi güvenlik havzası olarak nitelendirmiş, ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi ve OAKC'de üsler kurması İran'ı endişelendirmiş, bölgedeki dengeler İran aleyhine değişiklik göstermeye başlamıştır (zcan ve Bayır, 2002:49). OAKC'de çoğunlukla Türklerin yaşaması İran siyasal literatüründe "Türk Cephesi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Kendi sınırları içinde önemli oranda Türk' barındıran İran söz konusu durumu potansiyel bir tehdit olarak algılamaya başlamış, bu doğrulturda özellikle Azerbaycan, İran'ın tehdit algılamasının merkezine oturmuştur.

İran'ın OAKC'deki politikalarını etkileyen en önemli problemi, uluslararası sistemdeki konumu oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile İran-ABD ilişkisi İran'ın bu bölgedeki nüfusunu da sınırlandırmıştır. Aynı zamanda Tahran yönetimi, ABD'nin bölgedeki ilerlemesinden rahatsızlık duymuş, Türkiye'nin bölgedeki nüfusunu da ABD nüfusunun bir uzantısı olarak değerlendirmiştir.

İran'ın bölgedeki tehdit algılaması ve uluslararası sistemdeki yeri, ona Rusya merkezli bir dış politika geliştirme zorunluluğu getirmiş, bu doğrultuda İran, Rusya'nın sınırlarını korumak ve onu BDT'de (Bağımsız Devletler Topluluğu) güçlü kılma çabasına girmiştir (Bayır ve Aslanlı, 2001:48-49). Rusya'nın, İran'ın bu yaklaşımına olumlu cevap vermesinin önemli sebeplerinden biri, Batı'nın, özellikle ABD'nin bölge ile olan tarihi kültürel bağlardan öte, derin bir milli bağı vardır. Aynı dili konuşan akraba milletlerin uzun bir ayrılık döneminden sonra Türkiye ile yakın bağlar kurmaya başlamaları, Rusya'yı alternatif stratejiler geliştirmeye itmiştir. Bu, bazı konularda Türkiye'nin bölgedeki rakibi konumunda olan İran ile ortak hareket etmek şeklinde kendini göstermiştir. Azerbaycan-Ermeni sorununda İran ile Rusya'nın ortak tavır içinde olmaları bunun en önemli örneklerindedir (Karpat, 2004:551). Aynı şekilde, Türk Cephesini kendisine potansiyel bir tehdit olarak gören İran da, her tür Türkçü harekete karşı çıkmış ve bu bağlamda Türkiye'nin etkinliğini azaltmaya çalışmıştır. İran, bölgede istikrarsızlık nedeni olan aşırı milliyetçiliğe karşı çıkarak ve kendisi de dinsel içerikli politikaları arka planda bırakarak, OAKC zenginliğinden faydalanmak için uluslararası sisteme entegre olmaya çalışmış ve bu doğrultuda Hazar'da da etkin olmak istemiştir (Bayır ve Aslanlı, 2001:48-49).

Ancak Türkiye ile İran'ın bölgeye nüfuz edebilme çabaları uzun sürmemiş, 1993'te bölgeye Rusya'nın tekrar ağırlığını koymasıyla, İran ve Türkiye geri palanda kalmıştır. Üstelik, Türkiye'yi bu alanda destekleyen ABD de, bu sebepten dolayı desteğini geri çekmiş, İran'da Rusya ile ilişkilerin bozmayı göze alamamıştır (Oran, 2003b:583).

1993'te Rusya bölgeye geri dönmeden önce, 1992'de ECO'ya tüm Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan da üye olmuştu. Böylelikle, ekonomik açıdan bu bölge için tek başlarına yeterli olmadıklarını gören Türkiye ve İran, Orta Asya'da rekabet yerine işbirliğini tercih ettiklerini göstermişlerdir. 1996'da, ECO ülkeleriyle ticaret, Türkiye'nin toplam ihracatının %4,9'unu, toplam ithalatının ise %3,5'ini oluşturmuştur. ECO toplamında, İran'ın payı %40 olarak gerçekleşmiştir (Roy, 2001:181-182).

Aslında iki ülkenin de işbirliği konusunda adım atabilmelerinin temel nedeni, karşılıklı kuşkuların büyük ölçüde azalmış olmasıydı. İran'ın bölgeye rejim ihracında bulunmadığı ve Türkiye'nin de Pan Türkist amacı olmadığı anlaşılmıştı. Bu noktadan

sonra Türkiye ve İran arasında Orta Asya’da sadece ekonomik rekabet ve işbirliği görülecektir.

Kafkasya’da ise durum daha farklıydı. 1992-93 yılları arasında Azerbaycan’da iktidarda kalan Halk Cephesi lideri Ebulfeyz Elçibey döneminde İran’ın doğrudan tehdit algılanması, Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir güvensizlik ortamı yaratmıştı. Aslında İran’ın böyle algılanmasının geçerli bir sebebi vardı. Elçibey döneminde Azerbaycan’ın dış politika hedefleri arasında, İran Azerbaycan’ın ilhak edilmesi de vardı. İran, bu nedenle Karabağ sorununda Ermenistan yanında yer almış, Türkiye’nin Azerbaycan’a özellikle de Elçibey’e verdiği destekten kuşkulandı. Bu doğrultuda İran, Rusya Federasyonu ve AB’nin desteğini de alarak Orta Asya’dan gelen enerji ve ulaşım yollarının yönünü Ermenistan’a çevirmiştir. Ermenistan, İran’ı Batı’ya taşıırken, İran da Ermenistan’ı Türk dünyasına taşımıştı (Cornel, 2002:279). İran’ın Nisan 1993’te kuzeydoğusundaki Erdebil’i bir eyalet haline getirmesi, onun Azeri sorunu ile ilgili endişesine önemli bir örnek oluşturur. Daha önce bu şehir, Doğu Azerbaycan eyaleti içerisinde önemsiz bir bölge niteliğindedi ve başkenti de Tebriz idi. İran Erdebil’in konumunu yükselterek, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bu bölgeye olan ilgisini azaltmak istemiştir (Olson, 2004:15).

Ayrıca, İran’ın bu konuda Türkiye’ye karşı izlediği politikalarında, PKK’yı tekrar önemli bir konuma yükselttiği iddia edilmektedir. Özcan’a göre, özellikle Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanması ile ülkesindeki Azerilerin bundan etkileneceği ve Türkiye’den yardım alabileceğinin hesaplarını yapan İran, PKK’nın Van’ın kuzeyi, Ağrı ve Kars sınırı boyunca hareketlerini özellikle destekleyerek, Türkiye-Azerbaycan bağlantısını kesmeyi hedeflemiş, gelişmeleri dikkatli takip ederek, PKK’ya desteğinin resmi alanda kendisini güç durumda bırakmasına izin vermemiştir. Özcan’a göre ayrıca İran, PKK’yı eylemlere teşvik ederken bir yandan da PKK’nın silahlı çatışmaları “gerilla” mücadelesinden üst aşamalara taşırmasını engelleyecek politikalar uygulamıştır (Özcan, 1999:338-341).

Elçibey, Haziran 1993’te bir darbe sonucu iktidardan uzaklaştırılmış, yerine Haydar Aliyev gelmişti. Haydar Aliyev İran’ı yatıştırıcı bir politika izlemiş, aşırı milliyetçi akımları engellemiş, böylelikle İran’ın Azeri-Eremni mücadelesinde daha dengeli bir tutum sergilemesini sağlamıştır. Oran’a göre bu durum Türkiye-İran ilişkilerindeki

Azerbaycan sorununu bir nebze de olsa azalmasını sağlamış, ama bu engelin aşılması sanıldığı gibi Türkiye-İran ilişkilerinde tam anlamıyla işbirliği sonucunu doğurmamıştır. İran, Azerbaycan-Türkiye yakınlaşmasından duyduğu endişeleri devam ettirmiş, Türkiye'nin kurduğu KEİ'ye karşılık, HDİT'yi (Hazar Denizi İşbirliği Teşkilatı) kurdurmuş, Hazar'ın statüsü ve bölge petrollerinin nakliyatı konularında da, zaman zaman Türkiye'nin çıkarlarıyla çelişen politikalar izlemiştir (Oran, 2003b:583).

İlerleyen süreçte, tıpkı Orta Asya konusunda olduğu gibi, Kafkasya konusunda da Türkiye ve İran'ın milliyetçi ve ideoloji temelli politikalarını bir kenara bırakarak, ekonomi temelli rasyonel politikalar belirlediklerini görmekteyiz. Bu doğrultuda Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik ilgisinin daha gerçekçi temellere oturduğunu, devlet politikası olarak tekrar, Rusya'nın ve bölgenin içsel dinamiklerinin hesaba katıldığını, daha ölçülü bir dış politikaya dönüldüğünü söyleyebiliriz. Artık Türkiye'nin, bölgedeki ilişkilerini, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki halklarla geliştirdiği kültürel yaklaşma çerçevesinde güçlendirdiğini, bunun yanı sıra ilgisini bölgesel ticaret ve boru hatları konusuna yoğunlaştırdığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin bölgeye bakışı, artık, ticari çıkarları çerçevesinde tanımlanacaktır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin yöneldiği en önemli hedef, ilk aşamada Azerbaycan petrol boru hattı olmak üzere, Orta Asya petrollerinin Ceyhan limanından çıkışının sağlanmasıydı.

Türkiye Sovyetler Birliği'nin dağılması esnasında yaşadığı kısa bir "heyecan" dönemi dışında, etnik temel üzerinde düşünülen entegrasyon projelerinden özenle kaçınmış ve Kafkasya-Orta Asya politikalarını mümkün olduğu kadar tüm bölgesel güçlerin içinde olabileceği platformlara taşımıştır. Bunun en önemli örnekleri, üyelerini, İran, Türkiye, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Pakistan ve Azerbaycan'ın oluşturduğu ECO ve çok daha geniş sayıda ve çeşitlilikte üyeyi barındıran KEİ'dir. Dolayısıyla, Türkiye devletinin resmi dış politikasına zaten "Türklüğü" esas alan etnik bir bakış açısının hakim olmadığı, bu anlamda Türkiye'nin modern bir devlet anlayışının gereklerini yetine getirdiği söylenebilir, çünkü günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin temelinde mutlak dostluklar yada düşmanlıklar değil, ulusal çıkar kavramı bulunmaktadır.

2.2.2. 1991 Körfez Savaşının Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

Soğuk savaş sonrası Türk dış politikası, uluslararası toplumun mutabakata vardığı tutumları destekleyen, çok yönlü işbirliğini benimseyen, temkini elden bırakmayan pragmatik bir politika olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ortaya çıkan körfez Krizi, Türkiye'nin , çok yönlülüğü açısından ve doğrudan taraf olmadığı çatışmalara, uluslararası yaptırımlı askeri müdahaleleri destekleyen yeni politikasını göstermesi açısından önemlidir (Kut, 2002:9-15).

Ağustos 1990'da ortaya çıkan kriz Türkiye ve İran'ı birbirine yaklaştırmış, Kasım 1990'da Cumhurbaşkanı Özal, Tahran'a giderek, Rafsancani ile bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Aralık ayında, İran Dışişleri Bakanı Velayeti Ankara'ya gelerek, İran ve Türkiye'nin kriz karşısında ortak politika izleyebileceğinden bahsetmiştir. Daha sonraki süreçte de bu üst düzey trafik sürmüş ve Rafsancani'nin Nisan 1991'de Ankara ziyaretiyle zirveye çıkmıştır. Bu ziyaret esnasında Rafsancani Anıtkabiri ziyaret etmemiş ve Türkiye bunu anlayışla karşılamıştır (Oran, 2003b:584). Bu durum ikili ilişkilerdeki ideolojik sorunu Körfez Krizi nedeni ile dondurulduğunun ve Türkiye'nin İran'lı ılımlıları yıpratmama politikası uyguladığının bir göstergesi olmuştur.

Körfez savaşı sırasında Türkiye'nin BM (Birleşmiş Milletler) ambargosuna fiilen katılması ve ülkesindeki üsleri Irak'a karşı kullandırması nedeni ile Türkiye-Irak ilişkilerinin kötüleşmesi, İran'ın düştüğü bu zor durumdan faydalanarak İran-Irak savaşından kalma sorunları kendi lehine çözmeye çalışmıştır. Savaş esnasında Türkiye-İran ilişkileri üç konuda yoğunlaşmıştır (Oran, 2003b:584-585).

Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda her iki ülkede ortak bir tutum sergilemişti. Bu konudaki ortak tutuma rağmen, iki ülkenin de Baas rejimiyle ilişkileri farklı olmuştur. İran, Baas'ın iktidardan uzaklaştırılmasını Irak sorununun çözümü için bir ön koşul olarak görürken; Türkiye, Irak'ta otoriteyi sağladığı müddetçe Baas'a karşı çıkmamaktadır.

Kuzey Irak Kürtleri, Irak'ın ABD öncülüğündeki ittifak güçlerine yenilmesinden sonra yeni bir isyana daha kalkışmıştı. Irak'ın bu isyanı kanlı bir biçimde bastırmasının ardından 1.500.000 Iraklı Kürt, Türkiye ve İran'a sığınmıştı. Her iki ülkede Kürtlerin

güvenli bir biçimde eve dönmelerinden yana olsa da Türkiye'nin bu konuda ABD'yi devreye sokması ve Kuzey Irak'taki ABD varlığını Çekiç Güç ile kurumsallaştırması, İran tarafından hoş karşılanmamıştır.

Kuzey Irak'ta durumlar karışık bir hal aldığında, İran ve Türkiye farklı cephelerde yer alıyorlardı. Türkiye'nin önceliği bölgedeki otorite boşluğunun giderilerek PKK'nın kuzey Irak'tan çıkarılması idi. Bunun içinde her iki önemli Kürt grubunu ve Türkmenleri Bağdat ile anlaşmaya teşvik ediyor, kendisinde PKK'ya karşı operasyonlara girişiyordu. İran ise Türkiye'den bağımsız olarak Kürt gruplar üzerinde kontrol sağlamaya çalışıyor, bir yandan da bölgede üstlenen İranlı rejim muhaliflerine karşı operasyonlarda bulunuyordu. Kürt gruplar ise aralarındaki mücadelede her iki ülkeyi de kullanarak etkin olmaya çalışıyordu. 21. yy.'a girerken her iki ülkenin de birbirini kolladığı ve bölgeye ilişkin tutumlarını kuşkuyla izlediği söylenebilir.

2.2.3. Türkiye'deki İslamcı Hareket ve Kürt Sorununun Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

Körfez Savaşı'ndan sonra Ankara ve Tahran arasındaki en önemli sorun Kürtler ve buna bağlı olarak da Türkiye'nin 1992, 1995 ve 1997'de Kuzey Irak'ta düzenlediği hareketlardı. Bu hareketlara katılan birliklerin sayısı, 1992'de 10.000 iken, 1997'de 50.000'e çıktı. İran, 1992'deki harekate sessiz kaldı. Fakat Türkiye'nin Amerikan liderliğindeki müttefik güçleri ile olan ittifakından dolayı, hareket konusunda şüpheleri vardı. Her iki ülke de sınırlarına geniş bir Kürt göçünü engellemek amacıyla idi. İran, Barzani'nin veya Talabani'nin, savaştan sonra isyan etmeleri muhtemel Şiiilerle işbirliği yapmasını engellemeye çalıştı. Ayrıca Tahran, Kürtlerin kendisine, Halkın Mücahitlerini Irak'taki üslerinden atmak için yardım etmesini istedi. Ankara'da Irak'taki Kürt sorununun, Türkiye'deki Kürtleri etkilemesini önlemekten yana idi. Bu nedenle Ankara, Kuzey Irak'taki Kürtler için "güvenli cennet (safe heaven)" sağlamaya çalıştı; bu öneri, ilk olarak Başbakan Turgut Özal tarafından desteklenmişti (Olson, 2004:20).

İranlılar, "güvenli cennet" konusunda çok da emin değillerdi ve bu nedenle onunla gelen OPC (Operation Provide Comfort-Huzur Operasyonu) adı verilen bir askeri harekate karşı çıktılar. Tahran, OPC'nin halihazırda körfez ülkelerini işgal etmiş olan Amerika'ya, bölgeye girmesi için ekstra bir bahane vereceğini düşünmekteydi. OPC,

36. paralelin kuzeyinde, Irak'a ait uçakların uçuşunu yasaklayan bir kapalı saha sağladı. Olson'a göre İran, ayrıca "güvenli cennetin" İran karşıtı gruplar, özellikle İran Kürdistan Demokratik Partisi için özel bir bölge olmasından korkmuş ve Amerika'nın, 36. paralelin kuzeyinde kalan topraklardan İran topraklarına yapılan saldırıları desteklediğine inanmıştır. Sonuç olarak, 1995 baharı ve yazı boyunca İran, uçuşa kapalı saha içindeki İKDP kamplarını bombaladı. 1993'ten 1995'e kadar, Ankara, İKDP'ye verdiği desteği, İran'ın PKK'ya verdiği desteği engellemek için kullanmıştır (Olson, 2004:21).

PKK faktörünün yanı sıra 90'lı yıllarda, İslami ideoloji iki ülke arasında sorun olmuş, özellikle 1993 yılında ideolojik çatışma farklı bir boyut kazanmış, İslamcı gruplara yönelik tepki, kendisini laikliğe adanmış bir yazar ve gazeteci olan Uğur Mumcu'nun 24 Ocak 1993'te bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi ile birlikte artmıştı. Suikastın sağcı İslamcı bir örgüt tarafından tertip edildiğine ve Mart'ta ise bu işin İranlılarla işbirliği içinde olan kişilerce yapıldığına dair söylentiler ortaya çıkmış ve Ocak'ta DGM Başsavcısı tarafından, Uğur Mumcu'yu öldürenlerin İran'la bağlantısı olduğuna dair resmi bir açıklama yapılmıştı (Oran, 2003b:581).

Mumcu'nun cenaze törenine gelenler, tepkilerini "Türkiye İran olmayacaktır" "mollalar dışarı" ve "Şeriata hayır" demek suretiyle göstermişlerdi. Şubat 1993'te, Mumcu'nun ölümünden birkaç hafta sonra, Türk polisi, 19 radikal İslamcı Türk'ü yakalamıştı. Yakalanan kişilerin üzerinden, onların İran'a sık sık gittiklerini gösteren pasaportlar ve İran güvenlik güçleri ile 1970lerden itibaren bağlantıları olduğunu gösteren belgelerin çıktığı iddia edilmişti. Bunun üzerine, Türkiye-İran ilişkileri bir kez daha gerilmişti. Türk dışişleri daha önce İran'ın PKK'ya verdiği desteği ispatlamak için yaptığı gibi, bu konuda da teröristlerle İran arasındaki bağlantıyı göstermek için, onlarla ilgili belgeleri ve kanıtları İran Dışişleri'ne sunmuş ve İran Dışişleri, daha önce olduğu gibi, İran'ın teröristlerle hiçbir bağlantısı olmadığını ileri sürmüştü (Olson, 2004:27-28). ABD Dışişleri Bakanlığı da Mumcu cinayetine İran'ın karışmış olabileceği konusunda Türkiye'nin teziyle hemfikir olduğunu söylemiş, Refah partisi ise, bu durumun, Türkiye-İran ilişkilerinde 1992'nin ortalarında başlayan olumlu tavırları baltalamak isteyen ABD'nin komplosu olduğunu ileri sürmüştü (Oran, 2003b:581).

Humeyni dönemi bölümünde de değinildiği üzere Türk-İslam Sentezi vasıtasıyla, Kürt sorununu İslam'la çözüme yöntemi, 1990'ların başında, Türkiye'nin içte ve dışta en büyük baş ağrısı haline gelecek olan Hizbullah sorununu ortaya çıkarmıştır (Oran, 2003b:23-24). Daha sonraki bölümlerde de güvenlik ilişkileri anlatılırken, ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere, Türk kamuoyunda, özellikle 90'lı yıllarda, İran'ın İslami rejimini istediğine dair çıkan haberlere rağmen, Türkiye'de ki bu sorunu, sadece İran'a yıkmak ve Türk iç siyasetinde izlenen politikalarının olumsuz sonucunu görmezden gelmek yanlış olacaktır.

1990'larda Türkiye ve İran'ın Kürt sorunu ile başa çıkmalarını zorunlu kılan, bu nedenle de birbirlerinin işbirliğine ihtiyaç duydukları üç ana konu vardı:1)petrol ve gaz kaynaklarının dağılımı konusundaki ortak çıkarları 2) Her iki ülkenin de, birbirlerinin Azeri sorunu konusundaki politikalarından uzak durma istekleri 3) Kuzey Irak'ta birbirlerinin nüfuz alanları konusunda anlaşmaya varma ihtiyaçları. En son konu, Türkiye'nin Kuzey Irak sınırında bir kontrol bölgesi oluşturmamasını ve yine Türkiye'nin Kuzey Irak'taki politikaları aracılığıyla "Azeri" kartını oynamamasını gerektiriyordu. Bunun karşılığında ise, Ankara Tahran'ın Kuzey Irak'ta güçlü bir Kürt bağımsızlığına meydan verecek politikalara destek vermemesini ve böylece Türkiye'deki Kürtleri de aynı şeyleri istemeye teşvik etmemesini bekledi. Bu doğrultuda Türkiye ile İran arasında yapılan ulusal güvenlik anlaşmaları, birkaç yönden oldukça önemli idi: 1) Her iki ülke için Kürt milliyetçiliğinin, özellikle Türkiye için PKK'nın ciddi bir tehdit olduğunu ortaya koymuştu. 2) Ankara ve Tahran'ın özellikle Batıda, Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan ve Nagorno-Karabağ meselelerinde işbirliği konusunda daha istekli olduklarını göstermişti. 3) İki ülkenin Orta Asya ülkeleri ile ilgili politikalarında daha büyük bir işbirliğine hazır olduklarına işaret etmişti. 4) Son olarak da, Kuzey Irak'ta, her iki ülkenin de bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını engellemek için birbirleriyle yakın iş birliğini koruma ihtiyacını ortaya koymuştu(Olson, 2004:19-25).

Türkiye'nin Mart 1992'de Kuzey Irak'a düzenlediği harekattan sonra, Eylül 1992'de Tahran'da, Türkiye-İran Güvenlik ve İşbirliği antlaşması imzalanmış ve içişleri bakanları düzeyinde ortak bir güvenlik komitesi kurulması kararlaştırılmıştı. Bu yumuşamanın ardından İran, Türkiye'ye birkaç PKK militanını teslim ederken,

Ekim’de Cumhurbaşkanı Demirel Tahran’a giderek ilişkilerdeki düzelmeyi somutlaştırmıştı (Oran, 2003b:582).

Bu ikili anlaşmaların yanında, Ankara ve Tahran, Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulmasını engellemek ve Orta Doğu ile Avrupa’daki Kürtçü hareketlerin rejimlerini tehdit etmelerini önlemek için, Şam’la da bir dizi güvenlik protokolleri imzalamışlardı: 1992 sonrasında ilk protokol, 30 Kasım 1993’te Ankara’da imzalandı. Protokolü imzalayan ülkeler, topraklarında PKK vb. hiçbir terörist organizasyona izin vermeyeceklerini taahhüt etmişlerdi. İran’ın PKK’ya karşı bir dizi önlemler alacağını ifade etmiş “İran’ın PKK üniformaları giysinler yada giymesinler veya kaçakçı olsular yada olmasınlar bütün PKK üyelerinin vurulmasını emrettiğini” bildirmişti (Sabah, 7 Aralık 1993:19). Bu gelişmelerini devamında 4 Mayıs 1994’te, Türk İç işleri Bakanı Nahit Mentеше, İran’ın Türkiye’ye 10’u ölü 28 PKK üyesini teslim ettiğini açıklamış, 16 Haziran’da ise Türk basını, İran’ın sınırlarına yakın bölgedeki PKK üslerini bombalamak için Türkiye’ye izin verdiğini duyurmuştu. Taraflar, üç nokta üzerinde anlaşmaya varmışlardı: 1) PKK üyelerinin Kuzey Irak’tan İran’a geçişleri engellenmelidir. 2) PKK üyelerinin Ermenistan’a, oradan da Rusya’ya geçişlerine izin verilmemelidir. 3) PKK’nın İran’daki kamplarını takviye etmek amacıyla, savaş malzemelerini taşımak için kullandığı İran’daki yollarını, Türkiye’nin bombalamasına izin verilmelidir. (Olson, 2004:22-23).

15-17 Temmuz 1994’te Tahran’da Cumhurbaşkanı Demirel’in Rafsancani’yle yaptığı toplantıda, özellikle Kürtler konusunda iki ülkenin ulusal güvenlik sorunları dile getirilmişti. Bu ziyaret, bir Türk Cumhurbaşkanı’nın yıllardır İran’a yaptığı ilk resmi ziyaret olmuştu. Konusunun Kürt’lerin oluşturduğu bu toplantı öncesinde yapılan basın röportajlarında Rafsancani, İran’ın PKK’ya karşı Türkiye ile tam bir işbirliği içerisinde olduğunu ve bir Kürt devleti kurulmasının “mümkün” olmadığını ifade etmişti (Hürriyet, 22 Temmuz 1994:20). Ancak, Ağustos 1994’te Ankara’nın, İran’ı PKK’yı desteklemekle suçlaması üzerine, ilişkiler yine gerilmiş, bir Türk delegasyonu, İran’ın desteği ile Türkiye’de ve Türkiye’ye karşı yapılan PKK operasyonları hakkında bilgiler ve kanıtlar içeren bir dosya ile Tahran’a gitmişti. Türk tarafının elinde fotoğraflar, kasetler, teypler ve yakalanan PKK militanları tarafından sağlanan, PKK’nın İran istihbarat servisi ve Pasdaran (devrimci muhafız) birlikleri ile bağlantısı olduğunu

gösteren belgelerin olduğu, PKK silah depolarının, eğitim merkezlerinin, irtibat bürolarının ve İran'daki kamplardan ve hücrelerden sorumlu kişilerin isimleri ve yerlerini belirten dosyaların bulunduğu söylenmekteydi (Olson, 2004:28).

Türkiye'nin Kuzey Irak'ta 20 Mart-2 Mayıs 1995 tarihinde gerçekleştirdiği en büyük harekattan sonra yine aynı sorunlarla karşılaşılması önlemek için, Türkiye'nin baskısı ve Amerika'nın desteğiyle, KYB ve KDP'nin uzlaştırılmasına yönelik Dublin toplantıları düzenlenmeye başlanmıştır. Dublin sürecinin önce İran, sonra da Suriye tarafından dinamitlenmek istendiği iddia edilmiş, bu doğrultuda İran'ın, topraklarında barındırdığı Irak yönetimine muhalif Şii Irak İYDK(İslam Yüksek Devrim Konseyi) lideri Dr. Bakr Hkaim ile KYB lideri Talabani'nin anlaşmasını sağlayarak, on bine yakın İYDK milisinin Kuzey Irak'a gönderilmesine sebep olduğu bu arada Şam'ın da boş durmayarak, Suriye Devlet Başkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam başkanlığında Abdullah Öcalan ile Celal Talabani'yi bir araya getirerek, İran'ın girişimine destek verdiği iddia edilmiştir. Bu sıralarda ise, Türkiye'ye Hatay üzerinden PKK sızmaları da artmıştır (Gönlübol, 1996:663).

Haziran 1995'te Ankara, İran'ı, Türklerin baharda 35000 asker ile gerçekleştirdiği harekattan sonra kaçan PKK militanlarının Kuzey Irak'ta yeni üsler kurmalarına izin vermekle suçlamıştı (Hürriyet, 10 Haziran 1995:19). 1995 sonunda, İran ve Türkiye arasındaki çekişme, KDP tarafından kontrol edilen bölgenin Türkiye tarafından kontrol edilen ekonomik ve politik bir nüfuz alanı haline gelmesine yardım etmişti. Aynı zamanda, TSK(Türk Silahlı Kuvvetleri) ve KDP, PKK'ya karşı bu bölgede ortak hareketler düzenlemişlerdi. KYB tarafından kontrol edilen bölge ise, İran'la ekonomik ve politik iş birliğini her geçen gün biraz daha arttırmıştı. Ankara, İran'ın Kuzey Irak'ta varlığının artmasıyla, PKK üyelerinin İran aracılığıyla direkt olarak Avrupa'dan Kuzey Irak'a seyahat etme fırsatına sahip olduğunu ve PKK'nın Rus ve Orta Asya silah pazarlarından silah almasının kolaylaştığını düşünmüştü. Ankara, İran'ın Kuzey Irak'ta artan bu varlığının, bölgede Körfez Savaşı'ndan 1995'e kadar Türkiye'nin lehine olan güç dengesini değiştirdiğine inanmıştı (Olson, 2004:26-31).

Türkiye ve İran arasında PKK kadar önemli bir sorun olarak görülen dini lobi hareketlerinin, özellikle 1996 yılının ortalarından 1997 yılının ortalarına kadar Türk dış politikası üzerindeki etkinliğini arttırdığı söylenebilir. 24 Aralık 1995'te yapılan

parlamento seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki RP, oyların %21,3'ünü alarak seçimlerden en güçlü parti olarak çıkmış, uzun görüşmelerden sonra 8 Temmuz 1996'da, Tansu Çiller başkanlığındaki DYP ile bir koalisyon hükümeti kurmuştu. Tahran, Erbakan'a oldukça olumlu bakmakta idi. Tahran'a göre Erbakan, İran'daki İslamcı rejimin, büyük bir destekçisi ve hayranı olup, ABD'ye şüphe ile yaklaşmakta idi (Olson, 2004:30).

Refah Partisi lideri ve Başbakan Necmettin Erbakan, Endonezya, İran, Libya, Malezya ve Pakistan gibi ülkeleri ziyaret etmiş, fakat Orta Asya ve Azerbaycan'a resmi ziyaretlerde bulunmamıştı. Geleneksel olarak batı yanlısı ve laik bir çizgi izlemiş olan Dışişleri Bakanlığı ise İran ve Libya ziyaretlerinden rahatsızlık duymuştu. Erbakan Türki dünyadan çok İslam dünyasına ilgi göstermiş, gezilerini ilk bu devletlere yapmıştı. Erbakan'ın başa geçtiği dönem, Türki devletlerde laiklik yanlısı yönetimlerin iş başına gelmesiyle aynı döneme rastlar. Bu devletler, Tacikistan ve Afganistan kaynaklı radikal İslami hareketlerin yayılmasından çekinen devletlerdi. Erbakan hükümeti, Ekonomik İşbirliği Organizasyonu aracılığı ile Türkiye'nin Orta Asya'da daha aktif bir rol oynaması gerektiğini belirtmiş, bu yaklaşım ise, Türkiye ve İran'ın daha yakın bir işbirliği içine girmesini öngörmüştü. Halbuki, daha önce işbaşına gelen yönetimler, İran'ın Ekonomik İşbirliği Organizasyonu'nu İslami bir ortak pazara dönüştürmesini engellemeye çalışmışlardı (Winrow, 2002:275).

Erbakan hükümeti 1996 yılında gelecek 23 yıl boyunca 23 milyar dolarlık gaz almak üzere İran'la bir anlaşma imzalayarak bu işbirliğini fiiliyata dökmüştür. Bu anlaşmayla İran, Türkiye için ikinci büyük gaz sağlayıcısı olmuştur. 1999 yılı ortalarında bir boru hattının faaliyete geçmesi öngörülmüş, ama mali problemler ve Amerikan muhalefeti bu hattın faaliyete girmesinin ertelenmesine neden olmuştur. Buna ilaveten, Türkmenistan'dan gelip Türkiye-İran boru hattıyla birleşmesi öngörülen başka bir hattın inşası için, Türkiye Aralık 1997'de İran ve Türkmenistan'la üçlü bir anlaşma imzalamıştı. Yapımına 1998 Kasım'ında başlanan bu hattın 2001 yılında gaz pompalamaya başlaması planlanmıştı. Bu anlaşmayı imzalayan ülkelerin beklentisi de , bu yolla Türkmen gazının Avrupa'ya ulaştırılmasıydı. Bu durum, bu ülkeler tarafından toplanan transit geçiş ücretlerini de arttıracaktı (Sasley, 2002:331-332).

Bu anlaşmayla hattın, Türkiye'ye yılda ortalama 3 milyar metreküp gaz getirmesi planlanmaktaydı. Bu miktarın 2005'e kadar 10 milyar metreküpe çıkarılması hedeflenmekteydi (Dilip, 2001:220). Bu tasarılar, ABD'nin eleştirilerine neden olmakla birlikte, nihayetinde Washington tarafından kabul görmüştü. Hattın, Türkmen doğalgazı için kullanılabilmesi önerisi de tartışıldı. Bu projelerin de gösterdiği gibi, İran ekonomik olarak Türkiye açısından gerek ihracat pazarı, gerek enerji kaynağı, gerekse de Orta Asya'ya açılan kapı olarak göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir ülkediydi (Hale, 2002:48).

Erbakan tarafından tercih edilen politika, önceki hükümetlerinkiyle belirgin bir zıtlık içeriyordu. Şubat 1996'da yapılan Türk-İsrail askeri işbirliği anlaşması, Arap milletlerinde önemli bir tepki çekmiş ve özellikle Mısır, Suriye, Irak ve de İran hükümetlerinden gelen sert eleştirilere yol açmıştı. Erbakan muhalefette iken bu antlaşmaya son vermeyi, İslami bir Ortak Pazar ve kendi deyimiyle İslami bir NATO kurma fikri ile İslam ülkeleriyle olan ilişkileri güçlendirerek, geleneksel Türk dış politikasını değiştirmeyi taahhüt etmişti.

Erbakan'ın bu çabaları Başbakan olduğu dönemde, ekonomik cephede Bangladeş, Mısır, Endonezya, Malezya, İran, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşan D-8 diye adlandırılan bir grup kurma fikrini ortaya atmasına ve bunu gerçekleştirmesine yol açmıştır (Heinz, 2000:95). Söz konusu sekiz ülke değerlendirmeye alındığında, bu oluşumu belirli kriterler aracılığıyla tanımlayıp sınıflandırmanın kolay olmadığı anlaşılır. Gelişmişlik durumları da birbirinden farklı olan üç ayrı kıtaya dağılmış bu ülkelerin en belirgin ortak özellikleri, hepsinin Müslüman olmalarıdır (Canbolat, 1996:169). İran dışında diğer yedi ülkenin tümünün Türkiye'nin 1995'teki dış ticaretindeki toplam payı sadece %3,9'dur. Toplam ihracatındaki payı %3,3, toplam ithalatındaki payı ise %4,2'dir. Bu ülkeler arasında sadece İran önemli bir ticaret partneridir. Müslüman ülkeleri bir araya getirmekte, romantik söylemlerin haricinde yeterli ortak çıkarlar bulunmadığı için, Türkiye'nin "İslami açılımdan" elde edeceği fazla bir şey olmadığı söylenmektedir (Hale, 2002:47). Avrupa Birliği'nin dışında, ama gümrük birliği ile onun denetiminde bir ülke olarak Türkiye'nin, D-8 gibi oluşumlara başarıyla öncülük etmesi mümkün olmamıştır.

İran'ın Erbakan iktidara geldikten sonra Türkiye ile bu derece yakın olmasının en önemli sebeplerinden biri, Erbakan hükümetinin, ne İran'ın, ne de Suriye'nin PKK'yı desteklediğine dair bir beyanatta bulunması idi. Erbakan, bu suçlamaları CIA tarafından İslam ülkeleri arasındaki iyi ilişkileri bozmak için üretilmiş bir propaganda olarak değerlendiriyordu (Olson, 2004:29). Türk bürokrasisi, İran ile ilişkilerin bu düzeyde seyretmesinden rahatsızlık duyuyordu. Bunun üç temel sebebi vardı: Birincisi, 1996 yılında İsrail'le imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşmasıyla hızla gelişen Türk-İsrail ilişkilerinden rahatsızlığını her fırsatta dile getiren İran ile yakınlaşma mümkün görünmüyordu. Üstelik İran, Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı Suriye'ye yaklaşmaktaydı. İkincisi, Türkiye'de Çetin Emeç suikastının İran ile bağlantısı olduğuna dair kamuoyunda genel bir kanı oluşmuştu. Üçüncüsü, İran'ın PKK'ya verdiği iddia edilen desteğin yarattığı kronik sorun hala devam etmekteydi (Oran, 2003b:580).

İran'ın, Türkiye'deki ordunun ve laik çevrelerin, Refahyol hükümetiyle temsil edilen İslami kesimle mücadele ettiğini düşündüğü ve varsaydığı bu çatışmada İslami kesime destek vermeye çalıştığı ileri sürülmektedir. Başbakan Erbakan, Tahran ile ticari ilişkileri geliştirmek ve PKK'yı etkisiz hale getirmek adına İran'la işbirliği yapmak yolunda önemli adımlar atmış, iktidara geldikten sonraki yaklaşık altı hafta içerisinde, ilk dış gezisi 10-11 Ağustos 1996'da İran'a yapmıştı (Kirişçi, 2002:29).

Erbakan'ın PKK'yı dize getirmek istemesinin bazı dahili nedenleri vardı. RP'nin 11 Kürt milletvekili, Başbakanla yaptıkları bir Temmuz toplantısında eğer Kürtlerin, Kürtçe eğitim, iş imkanları, Kuzey Irak'ta bir Kürt televizyonunun açılması ve adil yargılanma istekleri yerine getirilmezse Güneydoğu Anadolu'dan seçilen 25-45 kadar milletvekilinin RP'den ayrılacağını bildirmişti. 33 milletvekilinin ayrılması bile, RP'nin %25 küçülmesi demektir. Böyle bir küçülme, RP'nin sonu olabilirdi. PKK'nın Güneydoğu Anadolu'da etkinliğini arttırması ise Kürt milliyetçiliğini körükleyeceği ve bu durumdan RP'deki milletvekili sayısı etkileneceği için, PKK, önü alınması gereken dahili bir sebep olarak görülmüştü. Tahran, Ağustos görüşmeleri sırasında Türk Başbakanının nazik dahili pozisyonunu ve RP'deki Kürt milletvekillerinin önemini göz önüne almıştı. Ancak 31 Ağustos 1996'da Bağdat'la, ittifak yapan KDP'nin, Tahran tarafından desteklenen KYB'ye saldırısı İran tarafından şaşkınlıkla karşılanmış, Türkiye

ve İran arasındaki ilişkilerinin bozulmasında bir sonraki neden olmuştu (Olson, 2004:32).

Türkiye bu iki grubu uzlaştırmaya çalışmış, bu çabanın sonunda Ekim 1996'da "Ankara Süreci" olarak da bilinen süreç başlamıştır. Süreç ABD, Türkiye ve İngiltere'nin KDP-KYB arasındaki savaşı sonlandırmak için bir takım arabuluculuk çabalarına sahne olmuş, fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ankara Sürecinin başarısız olmasının nedenlerinden biri, İran'ın karşıtlığı olmuştur. İran'lılar, ABD politikalarını şiddetle kınamışlar ve "Görüşmelerin amacının, bölgedeki planları gerçekleştirmek için burada bir istihbarat üstü oluşturmak olduğunu" ileri sürmüşlerdi. Ayrıca Tahran, ABD'nin, Kuzey Irak'ta bir İsrail yaratmak istediğine dair suçlamalarını devam ettirmişti (Olson, 2004:34).

Ankara ve Tahran'ın Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik politikalarındaki farklılıklar, bu iki başkent arasında 1997'de biraz daha geri planda kalmıştır. Bu tarihte Ankara'yı esas endişelendiren konu İran'ın Türkiye'deki İslamcı hareketlere destek verdiğine yönelik şüphelerin olması ve İslamcı hareketlerin, Türk toplumunun laik, batılı, uluslararası kapitalist kesimine karşı tehdit oluşturabilecek olmasıydı. Erbakan'ın politikaları, Türkiye'de belirli çevrelerde önemli kaygıya neden olmuş ve dış siyaset ile güvenlik politikalarında geleneksel olarak karar alma sürecinde büyük etkileri bulunan Dışişleri bakanlığı ve ordu ile çatışmasına yol açmıştır.

1997 yılında Genel Kurmay Başkanı Yrd. Çevik Bir'in ABD ziyareti sırasında İran'ı, Türkiye'deki İslami kökten dinciliği kışkırtmak ve aktif olarak PKK'yı desteklemekten dolayı sert bir biçimde eleştirmesi ve terörist devlet olarak suçlaması ile gerilim daha da artmıştı. Bu eleştiriler iki ülke arasında yakın ilişkilerin yoğunlaştığı döneme rastlamıştır (Kirişçi, 2002:169-171). Tam da bu dönemde Sincan'da RP'li Belediye Başkanı'nın ev sahipliği yaptığı Kudüs gecesine davetli olarak katılan, İran'ın büyükelçisi Muhammed Rıza Bakeri'nin yaptığı konuşmada İsrail'i, "İngilizler bu gayr-i meşru çocuğun doğumuna izin verdiler ve Amerikalılar da onu büyüttüler, Amerikalılar hala çocuğun büyümesine yardım ediyorlar ve destek sağlıyorlar. Araplarla yaptığı savaşta, eğer Amerika korumasaydı, bu gayr-i meşru çocuk yaşamayacaktı" şeklindeki sözlerle eleştirmiş (Hürriyet, 3 Şubat 1997:19). Bu davete katılan kişilerin radikal olarak adlandırılmaktan korkmamaları gerektiğini söylemiş ve

şeriatı takip etmeleri gerektiğini önermişti. Bakeri'nin Türkiye için laikliğin yerine İslam hukukunu savunması, ordu ve Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin sert tepkilerine neden olmuştu. Şubat 1997'de ordu hükümetten İslami kökten dinci teşkilatlara karşı acil önlemler almasını istemişti (Olson, 2004:35).

TSK ağır basmış 19 Şubat 1997'de Muhammed Rıza Bakeri ve İstanbul'daki İran konsolosu Muhammed Rıza Raşit, istenmeyen kişiler ilan edilmiş ve Türkiye dışına çıkarılmışlardı. Tahran, kısa bir süre geçtikten sonra iki diplomatın Türkiye'ye döneceğini açıklamış fakat bu iki isim Türkiye'ye hiç dönmemişti. Bunların yanı sıra Erzurum'daki İran konsolosu Sait Zare'de 1 Martta sınır dışı edilmişti. Zare, Şubat başında Washington'da düzenlenen Türk-Amerikan İş Konseyinde konuşan Genel Kurmay Başkan Yardımcısı General Çevik Bir'in "İran, terörizmi destekleyen bir devlettir" sözlerini eleştirmişti. İran diplomatlarının Türkiye'den sınır dışı edilmelerine karşılık olarak, Türkiye'nin İran Büyükelçisi Osman Korutürk ve Urmiyan'daki Türk konsolosu Ufuk Özsancak İran'dan çıkarılmıştı (Olson, 2004-35-36). Türkiye'nin ve İran'ın karşılıklı olarak birbirlerinin diplomatlarını sınır dışı etmeleri, esasen Ankara'nın politik İslam'ın ve "İslami Sermaye"nin giderek büyümesinden duyduğu endişeden kaynaklanmış, Sincan olayı ise, TSK'nın Erbakan'ı tavsiye etmesi için teşvik edici bir rol oynamıştı. Şubat sonunda ve Mart'ta diplomatların sınır dışı edilmeleri, 1979 İslam devriminden sonra bu türde gerçekleşen ikinci olay olmuştu (Kai, 2000:169). İlk örnek olarak, Türkiye'nin, Salman Rüştü'nün "Şeytan ayetleri" adlı kitabı hakkında yeterince güçlü bir tavır sergilemediğini ve bunun da İran tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığını ifade eden İran'ın Türkiye Büyükelçisi Manuşer Muttaki sınır dışı edilmişti.

Daha önce vurgulandığı üzere, Türkiye'nin, 1980'lerde o zamanın şartları düşünülerek en uygun yöntem olarak görülüp, pratik olarak uygulamaya konan Türk-İslam sentezini, ekonomik ve sosyal politikalarla desteklenmemesi, yan etki olarak İslam'ın belli bir süre sonra politik alanda da kullanılmaya başlanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum bazı çevrelerde laikliğin ve Kemalizm'in tehlikeye düştüğü endişesini doğurmuş, bu doğrultuda yönetim biçimi İslam olan İran ise, Türkiye'deki ki İslamcı akımlara destek vermekle suçlanmış ve yine bu çerçevede Türkiye'deki iç politikanın bir aracı olarak kullanılmıştır.

10 Nisan 1997’de bir Alman mahkemesi tarafından verilen Mykonos kararı, İran-Türkiye ilişkilerinde hiçbir bozulmaya neden olmamıştı. Mykonos, Berlin’de, 4 suikastçının, İKDP’nin 54 yaşındaki genel sekreteri Sadık Şerafkandi, partinin Avrupa temsilcisi Fattah Abduli ve partinin Alman temsilcisi Homayum Ardalan’ı öldürdüğü restoranın ismidir. Bu olaydan sonra 4 İranlı muhalefet lideri öldürüldü (Olson, 2004:36-38). Mykonos olayı ve kararı AB, ABD ve İran ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuş, her ne kadar Türkiye, Mykonos kararını “terörizmi” kınamak için kullandı ise de Ankara-Tahran ilişkilerine olumsuz bir etkisi olmamıştı.

Mayıs 1997’de Türkiye-İran ilişkilerinde baskın olan konu, Mykonoz kararı değil, yine PKK idi. 13 Mayıs’ta, Türkiye, PKK üslerini vurmak için Kuzey Irak’a bir hareket daha düzenlemiş 10.000 KDP peşmergesi de harekate destek vermişti. Ankara, Türkiye’nin ve KDP’nin yaklaşık 300 PKK militanını yakaladığını, onların bütün silah depolarını ve mağaralarını ele geçirdiğini açıklamıştı (Olson:2004:39).

TSK’nın bu hareketinin genişliği ve derinliği, Tahran’ı endişelendirmiş ve önceki hareketler sırasında sorulan, “Türkiye’nin Irak’taki varlığını arttırıp arttırmayacağı ve Körfez Bölgesini etkileyip etkilemeyeceğine” yönelik sorular, tekrar gündeme gelmişti. Tahran’ın en son istediği şey, Körfez Bölgesine dahil olamayan başka bir ülkenin, bu bölgenin politikalarına karışması idi. Eğer KDP Türkiye’nin Kuzey Irak’taki veya onun aracılığıyla gerçekleştirecek petrol dağıtım işini kontrol edebileceğini veya etkileyebileceğini düşünüyordu. Tahran’ın endişesinin nedeni, Irak sınırında bu kadar geniş bir Türk ordusunun olması ve İran’ın Azeri ve Kürt nüfuslarının hemen onun yanında bulması idi. İran’la iyi ilişkiler kurulmasını amaçlayan Başbakan Erbakan, Mayıs-Haziran boyunca TSK ve Genel Kurmay Başkanı Karadayı’dan sürekli, birliklerin İran sınırına yaklaşmayacağına dair güvence istemiş ve bu isteği yerine getirilmişti (Olson, 2004:39).

Mayıs sonu boyunca, TSK ve Türk basını Başbakan Erbakan’ı, İran’ı yeterince eleştirmemekle ve neredeyse PKK ile olan mücadelesinde TSK’ya yardımcı olmamakla suçlamıştı. 15-16 Haziran’da İstanbul’da toplanacak olan D-8 toplantısıyla ilgili olarak ise Mesut Yılmaz, Erbakan’ın “toplantıyı İranlı kardeşlerine övgüler yağdırmak için kullanacağını” iddia etmiş ve “bunun affedilemeyecek, hatta ülkeyi isyana sürükleyecek

bir durum olduğunu” ileri sürmüştü. 18 Haziran 1997’de D-8 toplantısında hemen iki gün sonra TSK, Erbakan hükümetini tasfiye etmişti. (Olson, 2004:40).

4 Haziran 1997’de Ankara, PKK’nın muhtemelen İran’dan aldığı düşünülen Rus yapımı SAM-7B hava füzeleriyle iki Türk helikopterini vurduğunu ve 13 Personelin hepsini öldürdüğünü açıklamış ve bu açıklamayla birlikte iki ülke arasındaki tansiyon tekrar yükselmişti. 1997 Haziran ve Temmuz’undaki ilişkilere, helikopterlerin düşürülmesi ve Ankara’nın İran’a yönelik suçlamaları damgasını vurmuştu. Ankara, Ağustos 1997’de, 50 teröristin Dambat’ta sınırı geçtiğini ve sorgulama sırasında yakalanan teröristlerin, yaptıkları operasyonları durdurmak için İran’ın hiçbir şey yapmadığını, hatta kendilerine yardım sağladığını itiraf ettiklerini belirtmişti (Olson, 2004:40-42).

Tahran, Türkiye ve İsrail arasındaki yakın ilişkilerin 1996’da imzalanan Askeri İşbirliği Antlaşması ile göstermesi üzerine, Bakü ve Kudüs arasındaki yakın işbirliğinin artmasından endişe duymuştu. Tahran, Türkiye-İsrail paktının, İsrail’in Kafkasya ve özellikle Azerbaycan’a girişini sağlayacağını düşünmüştü (Roger, 2000:116). Başbakan Netanyahu’nun, 29 Ağustos 1997’de, Doğu Asya’dan bir seyahatinden dönerken, Bakü’yü ziyaret etmesiyle İran’ın endişeleri somutlaşmıştı. Netanyahu ve Aliyev, İsrail’in yapımı tamamladığı zaman Ceyhan boru hattı aracılığıyla Bakü’den petrol alması ihtimali üzerinde konuşmuşlardı (Olson, 2004:89).

İsrail, Azerbaycan ve dolayısıyla Türkiye arasındaki diyalog bu dönemde ister istemez İran’ı tedirgin etmişti. Ayrıca 90’lı yıllarda Kürt sorunu bağlamında da, Türkiye ile İran’ın ilişkileri çok yakın olmamış, buna rağmen, zaman zaman bu iki ülke jeostratejik ve jeopolitik düzeyde işbirliğine girmek durumunda kalmışlardı. Haşimi Rafsancani, cumhurbaşkanı seçilmeden önce, kendi ekonomik gelişmeleri ile İran Körfezi’ndeki istikrar arasında bir bağ olduğunu ve komşularla olan barışçıl bir politikanın, bölgedeki bir çok sorunu İran lehine çözeceğine inanmıştı. Bu doğrultuda genel olarak bakıldığında onun 8 yıllık cumhurbaşkanlığı süresince Tahran’ın, özellikle Türkiye ile olan ilişkileri ve Kürt sorununa yaklaşımı bağlamında bu politikayı benimsediği söylenebilir.

2.3. Hatemi Dönemi Türkiye-İran İlişkileri

1979 yılının Şubat ayına kadar monarşi ile yönetilen İran'da, halkın, yönetimin emperyalizme hizmet ettiği düşüncesiyle şah'a karşı ayaklanmasıyla, monarşi rejimi sona ermiş İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştu. Ancak, kurulan yeni rejim, halkın devrimden beklentileri olan işsizlik, ekonomik buhran, yaşam koşulları, bireysel ve sosyal yaşamda özgürlük gibi sorunları çözmeye yetmemişti. Bu durum halkı rejim içinde yeni arayışlara yöneltmiş, yenilikçi ve reformcu kimliğiyle ön plana çıkan Seyid Muhammet Hatemi, 4 Ağustos 1997'de yapılan İran seçimlerinde büyük bir oy farkıyla Cumhurbaşkanı olmuştu (Yeşiltuna, 2000).

Bu seçim sonuçları, Türk kamuoyunda olumlu karşılanmış, İran'da liberal düşüncelerin öne çıkması sevindirici bir durum olarak değerlendirilmişti. İran'ın artık geriye dönülemez bir sürecin içerisine girdiği ve dış politika bakımından İran'la Batı dünyası arasında başlamış olan normalleşmenin ivme kazanacağı görülmüştü. Özellikle ABD ile İran ilişkileri alanında yeni bir devrin başlayabileceği belirtilmişti (Hürriyet, 22 Şubat 2000:13)

Ancak Cumhurbaşkanı Hatemi, devlet yönetimindeki iki başlılık sorunu nedeni ile, kendisini cumhurbaşkanlığına taşıyan halkın beklentilerine tam anlamıyla olumlu cevap verememiş, bunun sonucunda da, uluslararası ve bölgesel alanda ilişkileri beklenen olumlu düzeye taşıyamamıştır. Etrafında toplanan sivil toplumun, baskıcı rejime karşı mücadele vermesine rağmen, devletin çarkları, özellikle yargı polis, ordu, radyo ve televizyon yürütmeden sorumlu cumhurbaşkanının değil, Rehber-i Muazzam sıfatını taşıyan Hamaney'in ve mollaların elinde olduğu için (Türkmen, 1992:21) özellikle gençler ve kadınlar tarafından büyük destek gören bu değişim hareketi, çok fazla bir değişim yaratamamıştı. Temelinde, rehber denilen ruhani lider olgusunun var olduğu ve 12 kişilik üyesiyle birlikte seçilmişlerden oluşan bu sistemde, Cumhurbaşkanı Hatemi çok fazla söz hakkına sahip değildi. Bu kadro ordu, yargı ve devlet televizyonu gibi kurumları denetimine almanın yanı sıra, meclisin çıkardığı yasaları onama yetkisini de elinde bulunduruyordu (Yeşiltuna, 2000).

Bugün bile başında Ayetullah Ali Hamaney'in bulunduğu bu muhafızlar gurubunun büyük söz hakkına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Hatemi'nin başa geçmesini sağlayan seçimler maalesef halkın isteğini ifade etmekten öteye gidememiştir.

2.3.1. Hatemi Dönemi Siyasi İlişkiler

Hatemi dönemi dış politikasının temelinde, içeride reform, dışarıda barış anlayışı yer almaktaydı. Hatemi “medeniyetler arası diyalog” çağrısıyla bütün dünyada ilgi uyandırmış ve Humeyni’nin aksine toplumlar ve ekonomiler arasında “bağımlılığı” kabul etmiştir. İran dış politikası artık, İslamcı/ideolojik olarak tanımlanan çıkarların ve hedeflerin değil ulusal çıkarların belirleyici olmaya başladığı, dış dünya ile çatışmacı söylemin terk edildiği bir politika haline gelmişti. Bu dönemde İran, Körfezdeki Arap komşularıyla ilişkilerini geliştirirken Kafkasya ve Orta Asya’da yapıcı roller üslenmiş, Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmiştir (Sinkaya, 2005:63). Hatemi, iç muhalefetten fırsat buldukça, İran dış politikasını medeniyetler arası diyalog, komşularla iyi ilişkiler kurma uluslararası örgütlerle işbirliği temelinde yönlendirmiş, Türkiye ile ilişkilerini de bu çerçevede yürütmeye çalışmıştır (Roy, 2001:173).

Reformcu bir lider olarak Hatemi’nin İran’da yönetimi devraldığı dönem, Türkiye’de İslami kimliği ile ön plana çıkan Refah-Yol hükümetinin sancılı bir süreçten sonra tasfiye edildiği döneme rastlamaktadır. 1997’den 2002’ye kadar üç koalisyon hükümeti değişmiş bu durum Türkiye’de siyasi istikrarsızlığa neden olmuş, dolayısıyla aktif bir dış politika takip edilmesini engellemiştir. Ancak yinede Türkiye’nin bu dönem dış politikasının, Türkiye-İran ilişkilerine yansımaları, gerek bilgesel, gerekse uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler sebebi ile yaşanan ufak krizler dışında olumlu olmuştur. Özellikle İran’da reformcu Hatemi’nin başa geçmesi Türkiye’deki askeri ve siyasi çevrelerin İran’a bakışını değiştirmiş, İran’la ilişkilerin daha rasyonel bir düzeyde seyretmesini sağlamıştır.

Bu doğrultuda, 1998’e gelindiğinde Abdullah Öcalan’ın Ekim ayında Suriye’den sınır dışı edilmesi Şubat 1999’da yakalanması ve bunu takiben 19 Haziran’da ölüm cezasına çarptırılması, Türkiye’nin terörizme verdiği destek ve PKK’ya verdiği sığınma izninden dolayı İran’ı daha çok hedef alacağına dair bir kanı ortaya çıkarmıştı. Ancak her iki ülkenin de çakışan jeopolitik ve jeostratejik çıkarlarının olması iki ülkenin birçok konuda işbirliği yapmalarını gerektirmiş ne Ankara ne de Tahran kendi değişken iç siyasetlerinin aralarındaki güvenlik ticaret, gaz ve petrol boru hattı görüşmelerini etkilemesini istemiştir.

Yine bu doğrultuda ilişkilerin yumuşaması sonucu Sincan olayı sebebiyle kesilen diplomatik ilişkiler bir yıl aradan sonra 14 Mart 1998’de tekrar başlamıştır. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem 16 Mart 1998’de Doha, Katar’daki Dışişleri bakanları toplantısına katılmıştır ve bu toplantıda İranlı meslektaşısı Kemal Harrazi ile PKK terörist hareketine karşı ortak hareket etme ve bu doğrultuda işbirliğinin bütün alanlarda geliştirilmesi kararı almışlardı (Hürriyet, 6 Mayıs 1998:7).

Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkilememekle birlikte kısa süreli gerginliğe yol açan Merve Kavakçı olayı Türkiye’deki “başörtüsü” meselesini tekrar gündeme getirmiştir. Nisan 1999’daki seçimlerde FP’den milletvekili seçilerek meclise giren ve İslamcı bir kadın olan Merve Kavakçı meclisteki yemin törenine başörtülü olarak katılmış ve olumsuz tepkilerle karşılaşmıştı. Türk kamuoyu İslam konulu her sorunda olduğu gibi bu konuyu da İran’la bağdaştırmış, hatta Başbakan Bülent Ecevit’in basına yaptığı açıklamada, İran’ın ideolojisini Türkiye’ye ihraç etmeye çalıştığını ve Merve Kavakçıyı ayrılıkçı gruplar ile fundamentalist örgütlerin desteklediğini söylemişti (Akşam, 3 Mayıs 1999:15). Bu süreç içerisinde İran’da Merve Kavakçı’ya destek amaçlı yapılan küçük çaplı gösterilere, Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın tepkisi sert olmuştu. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi bu tepkiler üzerin Ankara’ya “iki ülkenin gelişmekte olan ilişkilerine gölge düşürecek açıklamalar yapmaktan kaçınması” çağrısında bulunmuştu (Milliyet, 12 Mayıs 1999:18). Kavakçı’nın aynı zamanda Amerikan vatandaşlığına sahip olduğunun ortaya çıkması sonucu bu konu etkisini biraz yitirmiş Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığından çıkarılan Kavakçı, parlamentodaki koltuğunu kaybetmişti (HR-Net, 13 Mayıs 1999).

Yine bu dönemde İslami hareketlerin önüne geçmeye yönelik olarak Ecevit hükümeti, Cumhurbaşkanı Sezer’e TSK ve polis yetkilileri tarafından İslamcı harekete ve Kürt milliyetçiliğine sempati duyan kamu çalışanlarını kapsayan 18 önlemin listelendiği bir kanun hükmünde kararname göndermiş, Cumhurbaşkanı Sezer ise kararnameyi imzalamamış onun parlamento tarafından kabul edilen bir yasa olmadığını bu nedenle anayasal kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştü (Hürriyet, 23 Ağustos 2000:15). Hizbullah olaylarının da gündemde olduğu bu dönemde, İslami hareketlerden duyulan bu kaygı Türk kamuoyunun sık sık İran’ı rejimini ihraç etmekle suçlamasına neden olmuştur.

Türk iç politikasında İslami kesimin yönetimde ağırlığın hissettirmeye başlaması, Laikliğe yönelik bir tehdit gibi algılanıp önüne geçilmesi gereken bir sorun olarak görülmüştür. İran'ın da İslami bir yönetime sahip olması, Türk bürokrasisinin onu her defasında bir iç politika aracı olarak kullanmasına ve İran'ın Türk kamuoyunun hedefi haline gelmesine neden olmuştur. Oysaki İran'ın artık kendi rejimi ihraç etme gibi bir çabası yoktur. Öyle ki 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi, Fazilet Partisini yasaklamış ve bu olay İran hükümeti tarafından yorumsuz bırakılmıştı. Tahran'ın Türkiye'deki en geniş İslamcı parti ve en büyük üçüncü politik partinin kapatılması karşısındaki sessizliği, 17 ay önce Refah Partisi'nin kapatılmasına karşı gösterdiği sessizlikten daha büyüktü. Haziran 2001'de İran, Türkiye'nin politik meselelerine medya aracılığıyla bile olsa katılmama yönünde stratejik bir karar verdiğini, Sincan günlerinin artık geçmişte kaldığını göstermiştir.

Türkiye'nin İran'a karşı Hizbullah ile ilgili iddiaları sık sık ileri sürdüğü dönemde Mayıs 2001'de İran'da gerçekleşen seçimlerde reform yanlısı Hatemi'nin ezici bir üstünlükle tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi halkın hala reform yanlısı bir yönetim isteğinin göstergesiydi. Tabi bu durumdan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin o dönemde İslami ideolojiyi ön plana çıkararak, İran'a karşı suçlamalarda bulunması çokta tutarlı bir davranış olarak değerlendirilemez.

2001 yılının ilk altı ayı boyunca İran muhafazakarlar ve reformcular arasındaki iktidar mücadelesine sahne olmuş, Muhammet Hatem'nin Mayıs'ta yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi mücadeleyi daha da sertleştirmiştir. Ayrıca İran'ın kötü işleyen ekonomisi, Tahran'ı meşgul eden diğer bir konu idi . Ekonomik durgunluk dışında 2001'de İran ayrıca son yılların en kötü kuraklığı ile karşı karşıya kalmıştı. Aynı şekilde Türkiye'de de koalisyon hükümeti içerisinde sürekli iç çekişmeler yaşanmakta bu durum Türkiye'nin iç ve dış politikasını zora sokmaktaydı. Kısacası, 2001 yılı boyunca İranlı ve Türk politikacıları meşgul eden sorunlar genellikle hükümetlerinin ve partilerinin ayakta kalması idi (Olson, 2004:107).

Daha sonraki süreçte Türkiye'nin iç siyasetinde meydana gelen gelişmeler, 3 Kasım 2002 seçimlerinde AKP hükümetinin tek parti olarak iktidara gelmesi sonucunu doğurmuştu. AKP hükümetinin yönetim devraldığı dönem çözülmemiş dış politika sorunlarının olduğu bir dönemdi. Sorularla dolu bir dış politikanın mirasçısı olarak

kendinden çok şey beklenen AKP'nin beklentileri tam olarak karşılamamasına özellikle sahip olduğu muhafazakar demokrasi ideolojisinin bugün, dış politika demokratikleşme, haklar ve özgürlükler kültürel çeşitlilik ve iyi yönetim alanlarında performans düşüşüyle karşı karşıya olmasa rağmen, dış politikadaki başarıların küçümsemek de doğru değildir (Keyman, 2006:14).

Bu doğrultuda Türkiye'nin medeniyetler arası çatışmaya karşı medeniyetler arası diyalog söylemini gündeme getirmek konularında başarılı olduğu söylenebilir. Örneğin; Avrupa Birliği'ne biraz daha yaklaşımlar AB uyum yasaları çıkartılarak demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Hükümet Kıbrıs sorununun Annan Planı çerçevesinde müzakere yoluyla çözülmesi için bir eğilim içine girmiş, stratejik ortaklığın sona ermesine rağmen ABD ile ilişkilerde önemli iyileşmeler kaydedilmişti. Türkiye, Irak'taki ihalelerde öncelikli ülkeler listesine girmişti. Suriye ile işbirliğini önemli ölçüde geliştirmiş terörle mücadele konusunda diğer yabancı ülkelerle de işbirliğini ilerletmişti.

AKP hükümetinin ılımlı İslam-muhafazakar demokrasi modeli çerçevesinde belirlemeye çalıştığı bu dış politikasının Türkiye- İran ilişkilerine yansımalarının olumlu olduğunu söylemek mümkündür. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin işbaşına gelmesinden sonra, dış politika alanında uygulamaya koyduğu diyalog ve gerginlikleri giderme politikası ile AKP'nin medeniyetler arası diyalog söylemi çerçevesinde yürüttüğü politikalar birbiriyle uyum içerisindeydi. Ayrıca her iki hükümetin de ılımlı muhafazakar kimliklerini ön plana çıkarmaları özellikle Hatemi'nin son dönemlerinde ilişkilerde büyük gelişmeler kaydedilmesine neden olmuştu.

Özellikle sınır güvenliği ve terörizmle mücadele konusunda iki ülkenin oluşturduğu ortak komite ve komisyonların çalıştırılmaya başlanması sonucu bu alandaki sorunlar büyük ölçüde giderilmişti. Uluslararası ve bölgesel alanda meydana gelen gelişmeler ise iki ülkeyi daha çok birbirine yaklaştırmış ortak hareket alanlarını arttırmıştır. Irak savaşı esnasında ABD'nin Türkiye ile yaptığı görüşmeler (Milliyet Almanak 2001) İran kanadında endişe ile karşılanmış İran'ın Ankara Büyükelçisi Firuz Devletabadi, basına yaptığı açıklamasında, ABD'nin Irak'a düzenleyeceği operasyon hakkında bir yandan ABD'yi uyarılmış bir yandan da Türkiye-İran işbirliğinin bugün ve gelecekte, bölgenin belirleyici faktörü olabileceğini vurgulamıştı. İran Büyükelçisi, ABD'nin Irak'a girmesi

halinde maddi ve siyasi maliyetini kolayca karşılayamayacağı bir sorunla karşı karşıya kalacağını söylemiş ancak bununla birlikte Irak'ın silahsızlandırılması gerektiğini ve bilgede istikrarın sağlanması konusunda aynı görüşte olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Ayrıca ABD'nin Irak'ta uzun süre kalmasından İran ile Türkiye'ye yeni bir "komşu" konumuna gelecek olmasından rahatsızlık duyulmuş ve İran büyükelçisi basına yaptığı açıklamada "biz komşuları severiz ama meşru olmaları koşuluyla" diyerek bunu belirtmişti (Bila, 2003).

İlerleyen süreçte, ABD'nin Ortadoğu ve İran'a bakışı ile AB'nin bu sorunlara bakışının farklılık arz etmesi ve Türkiye'nin de özellikle AKP hükümetinin dış politikası çerçevesinde AB ile ortak hareket etmesi İran'la olan ilişkilerine de yansımıştır. Bu doğrultuda, ABD'nin güç kullanmaya yönelik politikaları değil de AB'nin daha uzlaşmacı ve diplomatik işbirliğini benimseyen politikaları çerçevesinde hareket edilmiştir.

2.3.2. Hatemi Dönemi Güvenlik İlişkileri

Hatemi dönemine kadar her iki ülke ilişkilerini belirleyen öncelikli unsur ideoloji iken, Hatemi sonrasında değişen uluslararası ve bölgesel dengeler nedeni ile ilişkilerde rasyonalite göz önüne alınarak, önceliği güvenlik unsuru almıştır. Bu doğrultuda Türkiye-İran arasındaki güvenlik ilişkilerini etkileyen önemli olaylar arasında; Türkiye'nin bazı dönemlerde yüksek sesle gündeme getirdiği, İran'ın PKK ve Hizbullah terör örgütlerini desteklediğine dair iddialarını ve İran'ın kabul etmeyişi, ayrıca 11 Eylül sonrası uluslararası ve bölgesel alanda meydana gelen değişikliklerin ilişkilere yansımalarını sayabiliriz.

Türkiye ile İran arasında önemli sorunlardan biri olan ve iki ülke arasında büyük tartışmalara sebep olan PKK konusu, Türkiye'nin, İran'ın PKK'yı desteklediğine yönelik suçlamaları karşısında, İran'ın bunu reddetmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu hususta Türk basınında çıkan haberlerde, üst düzey Türk yetkililerin yaptıkları açıklamalar hep bu yönde olmuştur. Karşılıklı yapılan açıklamalar doğrultusunda konuyu inceleyecek olursak:

PKK'ya yönelik yeni güvenlik anlaşmalarına rağmen bu konuda yaşanan bazı olumsuz gelişmeler akabinde, Türkiye İran'ı uyarmaya devam etmiştir. Emniyetin yayınladığı bir

rapora göre İran Haber Alma Teşkilatının başkanı olan Ali Fallahiyan, PKK, Hizbullah, Hamas ve İslami Cidah örgütleri tarafından düzenlenen toplantıya katılmıştı. Ayrıca raporda İran'ın silah ve uyuşturucu kaçakçılığına yardımcı olarak terörist eylemleri desteklediği ve PKK terörist örgütüne çalışma kampları, kalacak yer, silah, sağlık ve lojistik destek sağladığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1999:15). TSK, İran'ın, Osman Öcalan ve birkaç diğer PKK komutanına onay verdiğini açıklamış, Türk medyası İran'da eğitim aldıklarını itiraf eden birkaç PKK'lı gerillanın hikayesini yayınlamıştı. 22 Mayıs 1999'da, İran basını bu iddialara cevap vermiş, Türk sınırındaki askerlerin, Türkiye'ye girmeye çalışan 45 İranlı'dan 9'unu öldürdüğünü ve cesetlerin sınır çitlerine yakın bir yere attıklarını iddia etmişti. Van valisi Necmettin Kalkan ise sınırdan geçmeye çalışanların TSK ile PKK arasındaki çatışmaların ortasında kalanlar olduğunu belirtmişti (Olson, 2004:54). 27 Haziran'da Türk basını, İran'ın para ödediği PKK gerillalarının, İslam Cumhuriyeti'ne muhalefet eden KHDP'nin (Kürdistan Halkı Devrim Partisi) sekiz üyesini öldürdüğünü ileri sürmüştü (Hürriyet, 27 Haziran 1999:16).

28 Temmuz 1999'da ise Türk basını, Türk istihbarat servislerinin, İran'ın Türkiye'yle olan sınır bölgelerinde, canlı bomba eğitimini de veren çok sayıda teröristin üslendiği 10 PKK kampının saptandığını bildirmişti. Bu kamplarda eğitilen, biri İran uyruklu dört canlı bombanın Hakkari ve Van'da gerçekleştirdiği eylemlerde 17 asker, 10 sivil yaralanmıştı (Milliyet,28 Temmuz 1999).

Bütün bu karşılıklı iddialar her iki ülkenin ticaretini de olumsuz etkilemiş, Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı F-16 savaş uçaklarının, İran topraklarını vurduğu iddiaları ve sınırı geçen iki Türk askerinin tutuklanması üzerin gerginleşen Türk-İran ilişkileri, sınır kapılarını ve bu kapılardan yapılan sınır ticaretini vurmuştu. Hakkari'nin Yüksekova ilçesine bağlı Esendere ile Ağrı'nın Doğu Beyazıt ilçesine bağlı Gürbulak Sınır kapılarından giriş çıkışlar azalmış, mazot ticaretinde aksamalar başlamış sınır ticareti yapılan kapılarda ticaret yapmaya giden Türk tüccarlar, İran güvenlik güçlerinin kendilerini İranlı tüccarlarla görüştürmediğini ileri sürmüştü (Milliyet, 29 Temmuz 1999).

Bu olay neticesinde İran, Türkiye'yi kendi sınırlarına kasten saldırmakla suçlamış, dışişleri yetkilileri bu durum karşısında kendilerinin misilleme yapma haklarının

olduğunu, Türkiye tazminat ödeyinceye kadar da yakaladıkları iki Türk askerini serbest bırakmayacaklarını bildirmişlerdi. Türkiye, İran'ın, "Türkiye'nin İran'ı işgal ettiği suçlaması" da dahil bütün iddialarını reddetmişti. Ecevit işgal ile ilgili suçlamaya "eğer İran'ı işgal etmeye niyetimiz olsaydı bunu iki askerle yapmazdık" ifadesiyle cevap vermişti. İran'ın bu suçlamalarına Türkiye'nin Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ise, "Türkiye, İran'daki toprakları bombalamamıştır; aksine bombalama Irak'ta gerçekleşmiştir; üstelik Türk pilotlarının hedefi şaşırımları mümkün değildir, çünkü bütün saldırılar bilgisayarda belirleniyor, hata yapmak olanaksızdır" sözleriyle yanıt vermiştir. Kıvrıkoğlu, bombalanan alanın bir PKK üssü olduğunu, vurulmuş olan İran askerlerini bombalamanın yapıldığı Irak bölgesine girmiş olabileceğini ve bombalamaya yakalanmış olabileceğini belirtmişti. Ayrıca Kıvrıkoğlu 1639'dan bu yana hiç savaş olmamasına rağmen hiçbir zaman güçlü bir Türkiye istemeyen İran'ın bu suçlamalar yaparak Türkiye'yi saldırgan bir ülke olarak tasvir etmeye çalıştığını ve Türkiye'yi yıpratmak istediğini belirtmişti (Hürriyet, 20Temmuz 1999:16).

1 Ağustos'ta, her iki ülke bombalanmış alanlara geniş bir askeri delegasyon gönderdiler. Her iki ülke de sorunu daha da uzatmanın ülke çıkarlarına uygun olmadığını fark etmişti. Türkiye, bombalarının kazara İran topraklarını vurmuş olabileceğini kabul etmiş, İran da bombalamanın bir kaza olduğuna ikna olmuştu. 9 Ağustos'ta İran, yakaladığı iki Türk askerini Türkiye'ye iade etmiş, 10 Ağustos'ta Ankara'ya gelen İran delegasyonunun başkanı olan İran İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Golam Hüseyin Bolandijan, "bütün dünyanın, Türk-İran ilişkilerinin geliştiğini bilmesini istediğini ve söz konusu sorunun kapandığını" belirtmişti. Bunun üzerine 11 Ağustos'ta Türkler ve İranlılar yeni bir sınır güvenlik antlaşması imzalamışlardı. Bombalama olayının halledilmesinden bir hafta sonra, Türkiye'de çok yıkıcı bir deprem meydana gelmişti. 17-20.000 kişinin hayatını kaybettiği 17 Ağustos depremi, iki ülke arasındaki propaganda savaşını bir süreliğine ertelemiş olmasına rağmen (Olson, 2004:59) Türkiye'nin, İran'ın PKK'ya verdiği desteği sürdürdüğüne dair şüpheleri bu iki ülke ilişkilerin de bir sorun olmaya devam etmişti. Eminzede'nin ziyaretinden bir kaç hafta sonra Genel Kurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, İran'ın Türkiye'ye söylediklerini ile yaptıklarının farklı olduğunu söyleyerek İran'a karşı birkaç suçlamada bulunmuştu: 1) İran, PKK'nın Urmiya ve Ushnu bölgelerinde kamplar kurmasına izin verdi 2)İranlı yetkililer, hapisteki PKK liderinin kardeşi ve PKK güçlerinin komutanlarından biri olan

Osman Öcalan ile görüşmeye devam etti 3)İran, PKK militanlarının İran-Irak sınırını geçmesine göz yumdu 4)İran, Ermenistan'dan PKK'ya silah akışını kolaylaştırmaya devam etti (Hürriyet, 5 Eylül 2000:17).

Türkiye'nin İran'a yönelik bu suçlamaları devam ederken, Mart 2002 sonunda Türkiye, PKK'nın liderlerinden biri olan Cemil Bayık'ın İran'da olduğuna dair deliller bulunduğunu belirtmiş, İran ise bu suçlamaları reddetmişti. Ankara, bir terörist uğruna iki ülke ilişkilerini riske etmeye değmeyeceğini vurgulamış eğer Bayık'ı teslim ederse bunun İran için, Amerika'nın "terörizme karşı açtığı savaşa" katılmak bağlamında önemli bir jest olacağını belirtmişti (Hürriyet; 8 Nisan 2002:14). Ancak İran bu olay karşısında kendisinden beklenilen aksine bir tavır takınarak bu konudaki haberlerin "hayal ürünü ve asılsız" olduğunu açıklamıştı. Hüseyin Lavasani, İran'ın her zaman için bu konuların takibini ciddiye aldığını, yakın zamanda İran sınırında İran güvenlik güçleri ile PKK arasında çatışmaların olduğunu, PKK'dan bir kişi öldüğünü İran'ın bunu Türkiye'ye hemen bildirdiğini, yakalananlardan bazılarının gözaltına alınıp Türkiye'ye iade ettiğini ifade ederek, İran'ın bu davranışını terörizme karşıtlığının bir göstergesi olduğunu belirtmişti (Radikal, 3 Nisan 2002:13).

Türkiye'nin Cemil Bayık üzerinde bu kadar durmasının sebebi PKK lideri Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasının ardından fiili lider konumuna geçmiş olmasıydı. PKK'yı kuran 18 kişi arasında yer alan ve son dönemde örgütün aldığı karaların birçoğunun mimarı olan Bayık, 1996'dan buyana Kuzey Irak'taki kampların sorumluluğunu da yürütüyordu. Öcalan sonrası dönemde PKK'nın en büyük kamplarından birisinin İran'da olduğu, örgütün bu ülkede hastanesi bile bulunduğu kamuoyuna yansımıştı. Böbrek hastası olduğu duyumu alınan Bayık'ın da bu ülkede tedavi olmak istediği bilgisi dile getirilmişti (Milliyet, 4 Nisan 2002:16).

Basında çıkan haberlere göre İran'da bulunan Cemil Bayık'ın Halil Ataç ve 2 PKK'lının Türkiye'ye iade edilmemesi için terör örgütü PKK İran'ı tehdit etmişti. PKK, İran sorumlusu Rıza Altun aracılığıyla gönderdiği mesajda Bayık'ın iadesi durumunda, örgütün İran aleyhine faaliyete başlayacağı uyarısında bulunmuş, isterse İran'da bulunan Kürtleri Tahran aleyhinde örgütleyebilecekleri konusunda İran'ı tehdit etmişti. Ayrıca istihbarat örgütü Savama, Devrim Muhafızları ve Ayetullahların da Bayık'ın iadesine karşı çıktığını bildirmişti (Demir, 2002)

Halkın oylarıyla seçilmiş halka karşı sorumlu olan meşru Hatemi hükümeti, Türkiye ile iyi geçinmek, doğalgaz ticaretini geliştirerek ekonomik açılımlar yapmak adına teröristleri iade etmeyi İran'ın lehine bulurken, "İran derin devleti" bu teröristleri kirli işlerinde kullandığı için onlar iade etmeme taraftarıydı. İran'daki durumun özelliği ise iki ayrı meşrutiyetin bulunmasıydı: biri, halk iradesiyle, halkın katıldığı seçimlerle oluşmuş parlamento, hükümet ve Cumhurbaşkanlığı yani İran'ın demokratik kurlarıyken diğeri, totaliter teokratik resmi ideolojiyi temsil eden kuruluşlardı: Dini liderlik, Velayet-i Fakih, Devrim Muhafızları, Devrim'in kendine göre oluşturduğu istihbarat ve "özel ordu". İran'da teröre, PKK'yı destek verenler de bu kurumlardaki unsurlardı (Akyol, 2002).

Türkiye, tüm komşularının hem kendisiyle hem de birbirleriyle dostluk ilişkileri kurarak tüm bölgenin refah ve güvene kavuşmasını istemekte bu çerçevede stratejik önemi fazla ve bölgesel bir güç olan İran'la da ilişkilerini mümkün olan en üst düzeye getirmek istemektedir. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 17 Haziran 2002 tarihinde İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret Türkiye ve İran'ın gündemine oturmuştu. Verilen mesajlar atılan adımlar ve kurulan sıcak diyalog Türk-İran ilişkileri için "yeni bir dönem" in başlangıcına işaret ediyordu. Sezer'in İran ziyaretinin en önemli sonucu iki Cumhurbaşkanı arasında sıcak bir diyalogun başlaması olmuştur. Sezer'in, "iç kamuoyundaki yüksek prestiji" burada çok etkili olmuştu. Hatemi, Türkiye'nin en hassas olduğu konuda, teröre karşı mücadelede çok net mesajlar vermiş daha önce tabu olan bazı konular rahatça konuşulmuştu (Küçükkaya, 2002a).

11 Eylül saldırılarının ardından tüm dünyada güvenlik endişelerinin tırmandığı ve terörizme karşı uluslararası işbirliği öneminin arttığı bir döneme girilmişti. Bu konjonktür içinde Türkiye ile İran arasında özellikle terörizme karşı mücadele etmek üzere kurulan ortak güvenlik mekanizmalarının önemi bir kat daha artmıştı. Sezer, yaptığı bu ziyaret sırasında "Türkiye'nin diğer komşularıyla olduğu gibi İran ile de karşılıklı olarak içişlerine karışmama temelinde, ticari, ekonomik ve siyasi ilişkileri ilerletme konusunda kararlı olduğunu" dile getirmiş, İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi de, "güvenliğe muhtaç iki uygar ülke olarak içişlerine karışmama ve karşılıklı saygı temelinde ilişki talep ettiklerini" söylemişti. Ayrıca Sezer ve Hatemi, görüşmelerde ikili ilişkilerin yanı sıra Irak, Afganistan, terörizm ve ticari ilişkileri ele

almışlar, “Irak’ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi” gerektiği konusunda aynı görüşü paylaştıklarını vurgulamışlardı. Her iki Cumhurbaşkanı da BM Güvenlik Konseyi kararlarının gereğinin Irak tarafından yerine getirilmesi ve böylelikle Irak halkının sıkıntılarının biran önce sona ermesini temin etmişlerdi. İki Cumhurbaşkanı ayrıca, Afganistan ve Orta Doğu’daki gelişmeler üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardı (<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz>).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in İran ziyaretini yorumlayan, İran’ın eski Ankara büyükelçisi, Muhammed Hüseyin Lavasani, Hatemi’nin yumuşama politikasının iki ülke ilişkilerindeki gerginlikleri azaltmakla kalmadığını, aynı zamanda iki ülke yetkilileri arasında da bir güven ortamı oluşturulduğunu söylemişti. Ayrıca böyle bir ortamda Türkiye Cumhurbaşkanının İran ziyaretinin, iki ülke ilişkileriyle ileriye dönük yeni fırsatlar ve işbirliği olanakları yaratması açısından faydalı olduğunu dile getirmişti (Hürriyet, Almanak 2002). Türkiye’deki bazı medya gruplarının ve bazı kesimlerin, İran’ı sürekli olarak PKK’ya verdiği destekten dolayı suçlamalarına karşın, İran tarafı bu iddiaları sürekli reddetmekte ve İran’ın geniş bir ülke olması nedeni ile PKK’nın, İran üzerinden Türkiye’ye yönelik herhangi bir saldırısı varsa, bunun sebebinin o bölgeyi kontrol etmenin güçlüğünden kaynaklandığını ileri sürmekteydi.

Nitekim Bayık’ın Türkiye’ye teslim edilmesi girişimleri üzerine PJAK’ın İran Ordusu’na 18 Haziran 2002’de saldırıda bulunması İran’ın PKK ve uzantısı PJAK’a karşı olan tutumunu değiştirmiştir. Bu saldırı üzerine İran ordusunun PJAK’a yönelik kapsamlı bir operasyon başlatmış ve Türkiye’nin Şemdinli ile Doğu Beyazıt ilçelerinin karşısında yer alan dağlık alanlarda da yer yer süren operasyonlara sınır kesiminde Türk askeri birlikleri tarafından da destek verilmiştir (Milliyet, 30 Haziran 2003). Bu tarihten sonra zaman zaman Türkiye’nin ve İran’ın özellikle Kuzey Irak’ta PKK ya karşı birlikte hareket ettiği görülmüştür.

Aslında yukarıda yaşanan süreci Türkiye-İran güvenlik ilişkilerinin bir özeti olarak da değerlendirebiliriz. Şöyle ki; her iki ülke arasında güvenlik konusunda yaşanan gerginlik, askeri çevreler arasındaki iddialarla ya da medya vasıtasıyla başlayıp kamuoyuna yansıyor gelişmiş, iki ülke çıkarlarını ön planda tutan üst düzey devlet yetkililerinin devreye girmesiyle son bulmuştur. Bu tür krizlerin, yapılan güvenlik anlaşmasına rağmen, üst düzey siyasi çevrelerde sona erdirilmesi, iki ülkenin güvenlik

güçleri arasındaki iletişim eksikliğini akla getirmektedir. Ayrıca üst düzey yetkililerin karşılıklı diyalogları arasındaki çelişkiler göz önüne alınacak olursa, öncelikle karşılıklı suçlamalarla başlayan iddialar, bir süre sonra, her iki ülkenin de çıkarları gereği zorunlu işbirliği nedeniyle diplomasiyi ön plana çıkartmaları ve daha rasyonel bir politika takip etmeleri ile sonuçlanmıştır.

Uluslararası alanda bir dönüm noktası olarak değerlendirilen 11 Eylül 2001’de meydana gelen olaylar her şeyden önce Amerikan güvenlik algılamalarını da değişikliğe uğratmıştır. Bu gelişme aynı zamanda 2002’de işbaşına gelen Bush yönetiminin Clinton sonrası dış politikaya getirdiği daha müdahaleci üsluba yeni bir meşruiyette kazandırmıştı. Bush’un 11 Eylül’de şer eksenini olarak nitelendiği ve teröre destek vermekle suçladığı devletler arasında İran’da yer almaktaydı. Amerika bu saldırılardan sonra dünya ülkelerini tehlikeli ve dost ülkeler olmak üzere iki kategoride değerlendirmeye başlamış ve 2002 Eylül’ünde ilan ettiği Yeni Güvenlik stratejisiyle, Amerika’nın kendisini tehdit altında hissettiği her durumda saldırıya geçme hakkı olduğunu savunmaya başlamıştı (Arı, 2003:495-500).

Bu saldırılar, uluslararası terörizmi, sınır tanımama ve karşılık vermede hedef olarak seçilecek tek bir düşman olmaması, özelliklerini taşıyan bir tehdit haline gelmişti. ABD, uluslararası alanda tartışılmadan kabul gören saldırıya uğrayan ülke konumundan dolayı bir “meşru müdafaa” hakkı ve buna bağlı ayrıcalıklar kazanmıştı. Artık, ABD için herkes terörist olabilecek ve bunlar her neredeseler o bölgeler ve ülkeler düşman sayılacaktı. Tabii bu durum İran’ı da daha dikkatli adımlar atmak durumunda bırakmıştı (Bozkurt, 2006:407).

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda, 11 Eylül saldırılarından dolayı ABD’nin Ussama Bin Ladin’i sorumlu tutması, dünya kamuoyunda terörizm ve İslam arasında bağlantı olduğuna yönelik izlenimlere yol açmıştı. ABD’nin bu yönlendirmesiyle, Hıristiyan dünyası, birçok terörist eylemden dolayı İslam ülkelerini sorumlu tutmuş, İslam hakkında yanlış kanılar edinmelerine neden olmuştur. Yalnız bu tehlikeli düşüncede gözden kaçırılan bir nokta vardır: Bu tür terörist ve militan eylemlerin kaynağı dini doktrinler değil, politik ve ekonomik koşullardır (Esposito, 2003:152). ABD, 11 Eylül saldırılarını kendisine dönüm noktası seçerek yeni politikalarını terör tehlikesine odaklamış, ABD’nin bu Ortadoğu merkezli politikaları, Türkiye ve İran ilişkilerinde,

ABD'nin belirleyici unsur olmaya devam etmesini sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin, Irak'a karşı politika belirlerken ABD'yi göz ardı etmesine engel olmuştur.

BÖLÜM 3: AHMEDİNEJAD DÖNEMİ

2005 yılında yapılan seçimlere kadar iktidarda bulunan son iki Cumhurbaşkanı Rafsancani ve Hatemi ülkenin içinde bulunduğu durum ile uluslararası arenada ülkenin içine düştüğü yalnızlık konusundaki çözümün; içte demokrasi, dışta ise başta Batılı ülkeler olmak üzere dünya ülkeleri ile uyumlu olmak olarak görmüşlerdir. Özellikle Hatemi iç politikada demokratikleşme, dış politikada ise gerilimi düşürme ve medeniyetler diyalogu söylemleriyle İran'ın dünyaya entegre olması yönünde bir politika izlemiştir. Reformcu iki cumhurbaşkanının ardından 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad her iki selefine zıt bir dış politika söylemine sahiptir. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte İran 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997-2005 yılları arasında Hatemi ile pekişen "Batıyla pragmatist uyum" geleneğinden kopmaya başlamıştır. Hatemi tarafından Batıyla yakınlaşmak için kullanılan medeniyetler diyalogu tezi rafa kaldırılmıştır (Keskin, 2006, 59).

3.1. Ahmedinejad'ın İktidara Gelmesi

3.1.1. Dokuzuncu İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

İran'da 17 Haziran 2005 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve bin civarında aday seçimlere iştirak edebilmek maksadıyla başvurmuştur. Ancak bu adaylardan yedi tanesinin adaylıkları AKK tarafından onaylanmış ve sadece bu adaylar seçime iştirak etmişlerdir. Bu kadar fazla adayın cumhurbaşkanlığı için başvurması, "İran'da cumhurbaşkanı adayı olma özgürlüğü var" esprisine neden olmuştur (Aras, 2005:60).

Seçimlerde yarışan tüm adaylar genel olarak seçim propagandalarını benzer temeller üzerine kurmuş, Muhafazakarlar ile Reformist adaylar tarafından işlenen temalar benzerlik arz etmiştir. 1979 yılında yapılan devrimin ihtiyaç duyduğu reformlar ve bu reformlar kapsamında özellikle kadın ve gençlerin talepleri, demokratikleşme ve kısıtlanmış özgürlüklerinin artırılması, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kadınların ve azınlıkların siyasi katılım hakları, başta ekonomik yönden olmak üzere dışa açılımlar ve yine 1979 sonrasında güdülen "ne Doğu ne Batı felsefesi" sonrasında bozulan uluslararası ilişkilerin iyileştirilmesi ve dünya ile entegrasyon

konuları cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında çoğu aday tarafından gündeme getirilen konular olmuştur. Bu söylemlerin yanısıra İran İslam devriminin bugün geldiği noktanın arzu edilen düzeyde olmadığı da adayların söylemleri arasında yer almıştır. Ayrıca eleştirilen sisteme rengini veren İslami rejim ve merkezi unsurunu teşkil eden “Velayet-i Fakih’e” karşı alternatif üretilmemekle birlikte, hiçbir şekilde güçlü eleştiriye de rastlanmamıştır. Rejimin içeriden değişimi öngörülmekle birlikte dini otorite ve devlet içerisindeki kurumsallaşmış uzantılarının izin verdiği ölçüde değişim ve yenilik çağrıları yapılmıştır. (Aras, 2005:58).

Seçimlerden önce İran resmi haber ajansı İRNA'nın yaptığı kamuoyu araştırması sonuçlarına göre, adaylardan Muhammed Bağır Galibaf % 20.4, Haşimi Rafsancani % 20.1, Mustafa Moin % 17.3, Mehdi Kerrubi % 10.8, Mahmud Ahmedinejad % 7.7, Muhsin Mehrelizadeh % 5.9 ve Ali Larijani % 4.7 oranında oy alacağı tahmininde bulunulmuştur (Veliev, 2005). Ancak 17 Haziran seçimlerinden sonra ortaya çıkan tablo İRNA tarafından yapılan anketi yalanlar nitelikte olmuştur.

İran'da yapılan dokuzuncu cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turuna halkın %62'si iştirak etmiştir. 17 Haziran 2005 günü yapılan birinci tur seçimleri sonunda; Haşimi Rafsancani: % 21.01, Mahmud Ahmedinejad: %19.48, Mehdi Kerrubi: %17.28, Muhammed Bağır Galibaf : %13.90, Mustafa Moin: %13.83, Ali Larijani: % 5.94, ve Muhsin Mehrelizadeh : %4.40 oy almışlardır (Aras, 2005:59).

25 Haziran 2005'de yapılan ikinci tur seçimlerde ise Rafsancani % 35.9, Ahmedinejad %61.69 oranında oy almıştır. İkinci turdaki seçim söylemlerinde ABD ile ilişkileri düzeltme sinyalleri veren Rafsancani karşısında, ülkenin iç sorunlarına yönelik daha somut söylemlerle halka seslenen Ahmedinejad'ın seçimlerde oyların %61,69'unu alarak cumhurbaşkanı olması, İran halkının önceliğinin ekonomik ve sosyal sorunlar olduğunu göstermiştir. Ayrıca ABD'nin İran üzerindeki baskılarını arttırması ve askeri müdahalede bulunacağına yönelik iddialar, İran'da muhafazakar düşüncüyü güçlendirmiştir. Bu durumu, iyi günde bir araya gelemeyen bir toplumun olası bir kötü duruma karşı bir amaç etrafında kenetlenmesi olarak yorumlayabiliriz.

Muhafazakar kanattan seçimlere giren Muhammed Bağır Galibaf, Ali Larijani ve Muhsin Mehrelizadeh'in daha önce devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış, Humeyni ve Hamaney çizginde devam eden isimler olmaları sebebiyle güçlü bir lider

aday portresi çizmekten uzak kalmışlardır. Bu kişilerin adaylıklarının altında dini liderin onayı bulunması, güçlü siyasi lider imajı çizmelerini engellemiştir.

Reformist kanadın en önemli adaylarından eski Eğitim Bakanı ve “İslami Katılım Cephesi”ni temsil eden Mustafa Moin’in adaylığı önce geri çevrilmiş ve daha sonra Ali Hamaney’in devreye girmesiyle, AKK Moin’in seçimlere katılabilmesi için gerekli olan izni vermiştir. Halktan gelen yoğun tepkiler sonucunda, Mustafa Moin’e seçime girme hakkının verilmesi pozitif bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Moin’i diğer adaylardan farklı kılan yanı ise, uranyum zenginleştirme çabalarına son verilmesini istemesi ve Avrupalılarla uzlaşılması gerektiği görüşünü savunması olmuştur (Durmuş, 2005).

Muhafazakar bloğun seçimlere tedirgin bir ortamda girdiği ve Rafsancani karşısında bölündüğü de İran seçimlerinde dikkati çeken diğer bir husus olmuştur. Muhafazakar blok tepkisel tavırlar sergileyerek Rafsancani’yi seçime girmeme yönünde ikna etmeye çalışmış ve önceki dönemlerde popüler bazı reform söylemlerini seçim propagandalarına monte etmiştir. Ancak tüm bunlara karşın Rafsancani aday olmuş, reformist ve muhafazakar bloklar bölünmüş bir şekilde seçime girmişlerdir.

Hem muhafazakar, hem reformist adayların seçime Rafsancani korkusuyla girdiğini söylemek mümkündür. Bu durum bazen Rafsancani’ye karşı karalama kampanyalarına dönüşmüştür. Rafsancani geçmiş yönetimleri döneminde, reform yanlısı aydınların öldürülmesi, yolsuzluk, ekonominin kötü yönetimi, yurt dışında şişkin banka hesaplarına sahip olma gibi iddialar ile yıpratılmaya çalışılmıştır. İddialar sadece Rafsancani ile sınırlı kalmamış, ailesini ve arkadaş çevresini kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Sinkaya, 2006).

Tahran eski Belediye Başkanı Ahmedinejad diğer adayların seçim söylemleri olan reform, dışa açılma ve entegrasyon konularını seçimler süresinde pek işlememiştir. Diğer adayların kendilerine dezavantaj sağlayacağına inandıkları hususları gündeme taşımış ve bu konular üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle Ahmedinejad farklı bir ses olmuştur. Ahmedinejad, İslami devrimin güçlendirilmesi ile rejimin ve dini otoritenin güçlendirilmesi söylemlerini fazlasıyla kullanmıştır. ABD ve İsrail ile ilgili söylemleri çok sert olmuş ve bu ülkeler ile yakınlaşmanın İran’ın mili çıkarlarına aykırı olduğunu gündeme taşımıştır. Tahran’ın varoşlarında yetişen Ahmedinejad oldukça

sade bir yaşam süren kişiliğiyle siyasilerin ve devlet adamlarının lüks yaşantı sürdürmesini de eleştirmiştir. Seçim konuşmalarında sosyal adalete diğer adaylardan daha fazla yer vermiştir.

Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Ahmedinejad hakkında onun Devrim Muhafızları ve Besicler (gönüllü devrimci paramiliter güçler) tarafından desteklendiği şeklinde bir iddia ortaya atılmıştır. Seçim kampanyası giderleri devlet tarafından karşılanan Ahmedinejad'ın, Devrim Muhafızları ve Besic'lerin gizli desteği ile seçildiği iddia edilmiştir. Seçimlerin birinci turunda % 17 oy alarak üçüncü sırada olan Mehdi Kerrubi, dini lider Ayetullah Ali Hamaney'e mektup yazarak ordunun seçimlere müdahale ettiğini, bu konunun araştırılmasını istemiş ve tepki olarak görevinden istifa etmiştir. Nitekim seçimler öncesinde AKK Başkanının, Devrim Muhafızları'nın seçimlere müdahale yetkisinin bulunduğu yönündeki açıklaması, iddialar açısından dikkat çekici olmuştur. Kerrubi'nin itirazı üzerine araştırma yapan AKK, dört kentte toplam 100 oy pusulasında usulsüzlük yapıldığını açıklamıştır. Ahmedinejad'ın rakibi ikinci turdaki rakibi Rafsancani, yeni cumhurbaşkanının Besic ve Devrim Muhafızları'nın organize müdahalesi sonucu seçildiğini iddia etmiş, fakat yazılı itirazda bulunmamıştır (Veliev, 2005). Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda güçlü pragmatist aday Rafsancani'nin karşısına ikinci turda yarışmak üzere çıkarak ulusal ve uluslararası gözlemcileri şaşırtan Ahmedinejad, devrimden sonra İran'ın altıncı cumhurbaşkanı olmuştur. Ahmedinejad'ın zaferinin uluslararası gözlemcileri şaşırtmasının nedeni siyasi olarak fazla bilinmediği halde böyle bir başarı sergilemesi olmuştur. Şüphesiz onun siyasi tanınmaması, siyaseten yıpranmamış olmasını da beraberinde getirmiş ve özellikle ikinci turdaki rakibi, ailesiyle birlikte adı büyük yolsuzluk olaylarına karışan Rafsancani'ye karşı büyük bir avantaj sağlamıştır (Sinkaya, 2006).

Ahmedinejad'ın seçilmesi ile birlikte İran'da devrim sonrasında devam eden "cumhurbaşkanının din adamları sınıfından gelmesi geleneği" sona ermiş, bunun yerine devrimden 24 yıl sonra devrimle büyümüş gençler iktidara sahip olmuşlardır. Ahmedinejad'ın seçilmesi, muhafazakar din adamlarının ellerindeki gücü devrimle büyümüş gençlere devrettiklerinin bir göstergesi olmuştur.

3.1.2. Mahmud Ahmedinejad'ın Seçimlerdeki Başarısının Nedenleri

Mahmud Ahmadinejad 28 Ekim 1956'da Kuzey İran'da, Tahran'a doğudan komşu olan Semnan vilayetinin Germsar kenti yakınındaki Aradan köyünde bir nalbantın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Mesleği inşaat mühendisliğidir. Cumhurbaşkanı seçilmeden önceki dönemde, (3 Mayıs 2003-28 Haziran 2005) Tahran belediye başkanlığı yapmıştır. Tahran Belediye Başkanlığı'ndan önce İran Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinde bulunmuş, tahsilini de bu üniversitede yapmıştır. "Profesör" unvanı bulunmaktadır (Haberalemi, 2008).

Siyasi güç zeminini, İran inşaat sektörünün lobi kuruluşu olan İslami İran İnşaatçılar İttifakı'ndan (Abadgaran) aldığı kabul edilmektedir. Abadgaran, İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda iki aday Mahmud Ahmedinejad ve Muhammed Bağır Galibaf arasında bölünmüş, ancak ikinci turda Ahmedinejad'ın arkasında toplanmıştır.

Hakkındaki genel yargı; İslamcı ve popülist görüşleri savunan bir dini muhafazakar olduğu yönündedir. Sade yaşantı tarzının, iyi eğitim mazisi ile dürüst politikaları kaynaştırdığı imajının ve popülist görüşlerinin İran toplumunun fakir tabakaları nezdinde popülerlik kazanmasına yol açtığı değerlendirilmektedir (Okimdir, 2008).

İran-İrak Savaşı öncesinde İran Devrim Muhafızları'na (Pasdaran) katılmış olan Ahmedinejad'ın savaş süresince Kerkük'te gizli operasyonlar yürüttüğü dile getirilmektedir. İran Devrim Muhafızları 6. Ordusu başmühendisliği yapmış, savaştan sonra Maku ve Hoy vilayetleri vali yardımcılığı ve valiliğine atanmıştır. 1993-1997 arasında Erdebil vilayetinin valiliğini yürütmüştür (Kim kimdir, 2008).

Belediye Başkanlığı sırasında Ahmedinejad'ın herhangi bir başarısı gözükmemekle birlikte Şehir Meclisi'nde vuku bulan yolsuzluklar ile mücadele, sürekli işlediği sosyal adalet teması ve izlediği halkçı profili, Ahmedinejad'ın önemli özellikleri arasında saymak mümkündür. Bu özellikleri ve izlediği yol Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en büyük avantajı olmuştur. Ahmedinejad'ın seçimlerde başarılı olmasının altında yatan sebeplerden biri de önceki reformist yönetimin iktidarda bekleneni verememesi, özellikle ekonomik alanda yetersiz kalmasıdır. Aralarında çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu o dönemin seçmenleri ciddi bir oy oranıyla Hatemi'yi cumhurbaşkanı olarak seçmişti. Ancak onun elinde sihirli bir değnek olduğunu

düşünmüş olmalı ki istedikleri reformlar gerçekleşmeyince hepsi birden inanılmaz bir hayal kırıklığına uğradılar ve bir zamanlar zirveye taşıdıkları kişiyi bir anda göz ardı ettiler çünkü kimse cumhurbaşkanının sistem içerisindeki hareket serbestisi ve kullanabileceği yetkilerini sorgulamadı Hatemi aslında birçok olumlu adım atmıştı ancak bunlar içerden bakınca çok önemsiz kaldı. İşte bu noktada, Ahmedinejad'ın daha gerçekçi davranarak yapabilecekleri şeyler ve mevcut durumdaki önemli sorunlara değinmesi kendisine puan kazandırmıştır. Çünkü İran İslam Cumhuriyeti kanunları cumhurbaşkanına ekonomik ve kültürel alanda daha fazla hareket etme serbestisi tanımıştır. Diğer tüm konular dini liderin sorumluluğu altında olan Velayet-i Fakih kurumunun yetkisindedir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da daha işin başından itibaren ekonomik sloganlarla halkın karşısına çıkan Ahmedinejad'ın durumunun Hatemi'ye nazaran daha rahat olduğudur (Celalifer, 2008).

Daha önce dile getirilen sebeplerin yanı sıra Ahmedinejad'ın başarısının ardındaki en büyük nedenlerden bir diğeri belki de en önemlisi seçim döneminde İran'da bulunan siyasi konjunktürdür. Yakın zamanda, reformcuların zayıfladığı bir dönemde, İran'da temelde eski Devrim Muhafızlarından oluşan ve Besic (gönüllü devrimci para-militer güçler) tarafından desteklenen Ahmedinejad'ın da dahil olduğu Yeni Muhafazakar bir hareket ortaya çıkmıştır. Siyasi anlamda oldukça radikal olan Yeni Muhafazakarlar, Humeyni'nin ölümünden sonra gelen Rafsancani'nin teknokrat hükümeti ve Hatemi'nin reformcu yönetimiyle İslam devriminin ciddi yaralar aldığını, bu nedenle devrimci kimliğe dönüşmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yeni Muhafazakarlar günlük hayatta İslami kuralların sıkı bir şekilde uygulanması taraftarı olmakla birlikte, ekonomi alanında “milli çıkarlara” öncelik vererek pragmatik bir duruş sergilemektedir. Buna rağmen devletin hayati rol oynadığı “kendine yeterli ekonomi modelini” ısrarla savunmaktadır. Yeni Muhafazakarlar halkçı bir görüşe sahip olup, milli gelirin eşit paylaşımını ve devlet sübvansiyonlarının artırılmasını istemektedirler. Aynı zamanda camileri kontrol eden Yeni Muhafazakarlar bu sayede kendilerine popüler bir destek sağladıkları gibi halkla sürekli iletişim halindedir (Sinkaya, 2006).

Ahmedinejad konusunda İran kamuoyunda yaygın olan görüş muhafazakar ve radikal bir söyleme sahip olduğudur. Ahmedinejad'ın bu görüşten fazla rahatsız olmadığı bilinmekle birlikte, halkın hakları konusunda ısrar etmenin radikalizm sayılması

durumunda, muhafazakar ve radikal kabul edilmekten iftihar edeceğini de her ortamda dile getirmektedir.

3.1.3. Ahmedinejad Dönemi Dış Politikanın Temel Özellikleri

Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığını devraldığı günden sonra yaptığı açıklamalar nasıl bir dış politika izleyeceğinin ipuçlarını vermiştir. Ahmedinejad'ın dış politika önceliklerini; Irak'taki farklı ve bazen çelişkili aktörlerle irtibatlı olmak, Suudi Arabistan'la gerilimi azaltmak, Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliğini artırmak, Çin ile işbirliği imkanlarını araştırmak, HAMAS üzrinden Filistin siyasetinde etkili olmak, Suriye ile beraber bölgede Amerikan karşıtı bir eksen oluşturmak, Lübnan Hizbullah'ı ve benzeri örgütlenmelerle ilişkileri devam ettirmek, AB ile ilişkileri iyi tutmak ve Türkiye'yi bunun için köprü olarak kullanmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Ahmedinejad döneminin en önemli özelliği İran dış politikasının sertleşmesi olmuştur. Ahmedinejad yönetimindeki İran, kendini her zaman ABD ve onun bölgedeki en büyük müttefiki İsrail'in hedefi olarak görmekte, bunun sonucunda da yürütmüş olduğu kriz politikaları ile takınmış olduğu saldırgan tutumun can alıcı hususlar olduğuna inanmaktadır. İran özellikle Batı dünyası ile yaşamış olduğu problemleri de dikkate alarak Batıya verilecek her tavizin başka tavizleri doğuracağını, verilen tavizlerin kendi bekalarını sağlamayacağını, bunun en canlı örneğinin Irak devrik lideri Saddam Hüseyin olduğunu dile getirmektedir.

İran'daki radikal muhafazakârlara göre; İran gibi ABD'nin hedef listesinde olan ülkelerin küresel sistemde yaşama şansı uyum değil güce bağlıdır. Nitekim 1997'den sonra Batıyla uyumlu olmaya çalışan İran, nükleer sorun başta olmak üzere birçok konuda istediği sonucu alamamıştır. İran; radikal muhafazakarların iktidarda olması, ABD'nin Irak ve Afganistan'daki sorunlu durumu ve petrol fiyatlarının artması nedeniyle kendini güçlü görmektedir. Ahmedinejad'ın İsrail karşıtı açıklamaları bunun açık göstergesidir. İran bu vesile ile kendisine yapılacak bir saldırı karşısında sonucun Irak ve Afganistan gibi olmayacağını ve bu eylemin faturasının Batı için çok ağır olabileceğini hissettirmektedir. İran nükleer problemi geri planda tutup sürekli İsrail sorununu gündeme taşımaktadır. Bu söylemle İslam dünyasında ABD karşıtlığını güçlendirmeye ve kendi sorununa ideolojik bir temel kazandırmaya çalışmaktadır. İran'ın yeni dönemdeki dış politikasını "güçlü gözükme, oyunun mahiyetini ve alanını

belirlemek için saldırgan olmak ve krizi farklı bir kriz tırmandırarak çözmek” olarak adlandırmak mümkündür (Keskin, 2006:59).

Ahmedinejad’ın dış politikasının ana parametrelerini ve bu politikaları uygulama nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Ahmedinejad, dış politikada tehdit ve kriz politikası uygulayarak, yıllardır uygulanan sınırlı uzlaşma politikasından daha fazlasını elde edeceğini düşünmektedir.

Dışarıda tansiyonu sürekli artırarak iç politik dengeleri kendi lehine çevirmekte, ülkede genel itibariyle sınırlı olan desteğini artırmayı ve halkını kendi etrafında kenetlemeyi istemektedir. Bu konuda nispeten başarılıdır. İran’a olası bir müdahale İran halkının Ahmedinejad etrafında daha fazla kenetlenmesiyle neticelenebilecektir. Aynı şekilde kriz politikaları ile dikkatleri ekonomik olarak gerçekleştirilemeyen reformlardan uzaklaştırabilmektedir.

İran’da bütün cumhurbaşkanlarını etkisi altında tutmayı başaran güçlü molla ekibine karşı askerleri arkasına alarak ilk defa cumhurbaşkanı sıfatıyla mollalara karşı güçlü bir konuma yükselmeyi başarmıştır.

Bölgede, daha önce ABD ile işbirliğine giderek ABD’nin Afganistan ve Irak operasyonları ile İran’ın bölgedeki rakipleri devre dışında bırakılmış ve İran hiç olmadığı kadar güçlenmiştir.

Aynı şekilde Ortadoğu’da Şii potansiyelini canlandırma kapasitesine ulaşan İran nükleer silah edinerek İsrail ve ABD’ye karşı, sonsuz bir koruma kalkanı elde etmek istemektedir.

İran krizle petrol fiyatlarını yükseltmekte, bununla ekonomik olarak gelirlerini artırırken, Batılı ülkeleri petrol silahı ile tehdit edebilmektedir.

İran bölgede avro üzerinden işlem yapacak petrol borsası açmak istemektedir. Bu durum ABD’nin küresel kozu olan dolara bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Bu girişime Rusya ve Çin gibi bölgenin güçlü ülkelerinin de destek verme ihtimali ABD’yi tedirgin etmektedir (Ogan, 2006).

Ahmedinejad'ın özellikle dış politikada kullanmış olduğu söylemler, Irak savaşı ile uluslararası kamuoyunda ciddi bir şekilde güven kaybeden ABD'ye, İran'a karşı izlenmiş olduğu politikada önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ahmedinejad'ın "İsrail haritadan silinmelidir." açıklaması radikal İslamcı unsurları memnun etmekle birlikte, özellikle Batı dünyası tarafından kaygıyla karşılanmıştır. İran, ABD ile sıkıntılı günler geçirmesine rağmen, Avrupa Birliği (AB) ile 1989 yılından itibaren Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığına gelmesi ve Rafsancani sonrasında izlenen ılımlı politika ile bir yakınlaşma içerisine girmiştir. AB-İran ilişkileri özellikle ABD tarafından yürütülen izolasyon ve ambargo politikasında, İran'a ciddi bir destek sağlamaktadır. AB ile ABD'nin İran politikalarında aynı hususlar hedeflenmekle birlikte, çözüme ulaşma yolları ve düşünceleri farklılık arz etmektedir. ABD zaman zaman askeri seçeneği düşündüğünü dile getirirken, AB, İran ile diyalog yolunun tercih edilmesini savunmuştur. Bunun altında yatan en büyük sebep AB ülkeleri ile İran arasındaki ekonomik işbirliği ve özellikle AB üyesi Batılı devletlerin İran petrollerine olan bağımlılığıdır.

Rafsancani sonrasında izlenen ılımlı politika sonucu İran ile yakınlaşma içerisinde olan AB, Ahmedinejad tarafından yapılan radikal açıklamalar sonucunda İran'a karşı politikalarında ABD yanlısı bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Devrim sonrasında Humeyni ile birlikte radikal söylemlerin oluştuğunu bu radikal söylemlerin Rafsancani ve Hatemi döneminden sonra yerini daha ılımlı söylemlere bıraktığını belirtmiş idik. Ahmedinejad İran'ının dış politikası, devrim sonrası Humeyni dönemini hatırlatmaktadır. Özellikle dile getirilen radikal söylemler çok büyük bir benzerlik arz etmektedir. Ancak, her iki liderin politikaları arasında birçok konuda benzerlikler bulunsa da, temel bir farklılık mevcuttur. Humeyni dönemi İran'ında birçok İslam ülkesindeki rejim meşru olarak görülmemekte ve bu ülkelere devrim ihraç edilmesi düşünülmekteydi. Ahmedinejad yönetimi ise Humeyni'den farklı olarak, Batı karşısında daha iyi direnebilmek için şimdilik İslam ülkeleri ile iyi ve yakın ilişki kurma eğiliminde gözükmektedir. Başka bir ifade ile yeni İran yönetiminin radikalleşme gündeminde İslam ülkelerinden ziyade ABD, AB ve İsrail öncelikli bir konuma sahiptir (Keskin, 2006:59).

1979 devrimine kadar İran dış politikasındaki baskın unsurun, 1951-1953 Musaddık döneminde olduğu gibi zaman zaman sekteye uğrasa da, Batı ile iyi ilişkiler olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Batı ile takip edilen bu politikanın yanı sıra diğer süper güç SSCB ile de iyi ilişkiler geliştirilmiştir.

1979 yılında İran İslam devrimi ile birlikte İran, takip etmiş olduğu Batı yanlısı politikayı terk etmiş, dış politikasında “ne Doğu ne Batı” felsefesinin hakim olduğu, kendi çıkarları doğrultusunda bir politika takip etmiştir. İran dış politikasındaki değişim 1989 yılında Humeyni'nin ölümü ve sonrasında Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığına gelmesi ile değişime uğramaya başlamıştır. Ancak İran dış politikasında asıl değişim 1997'de Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanlığına seçilen Hatemi ile birlikte kendini göstermiştir.

Hatemi'den sonra İran cumhurbaşkanlığına seçilen Ahmedinejad 1989 yılından beri izlenen ılımlı politikanın aksine radikal ve sertlik yanlısı söylemlere sahiptir. Ahmedinejad dönemi İran dış politikası devrim sonrası Humeyni dönemine ait dış politika ile benzerlik arz etmekle birlikte bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Bunların başında diğer İslam ülkelerindeki rejimlerin Humeyni tarafından meşru kabul edilmemesine karşın, Ahmedinejad tarafından mevcut konjonktür de dikkate alınarak henüz böyle bir söylemde bulunulmamış olması gelmektedir. İran tarihi arka planında büyük medeniyet geçmişi saklayan bir fırsatlar ve meydan okumalar ülkesi olmuştur. Şimdilerde ibre daha çok meydan okumalar ve sorunlardan yana ağır basmaktadır. Ahmedinejad'ın yönetime gelmesi ile İran Ortadoğu'da belirleyici aktör olmakta ve özellikle ABD ile sorunları dolayısıyla uluslararası toplumun ilgisini çekmektedir. İç ve dış politikada atacağı olumlu adımlar sadece İranlılar için değil, çok geniş coğrafyanın halkları içinde faydalı sonuçlar doğurabilecektir (Aras, 2005:65).

3.2. Ahmedinejad Döneminde Türkiye-İran Güvenlik İlişkileri

İki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen unsurlardan güvenlik konusu, 11 Eylül sonrasında değişen bölgesel ve uluslararası dengeler sonrası önemini oldukça arttırmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile İran arasındaki güvenlik ilişkilerini etkileyen iki konu öne çıkmaktadır. Son zamanlarda İran'ı da tehdit eden PKK'nın PJAK kolu ve ABD'nin müdahalesi sonrasında Irak sorununa yaklaşım ilişkileri önemli ölçüde yönlendirmektedir.

3.2.1. PKK'nın İki Ülke İlişkilerine Etkisi

PKK sorunu önceki dönemlerde olduğu gibi Ahmedinejad döneminde de Türkiye-İran ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olmuştur. PKK'nın İran kolu PJAK'ın İran Kürtleri içerisinde huzursuzluğa neden olması İran'ın PKK'ya karşı görüşlerini değiştirmiştir. ABD'nin İran'a müdahale etme niyetini açıkça ifade ettiği dönemde PJAK'ın İran'da terörist eylemlerde bulunması ve ABD'li komutanların bu örgüt yöneticileriyle görüşmeleri (Milliyet, 11 Ağustos 2005). İran'ı benzer sorundan uzun yıllardır muzdarip komşusu Türkiye ve kendisi gibi muzdarip olma potansiyelindeki Suriye ile işbirliğine yöneltmiştir.

PKK'nın hedefinin Güneydoğu Türkiye'de, Kuzey Irak'ta ve İran ile Suriye'nin bir bölümünde Kürt devleti kurmak olduğunu terör raporunda belirten ABD'nin (Milliyet, 29 Nisan 2005) tutumunu gören İran, devlet radyosundan, ABD'li komutanların Irak'ın Musul kentinde bu örgüt yöneticileriyle toplantı yaptığını da öne sürdü. Radyo, toplantıda PJAK'tan 3 kişinin bulunduğunu ve ABD'lilere faaliyetleriyle ilgili rapor verdiğini iddia etti. Radyo, İran'ın PKK ile mücadele konusunda Türkiye ile kısa süre önce işbirliği anlaşması imzaladığını da belirtmiştir (Milliyet, 11 Ağustos 2005).

Böyle bir yakınlaşmanın ABD'yi rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Genelkurmay Plan Prensipler Başkanlığı'nda Amerikan Kongre üyelerinin danışmanlarına verilen brifingde komşularla askeri ve güvenlik alanındaki ilişkiler anlatılırken Türkiye'nin doğu komşusu İran hakkında, "İran ile ilişkilerimizde ihtiyatlı bir ısınma içindeyiz" değerlendirmesi yapması ABD tarafından kendilerinin PKK'ya karşı önlem almaması sonucu İran'la yaklaşıldığı yorumlarına sebep oldu (Milliyet, 26 Ağustos 2005). 11 Eylül olaylarının ardından, ABD'nin Afganistan'ı işgalinin ve Sünni Taliban yönetiminin devrilmesi planının gerçekleştirilmesi, ABD ve İran'ı birbirleriyle işbirliği yapmaya yaklaştırmıştır. Ardından ABD'nin İran'ın nükleer çalışmalarına şiddetle karşı çıkması, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine yol açtı. ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle İran'a komşu olması, Irak'taki istikrarsızlık ve İran'ın Irak'taki nüfuzunun artması, dahası muhafazakar akımdan sayılan Mahmut Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanı seçilmesi, ABD'nin İran'la olan ilişkisinin daha sertleşmesine neden oldu (Kazancı, 2005). Bu sürecin yansıması olarak PKK konusunun, İran ve Türkiye

ilişkileri için 1980 ve 1990 larda bir çatışma alanı oluştururken 2000 li yıllarda bir işbirliği alanına dönüşmeye başladığı görüldü.

ABD'nin Nükleer silah uyarılarına aldırış etmeyen İran bu silahı geliştirdiğini kabul etmemektedir ancak gelecekte olası bir ABD müdahalesi karşısında böyle bir silahın varlığının, geliştirdiği füze sistemleri ile güvenliğinin sigortası olacağı açıktır. Ayrıca İran, ABD'nin, Ortadoğu'da küçük, kontrol edilebilir etnik devletler peşinde olduğunu, Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin, bağımsız Kürdistan hedefini de barındırdığını düşünmektedir (Bila, 2006). ABD'nin, Ortadoğu'da İran'ı doğu, batı kuzey ve güney yönlerinden kuşatma için girişimlerini büyük oranda tamamlamış bulunması, Afganistan ve Irak'a yerleşerek ve Gürcistan ve Azerbaycan aracılığıyla kuzeyde de varlık oluşturmaya çalışıyor olması, İsrail'le birlikte kendisini hedef aldıklarını saklamamaları İran'ı, diplomasinin yanı sıra askeri açıdan da hazırlanmaya itmiştir (Külebi, 2006). İran'ın askeri bakımdan Irak veya Afganistan kadar kolay bir hedef olmaması ABD'yi İran'a öncelikle direk müdahale etmek yerine iç işlerinde yaratabileceği sorunlarla dize getirmeye zorlamaktadır. ABD uzun süredir İran'daki silahlı muhalifleri desteklemektedir. Irak'ın kuzeyindeki Kürt ayrılıkçılığı en büyük etkilerinden birini İran'ın Kürt bölgeleri üzerinde göstermektedir ve ABD bu süreci desteklemektedir. PKK da bu süreçte İranlı Kürt gruplar gibi rol alma arzusundadır. İran Kürtleri de Barzani gibi ABD politikaları sayesinde kolay bir zafer istemektedirler. İran'ın, Türkiye ile kıyaslanamayacak kadar heterojen bir ülkedir ve yüzlerce etnik grubun ve birçok farklı dini inancı barındırmaktadır buradan hareketle düşüncecek olursak İran'da çıkabilecek karışıklıklar kimseyi şaşırtmayacaktır (Laçiner, 2006).

2006 yılının Mart ayında yayımlanan ABD ulusal güvenlik stratejisinde, İran halkına baskıcı rejime karşı ayaklanma çağrısı yapılmıştı. Ancak İran'ı içeriden çökertme stratejisini değerlendiren Washington'daki sivil yetkililer, İran nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan etnik ve dini azınlıkları Tahran'a karşı kullanmanın sonuç verip vermeyeceği konusunda bir karara varmış değildi. İkiye bölünen sivillerin bir kısmı, İran'ın etnik-dini fay hattındaki bir kırılmanın tıpkı Irak'taki gibi kontrolden çıkarak bütün bölgeyi kaosa sürüklemesinden korkmaktaydı. Buna karşın askeri kanat Pentagon, İran'a açık askeri müdahalenin çok riskli olacağı, BM nezdinde kaplumbağa

hızıyla sürdürülen girişimlerin ise sonuç vermeyeceğine vurgu yaparak içten çökertme stratejisinin işe yarayacağına inanıyordu (Milliyet, 01 Nisan 2006).

Dolayısıyla böyle bir tehdide karşı ortak hareket etmek İran için en akılcı çözüm olarak görülmüştü ve olası Kürt devletine karşı Türkiye'nin İran ve Suriye ile çıkarları örtüşmüştü. Ankara ile Tahran arasında bir zamanlar rekabet alanı olan Kuzey Irak, bir işbirliği alanına dönüşmüştü. Ankara, İran güçlerinin PKK'nın Irak içerisindeki mevzilerini bombalamasının, Türk güçlerinin benzer bir operasyon düzenleme kararı alması durumunda, bir prova ve psikolojik ön hazırlık niteliğinde olacağını düşünüyordu. Sırf Ahmedinejad'ın Başbakan ile görüşmesi bile, bunu, İran'a verilmiş bir destek sayan Amerikalıları kızdırmaya yetmişti (Nureddin, 2006).

Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin ardından PJAK ile İran arasındaki çatışma artmıştır. 2006 yılında taraflar arasında 15 çatışma yaşanmış, bu çatışmalarda 50 İranlı, 20 PJAK üyesi öldürülmüştür. Çatışmaların çoğu Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde İran güvenlik güçleri PJAK'ı izlemek için Irak topraklarına girerek PKK ve PJAK üyelerinin saklandığı bölgeyi bombalamıştır. Tahran 1990'lı yıllarda PKK için güvenli bir sığınak temin etmiş, bu girişim İran rejimine karşı tavrı alan demokratik laik Türkiye'de birçok sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Ancak şimdi Tahran'ın politika değiştirdiği anlaşılmaktadır. İran, 2003 yılından bu yana PJAK'la savaşmaktadır ve geçen zaman zarfında Türkiye'nin desteğini kazanma yolunda da oldukça başarılı olmuştur.

PJAK her ne kadar PKK ile bağlantısı olduğunu inkar etsede bu iki grup arasında ideolojik benzerlik ve uyum da mevcuttur. Örneğin PKK, Türkiye'yi Türk ve Kürt konfederasyonu olarak ikiye bölecek "demokratik konfederalizm" çizgisinde hareket ediyor. Öcalan'ın bölücü düşüncesini amaç edinen PKK onun yakalanmasının ardından içeride yasal savunma haklarını elde etme düşüncesiyle "Demokratik Konfederalizm" düğmesine basmıştır. PJAK'ta da PKK'da olduğu gibi Öcalan merkezde yer almaktadır. Ahmedinejad, Haziran 2006 tarihinde bir röportaj sırasında, Öcalan'ın PJAK üzerindeki etkisi hususundaki soruya şöyle yanıt vermiştir: "Bizim tüm çaba ve hareketimizi o tanımlıyor." Mayıs 2007'de bir PJAK komutanı Amerikalı bir gazeteciye şöyle söylemiştir: "Kürtler PKK'dan önce geçmişlerini ve nasıl mücadele edeceklerini bilmiyorlardı. Şimdi Kürtler Öcalan'ın bağımsızlık isteği çizgisinde hareket ediyorlar."

Birçok gazeteci, PJAK'ın konuşlandığı yerlerde duvarların Öcalan'ın resimleriyle süslediğini söylemiştir (Baztab, 09 Temmuz 2007). PKK ve PJAK arası bağlantının oldukça belirgin ve yüksek seviyede olması dolayısı ile İran'ın Ankara Büyükelçisi: PKK'yla mücadelede Türkiye ile işbirliği içinde olduklarını, “Türkiye'nin güvenliğinin İran'a, İran'ın güvenliğinin Türkiye'ye ait olduğunu” ifade ederek ne kadar sağlam bir temelde anlaşıldığının altını çizmişti (Milliyet, 25 Temmuz 2006).

11 Eylül saldırılarının olumsuz etkilerinin ardından PKK, terörist örgütler listesinden kurtulmak amacıyla adını Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) olarak değiştirmiştir ve faaliyetlerine oluşturduğu küçük gruplarla devam etmektedir. Irak'ta savaşın çıkmasıyla PKK militan güçlerini Suriye, Irak ve İran arasında bölüştürmüştür. İran'a dağılan guruplar PKK'nın bir kolu olarak PJAK'ı oluşturmuşlardır. PJAK ve PKK'nın sıcak ilişkiler içinde ve iç içe olmaları şaşırtıcı karşılanmamalıdır. PJAK'ın bir numaralı adamı Abdurrahman Hacı Ahmedî'nin PKK ile işbirliği içindedir. Aynı şekilde PJAK'ın Koordinasyon Komitesi Başkanı İhsan Varya bir dönem PKK'nın bölge sorumluluğunu yapmıştır. Mayıs 2006 tarihinden ölümüne kadar PJAK'ın lideri olan Akif Zagros PKK'nın en önemli üyelerindendi. Ayrıca PJAK'ın Kadın Kolları - Doğu Kürdistan Kadınlar Birliği (YJRK) olarak biliniyor- Başkanı Gülistan Doğan da bir zamanlar PKK üyesiydi. Bunlara ek olarak PJAK'ın lider kadrosunun bir araya geldiği genel meclisi de PKK üyelerinden oluşmaktadır. Örgütün liderlerinden olan Cemil Bayık PKK'ın kurucu üyesidir. Bayık bir röportajında, Ahmedinejad'ın bakış açısıyla PKK'nın, PJAK'ın kurucusu ve destekçisi olduğunu iddia etmiştir. PKK ve PJAK coğrafi bakımından da yakındır. PJAK'ın asıl karargahı Irak'taki Kandil dağı'nın güney eteklerinde, PKK'nın asıl karargahı Kandil dağı'nın batı kısmındadır. Kandil dağına giden gazeteciler, PJAK bölgesine gitmek için önce PKK'nın kontrol noktasından geçmek gerektiğini belirtmektedirler (Baztab, 09 Temmuz 2007).

Washington Yakın Doğu Politikası Enstitüsü merkezinin bir incelemesi, PJAK'ın tamamen PKK'ya bağlı bir grup olduğunu ispatlamıştır. Washington Enstitüsü Türkiye Araştırma Programı Direktörü Soner ÇAĞATAY ve aynı bölümden Zeynep EROĞLU Enstitüsü için hazırladıkları İran'ın PKK'ya yönelik askeri bir müdahalesinin ABD-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyen bir raporda bu tespiti yaptılar.

PKK ile mücadele gibi ülke güvenliğini ilgilendiren temel bir ulusal çıkar hesabıyla İran ve Suriye'ye yaklaşan Türkiye, tam da bu noktadan vurularak hizaya getirilmek istenmektedir. Burada amaç Türkiye'ye, PKK'ya karşı güvenliğin İran'a yaklaşılarak değil, ancak ve ancak ABD ve İsrail ile işbirliği yapılarak sağlanabileceği mesajını vermektir. Böylece bölgesel anlamda 1990'ların ortasında kurulan ABD-İsrail-Türkiye eksenini yeniden canlandırılmak istenmektedir. Washington ve Ankara bunun müzakeresini yapacaktır. Türkiye'nin B planı ise ABD'ye rağmen Kuzey Irak'a girmektir. Bu ise Türkiye'yi reel-politikte kaçınılmaz olarak İran ve Rusya eksenine yaklaştıracaktır (Akgün, 2007). Her iki durumda PKK ve Barzani için Türkiye'nin istediği yola girme zorunluluğu görünmektedir.

ABD için temel hedef 21. yüzyılda ABD'nin hegemonyasını sürdürebilmek için enerji kaynaklarını kontrol altına almak ve muhtemel rakiplerini bertaraf etmektir. Maalesef, Türkiye ABD'nin şer ekseni olarak tanımladığı ve kendi küresel ve bölgesel çıkarları için tehdit olarak gördüğü İran ve Suriye'ye komşudur. Dahası, neo-con'lar nükleer bir İran'ın ortaya çıkışını engellemeyi istemektedir ve Bush dönemi bitmeden İran'ı her ne pahasına olursa olsun vurma düşüncesindedirler. Ancak bu operasyonun Türkiye'nin aktif desteği olmadan başarılı olması pek mümkün değildir. Oysa, Türkiye İran ve Suriye ile son yıllarda geliştirdiği ekonomik ilişkileri sayesinde bu ülkelerin dünyaya açılımlarını sağlamakta, buna karşın da onların PKK tehdidiyle mücadelede ve muhayyel bir Kürt devletinin kurulmasını önlemede aktif desteklerini almaktadır (Akgün, 2007).

Ahmedinejad, 2 Mart 2008'deki Irak ziyaretinin ilk gününde Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi Başkanı Şii lider Abdülaziz el Hekim ile birlikte yaptığı basın toplantısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak'ın kuzeyine yönelik sınır ötesi harekati konusundaki bir soruya verdiği cevapta, terör örgütü PKK ve PKK'nın İran'daki kolu olan PJAK ile savaşmak için Türkiye, İran ve Irak hükümetleri arasında işbirliği yapılması gerektiğini belirterek bu konudaki tavrını açıkça sergilemiştir. Ahmedinejad, Irak'ın egemenliğine saygı duyulması gerektiğini de belirtmiş ve Amerika'nın Irak'ı işgal ettiği Mart 2003'ten sonra bölgede teröristlerin görüldüğünü belirterek, Amerika'yı suçlamıştır (Hürriyet, 3 Mart 2008).

Nükleer hedefini başarıyla tamamlamak isteyen İran, olası saldırılara karşı koyabilmek için özellikle Rusya'dan silah alma yoluna gitmiştir. Saldırılması durumunda İran'ın İsrail ve ABD'nin Irak'taki kuvvetlerini vurma yeteneği mevcuttur. ABD'nin olası saldırısı Irak'ta işini daha da zorlaştırabilir. Bu ülkede ABD'ye karşı açık tavır almayan Şii çoğunluğun tavrı değişebilir (Külebi, 2006).

İran'ın şu andaki sorunu, elindeki bilgi birikiminin, nükleer bomba geliştirmeye yeterli olup olmadığıdır. Ancak yurtdışında binlerce öğrenci ve bilim adamı yetiştirilmesi konusunda başarılı yatırımları olan İran'ın yeterli bilgi birikimi olduğu muhtemeldir. Kaldı ki Pakistan'ın nükleer gücünü tek bir kişinin, Dr. Abdülkadir Han'ın bireysel çalışmalarıyla elde ettiği düşünülürse, bu yola baş koyan İran'ın nükleer güç olma konusundaki kararlılığından vazgeçirilme olanağı yok gibidir. İran, oyalama taktikleri ve kırkın üzerinde değişik yere yaydığı söylenen nükleer araştırma tesisleriyle, bir gün ansızın Kuzey Kore gibi nükleer güç olduğunu ilan edebilecektir (Külebi, 2006).

NATO'nun, Amerika'nın İran'a yapacağı böyle bir vuruş olasılıklarını gözden geçirdiğine ilişkin Alman medyasında çıkan çeşitli haberleri topladığını kaydeden Jerusalem Post, "Habere göre, CIA Başkanı Porter Goss, 12 Aralık'ta Türkiye'ye yaptığı son ziyarette Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dan, İran'a saldırı yapılabilecek askeri üsleri 2006'da ABD'ye sağlamasını istedi" dedi. Alman haber ajansı DDP de, Suudi Arabistan, Ürdün, Umman ve Pakistan gibi İran'a komşu ülkelerin, saldırı planı konusunda bilgilendirildiğini duyurdu. Bu ülkelere gönderilen Amerikan temsilcilerinin, hava saldırısından bir olasılık olarak söz ettikleri, ancak operasyonun ne zaman olacağı konusunda bilgi vermedikleri belirtildi (Milliyet, 03 Ocak 2006).

Başbakanlık, CIA Başkanı Porter Goss'un Ankara ziyareti sırasında Başbakan Tayyip Erdoğan'dan İran'a yapılacak muhtemel saldırı için askeri üs talebinde bulunduğu haberlerini "spekülatif iddialar" olarak yorumladı. Jerusalem Post gazetesi, İran'ı vurmak isteyen ABD'nin Türkiye'yi bilgilendirmek amacıyla üst düzey isimleri Ankara'ya gönderdiğini öne sürmüştü. Başbakanlık kaynakları, haberi "spekülatif ve somut veriye dayanmayan iddialar" olarak yorumladı (USAK, 30 Ocak 2006).

Nitekim o günlerde artan ABD, İsrail ve İngiltere'den Türkiye'ye artan resmi ziyaretlerde Türkiye sürekli olarak İran'a karşı kışkırtılıyordu. Güvenlik lobisi de İsrail'in savunma programlarının Türkiye'yi de tehdit ettiğini sürekli olarak

pompalıyordu. En son gelen haberlere göre Türkiye, İran'a karşı Amerikan Patriot, Amerikan-İsrail ortak yapımı Arrow-2 ve Rus yapımı S-300 füzeleri üzerinde duruyordu. (Hürriyet, 15 Ocak 2006) Hava Kuvvetleri Komutanlığı gerekli yazıyı Hazine'ye göndermişti (USAK, 30 Ocak 2006).

Batıda İran'a karşı yaklaşma arttıkça, İran'ın tehditkar açıklamaları sürdükçe Türkiye'nin komşusunu savunması gittikçe güçleşmiştir. En kötüsü ise İran ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesi olacaktır. Çünkü böyle bir yüzleşme ABD'yi birçok yükten kurtarmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğini Almanya ve Avrupa için açık bir tehlike olarak gören Merkel için ise Türkiye'nin AB umutlarını İran sınırında söndürmek üzücü olmasa gerektir. Elbette şimdiden Almanya'nın böyle bir komplo içinde olduğunu söylemek doğru değildir. Ancak Türkiye ile İran'ın arası gerginleştikçe Türkiye'yi Tahran'a karşı cesaretlendirecek çok sayıda ülke vardır (USAK, 30 Ocak 2006).

İran'ın başına Ahmedinejad'ın gelmesine belki de en çok ABD Yönetimi sevinmiştir. Çünkü Ahmedinejad belki de İkinci Humeyni olma arzusuyla öylesine açıklamalar yapmaktadır ki, İran'ı dünya kamuoyunda ABD'nin istediği köşeye çekmek gayet kolay olmaktadır. Ahmedinejad'ın nükleer programda ısrar etmesi, ABD ve İsrail'i tehdit etmesi dünya tarafından anlayışla karşılanabilirdi sonuç olarak İran bunu yıllardır yapıyordu. Hatta İsrail'de rejimin değiştirilmesini, hatta yok edilmesini istemesi dahi o kadar anormal karşılanmayabilirdi. Çünkü İsrail ve ABD de İran'daki rejimin silahla veya barış yoluyla ortadan kaldırılmasından bahseder açıklamalar yapıyordu. Ancak Holokost'un (Yahudi Soykırımı) olmadığını söylemek, saldırı oklarını Almanya ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerine göndermek bardağı taşıran en son damlalar oldu. En çok ihtiyaç duyduğu anda İran, Avrupa'yı kaybetti. İsrail'in Avrupa'ya taşınması gibi fantezilerini tüm dünya ile paylaşma çılgınlığının ardından Rusya ve Çin'in de BM Güvenlik Konseyi uyarısına katılma kararları geldi. İran'ın hesaplamadaki hatası Yahudi Soykırımı'nın olmadığını söylemek ve Avrupa'ya ırkçılığını saldırgan bir dille hatırlatmak oldu. Tahran rejimi Avrupa ve ABD'nin birlik olduğu hiçbir olayda Çin ve Rusya'nın muhalefet edemeyeceğini anlayamadı. Çünkü hem Rusya hem de Çin ekonomik açıdan Batı sermayesi ile hayati bağlara sahiptir. İran'ın bir diğer hesap hatası ise Almanya'da Angela Merkel'in seçilmiş olmasıdır. Amerikan Başkanı George W.

Bush ile bir çok noktada paralel düşünen Merkel Batı dünyasını bir 'aile' olarak görmektedir ve İran'ın Batı dünyasını birleştiren açıklamalarına en az Bush kadar tepki göstermektedir. Merkel Almanyası'na göre İran Batı'yı tehdit etmektedir ve bu tehditler ile nasıl mücadele edileceğine Avrupa ve Amerika birlikte karar vereceklerdir. ABD'ye yaklaşan Almanya'nın Rusya ve Çin üzerinde de etkisi olmaktadır. Nitekim Angela Merkel son olarak Rus lider Putin'i İran'a baskı yapmak için ABD ve Avrupa Birliği'ne katılmaya çağırmıştır. ABD'nin olası İran operasyonlarında Merkel'in, eski Başbakan Schröder'e nazaran daha istekli davranacağı açıktır. Almanya'nın ABD'ye kaydığı bir ortamda tek başına kalan Fransa'nın sert muhalefet yapması ise zordur. Zaten Ahmedinejad'lı bir İran'ı savunmak da hiçbir ülke için kolay olmayacaktır (Laçiner, 2006).

ABD, Türkiye'nin İran'la 'yumuşak ilişki' geliştirmesinden rahatsız görünürken adeta sizin yerinize biz görüşürüz siz görüşmeyin demektedir. Ortadoğu'da istediği gibi at koşturan ABD İran ile görüşmeye çalışarak bölge ülkelerine empoze etmek istediği politika ile çelişmekte ve bölgede güven kaybetmektedir.

Amerikalı bazı uzmanlar ABD'nin İran'la görüşme taktiğini Reagan'ın 1980'lerde SSCB ile görüşmesi taktiğine benzetmiştir. Reagan da önce SSCB'yi en sert ifadelerle suçlamış fakat aynı zamanda görüşmeleri sürdürmüştü. Fakat İran ile SSCB arasında farklar vardır İran dünyanın en tehlikeli ülkesi olabilecek bir güçte değil. Ayrıca ağır suçlamalar ile görüşme önerisinin bu kadar yakın bir zaman dilimi içinde gerçekleşmesi ABD'nin inandırıcılığını azaltmaktadır. Bundan sonra Türkiye de dâhil bölgedeki ülkelerin ABD'nin İran faaliyetlerine pek güven duymayacağı açıktır. Şurası anlaşılıyor ki ABD, Irak'ta İran'ın etkisini açıkça görmüştür ve bükemediği eli öpmeye hazırlanmaktadır. ABD, Irak'ta yeni düzeni en yakın müttefiki Türkiye ile değil de İran ile kurması Ankara'yı çok şaşırtacaktır. Buna karşın ABD, İran'ı 'İslam'ın karanlık yüzü' olarak göstermeye ve bu sayede politikalarını meşrulaştırmaya devam etmektedir (Laçiner, 2006). ABD Dışişleri Bakanlığı'nın terörizmle mücadele koordinatörü olan Büyükelçi Henry A. Crumpton, İran'ın, Hizbullah'a bağlı terörist örgüt olan İslami Cihad'ı "devletin bir uzantısı" olarak gördüğünü kaydetmişti ve "bu örgütün hareket timleri, uzun bir hazırlık dönemine gerek duymadan konuşlandırılabilir" demişti. Washington Post gazetesi, İran'ın, dünyadaki büyükelçiliklerinde faaliyet gösteren

istihbarat servisinin, 1979 devriminden sonraki 20 yıl içinde Türkiye, Avrupa, Pakistan ve Ortadoğu'daki bir düzine siyasi muhalif ve monarşi yanlısına suikast düzenlediğine de işaret etmişti.

İngiliz Sunday Telegraph gazetesi, İran'ın BM kararına uymaması halinde, ABD önderliğinde İran'ın nükleer tesislerine saldırı düzenlenmesinin kaçınılmaz olduğunu, bunun altında da ABD'nin İran'ın nükleer silaha sahip olması durumunda bunu İsrail'e veya İncirlik'teki Amerikan üssüne saldırmak için kullanabileceği korkusunun yattığını" yazmıştır (Milliyet, 03 Nisan 2006). Keza İran Hizbullah'ının lideri 'ABD İran'ı vurursa intihar saldırılarıyla karşılık vereceklerini' belirterek üsleri kullandırması durumunda Türkiye'yi de vurabileceklerini açıklamıştır (Milliyet, 18 Nisan 2006).

Sorun şu ki Cumhuriyetçilerin yönetiminde ABD, İran'ın bir eyaleti konumuna düştüğünü iddia edenler bile mevcuttu. İddiaya göre İran, CIA, ABD istihbaratının tümünü ele geçirmiş ve Savunma Bakanlığına da kendi adamlarından birini, koyu bir İran yanlısı olan Robert Gates'i getirmişti. Bakan Gates ve Siyasi İşler Müsteşarı Eric Edelman Türkiye düşmanıydı. Gates ve Edelman Türkiye'ye karşı PKK'yı ve İran'ı destekler durumdaydı. Bu kişiler, Kürtlerin, sözde Irak Kürdistan'ını atış rampası olarak kullanarak Türk devletini parçalamasını istemekteydiler. Gates ve Edelman, ABD'nin İran Devrim Muhafızları ile bağından da sorumluydular. Devrim Muhafızları, İran'ın tek bir komuta altında toplanmış SA ve SS subaylarıdır. Irak'ın yeni ordusunda ve polis gücünde de komuta zincirini ele geçirmişlerdi. Gates, Rice ve Halilzad, bir yandan İran'ı korurken Türkiye'ye de savaş ilan etmiş bulunuyorlardı. Üçü de, Irak Kürtlerinin bölgesinden, alenen Kürtlerin yeni mega devletlerini tanımlamak için kullandıkları "Kürdistan" adıyla söz etti. Üçü de Türkiye'yi, Irak'taki üslerinden topraklarına sürekli saldırılar düzenleyen PKK'yı yok etmek için Kürt bölgesine girmemesi için uyardı.

Türkiye Irak'ta ABD güçlerinin ana çıkış güzergâhını kontrol eden Basra Limanını da alması gerektiğini, şu anda Basra'nın, İran yanlısı milis gruplarının elinde olduğunu iddia ediyordu. Yine iddiaya göre Basra'yı kontrol eden, Irak'ın petrol sanayisini de, İran Körfezine çıkışını da kontrol edecekti. Daha da önemlisi şu ki Basra'yı kontrol eden Bağdat'a da hakimdir. Gates ve Edelman, Basra'nın İranlıların eline geçmesini yeğliyordu. İranlılar, yerel İngiliz komutanların BBC'den aktarılan ifadelerine göre Basra'da İngiliz askerlerini taciz ederek ve onlara saldırarak Basra'yı almanın yollarını

zorlamaktaydı. İranlılar İngiliz güçlerini bölgeyi terk etmeye zorlamak için on beş İngiliz askerini rehin almıştı.

Gates ve Edelman, Kürtleri ve İranlıları, Irak'ı mini devletlere bölmekten vazgeçirecek bir hamlede bulunmayacaktı. Çoğu Sünni Iraklı direnişçi bunu biliyor ve bu yüzden Irak'ı yıkacak olan Kürtlerle İranlılara boyun eğmektense savaşa devam etmeyi yeğliyordu. ABD, Sünni direnişçileri dizginlemek istiyorsa Türk güçlerinin Suriye ve kısmen de İranlıların desteğiyle Kerkük ve Basra'ya girmelerine yeşil ışık yakmalıydı. İşte bu olduğu gün İran kesin yenilgi alacak ve Ahmedinejad da yeni bir iş aramaya koyulacaktı (Sullivan, 2007).

TBMM'de 1 Mart 2003 tarihinde Irak'a karşı askeri operasyonlarda ABD'nin Türkiye topraklarını kullanmasına izin veren yasa tasarısının kabul edilmemesi ve İran'ın nükleer programıyla ilgili İran-Türkiye diyalogu, ABD'nin tepki göstermesinde önemli faktör olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye, nükleer programıyla ilgili sorunun giderek tırmanması üzerine İran'ı, bu konudaki sorunları açık bir şekilde çözüme kavuşturmaya çağırmıştır. Nükleer program konusu Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad arasında değerlendirilmiş, ancak taraflar arasında mutabakat sağlanamamıştır. Burada Türkiye'nin, söz konusu sorunun çözümü sürecinde, öncelikli olarak ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. ABD'nin karşı tavrına rağmen Türk ve İran üst düzey yetkililerinin, Bakü'de yapılan ECO Zirvesi ve Bali Adasında yapılan G-8 Zirvesi sırasında bir araya geldiği vurgulanmalıdır. Türkiye ve İran'ın, Amerikan tarzı demokratikleşmeyi içeren "Büyük Orta Doğu Planı"na karşı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir (Arunova, 2007).

Peki, bugünkü temel siyasi sorun nedir? Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ve ABD'nin dünyaya ve bölgesel sorunlara bakışı giderek ayrışmaktadır. 90'lı yıllarda pek fark edilmeyen bu ayrışma süreci 1 Mart 2003 tarihinde tezkerenin TBMM tarafından reddiyle tamamen açığa çıkmıştır. O günden bu yana ise, iki ülke arasında Irak'ın ve Ortadoğu'nun geleceği konusundaki çatlak giderek derinleşmiş ve karşılıklı güvensizliğe dönüşmüştür. Türk halkının ABD yönetimine güveni dibe vurmuştur. Bugün en üst düzeydeki devlet yetkililerimiz açıkça ABD'yi suçlar hale gelmiştir. Bilinmesi gereken şey şudur: ABD için Türkiye'nin önemi onun küresel siyasi çıkarlarına ne kadar hizmet ettiği ile yakından ilişkilidir. Afganistan'dan Lübnan'a,

Somali'den Kosova'ya kadar her alanda dünyanın farklı bölgelerinde süre giden ABD ve Türkiye'nin ahenkli ilişkileri, sıra Türkiye'nin yakın coğrafyasına geldiği zaman farklılaşmaktadır (Akgün, 2007).

3.2.2. Olası Bir Askeri Harekatın Türkiye'ye Etkileri ve Türkiye'nin Seçenekleri

ABD ve İsrail'in İran'a bir saldırı gerçekleştirmesi durumunda Türkiye'nin aktif ya da pasif bu saldırıdan etkileneceği muhakkaktır. Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında ise Irak, İran, Türkiye ve Suriye aslında aynı 'pazıl'ın bir parçası olduğu ve birinin başına gelenlerin diğerini doğrudan etkileyeceği gözden kaçırılmayacak bir gerçektir.

Irak'a karşı icra edilen her iki harekattan en fazla etkilenen bölge ülkesi Türkiye olmuştur. Benzer durumun olası bir İran harekatında da ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. İran'ın nükleer silahlara sahip olabilme kapasitesi, hem bölge hem de Türkiye açısından son derece önemli gelişmeleri de beraberinde getirecektir. İran'ın nükleer güç olması halinde, bölgedeki dengelerin İran lehine değişebileceği, İran'ın Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinde etkin olma girişimleri artabileceği, elinde caydırıcı bir gücü olması dolayısıyla dokunulmaz olduğunu düşünen İran'da İslamcı ideolojinin ağırlıkta olduğu bir hükümetin başta olması durumunda İslamcı ideolojiyi bölgeye yayma girişimleri artabileceği değerlendirilmektedir. İran medeniyetler çatışması ortamında İslam dünyasının liderliği rolünü daha fazla önemseyerek, bu yönde hareket edebileceği, Türkiye'nin komşusu olarak İran'ın nükleer güç olması, Türkiye-İran dengesini bozabileceği düşünülmektedir.

ABD olası bir İran harekatında Türkiye'den beklentilerini 01 Mart 2003 yılında yaşanan tezkere krizindeki sorunları yaşamamak için daha açık bir şekilde dile getirebilecektir. ABD tarafından dile getirilebilecek hususlar; İran'ın nükleer programına karşı Türkiye'nin daha açık ve net tavır alması, olası bir askeri operasyonda birlikte hareket etme veya olmazsa hava sahası ve üslerin kullanılması,uluslararası platformda İran'a olası bir müdahale konusunda Türkiye'nin destek vermesi şeklinde olabilecektir.

ABD tarafından İran'a karşı yapılacak bir harekatın Türkiye'ye etkilerini iki başlık altında incelemek mümkündür.Bunlar ekonomik ve siyasi etkilerdir (Erceylan, 2007).

ABD'nin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdindeki Daimi Temsilcisi Greg Schulte, Bitlis'te terör örgütü PKK tarafından mayınlanan trenden çıkan ve İran'dan Suriye'ye

gönderildiği ileri sürülen silahların İran'a yönelik BM yaptırımlarının uygulanmasının önemini ortaya koyduğunu belirterek, Türkiye'nin İran'la geliştirdiği enerji işbirliği konusunda hiçbir şey olmamış gibi ilişkileri sürdürmenin uygun olmayacağını belirtmiştir.

Schulte, Türkiye'nin, Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarını tam olarak uygulama yükümlülüğü olduğunu hatırlatarak, zamanı gelince gerekli adımları atılacağına inandığını belirtmiştir (Milliyet, 21 Haziran 2007).

1990'lı yılların aksine Türkler, İran'ın, PKK'ya karşı Ankara'yı desteklediğini görünce bu ülkeyi müttefik ülke olarak tanımlamaya başlamıştır. Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı ABD'nin yetersiz tutumunun 2007 yılının başından bu yana 80 Türkün öldürülmesine neden olduğu bu gelişmelerde bariz çelişkiler mevcuttur. 2005 yılında ABD Dışişleri Bakanı Rice, PKK ve terörle mücadele konusunda Türkiye'nin yanında yer almak ve onu desteklemek amacıyla Ankara'yı ziyaret etmiştir. Ancak aynı gün İran'ın kendi toprakları içindeki PKK kamplarını bombalaması Rice'ı kızdırmıştır. Türk medyası, bu konuya ilişkin görüşleri Türk kamuoyuna şöyle yansıtmıştır: "PKK konusunda ABD sadece laf yapıyor, ama İran iş yapıyor" Bu gelişmeler ışığında yapılan kamuoyu araştırmalarında görülüyor ki Türklerin yüzde 43 İran'a karşı olumlu görüş belirtiyorken, sadece yüzde 20'si ABD'ye olumlu duygular beslemektedir (Kınıkoğlu, 2006). Buna şaşırılmamak gerekir, gerçekte ABD'nin Türkiye'nin Batı'ya yönelme politikalarını desteklemesinde İran'ın PJAK'la çatışması, bir itici güç olmuş ve önemli rol oynamıştır

İran İçişleri Bakanı Mustafa Purmuhammedi, ülkesinin, Irak'ta bulunan Kürt teröristlerin Türkiye'ye karşı her türlü saldırısına karşı duracağını açıkça ifade etmiştir. Bu tavır, İran Yüksek Güvenlik Kurulu Sekreteri Ali Laricani'nin, 2006'nın bahar aylarında gerçekleştirdiği Ankara ziyareti sırasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan ile yaptığı görüşmelerde teyit edilmiş, PKK kamplarının yok edilmesinde işbirliğinin geliştirilmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Türkiye'nin Irak sorunu ile ilgili izlediği politika, ülkenin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır (Baztab, 09 Temmuz 2007). Bununla birlikte, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisinin haber portalı PukMedia'ya göre, Kuzey Irak'ta muhtemel bir sınır ötesi

operasyonun yapılması tehlikesi, artık Türkiye'den değil İran'dan gelmektedir. PukMedia'ya göre İran ordusu, Irak sınırındaki bölgede bulunan Hacı Omaran yakınlarına son haftalarda ek birlikler konuşlandırmıştır. Bunun sonucu olarak İran Devrim Muhafızlarından 40 kişi hayatını kaybetmiş ve Iraklı 200 aile de evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Europa Press, 21.08.2007).

İran'la nükleer programı nedeniyle uluslararası arenada da diplomatik açıdan çatışma içerisinde olan Türkiye ülkeleri sadece ikili ilişkiler halinde değil, Birleşmiş Milletler aracılığıyla çok taraflı ilişkiler bazında da çalışmaktadır ve İran'ın nükleer programı konusunda tek taraflı da hareket etmemektedir. Aynı şeyi İran'ın terörist faaliyetlere destek vermesinden ötürü yapmaktadır ve BM ile birlikte hareket etmektedir ve mümkün olduğu zaman, hala geçerli olan kanunların hükmünde tek taraflı adımlar atmaktadır (BYEGM, 16 Ağustos 2007). İran ise kendisine karşı olası bir Amerikan saldırısına topraklarını açan ülkeleri füzelerle vuracağını ilan ederek, Türkiye ve bölge ülkelerini dolaylı yoldan uyarmıştır (Milliyet, 23 Eylül 2007).

Bu bağlamda, İran'ın Rusya Federasyonu'ndan sipariş ettiği, değeri 1,5 milyar dolar civarında olduğu söylenen TOR-M1 tipi hava savunma füzeleri dahil çeşitli silahlar, askeri gücünü batı dünyasının uyguladığı ambargoya rağmen ciddi ölçülerde geliştirmek istediğinin bir kanıtıdır. Yine Rusya ve Kuzey Kore'den aldığı teknik yardımlarla balistik füze teknolojisinde geldiği nokta da dikkat çekicidir. İran'ın muhtemel bir saldırıda kullanabileceği ve üzerinde çalıştığı füze programları Tablo 1'de belirtilmiştir.

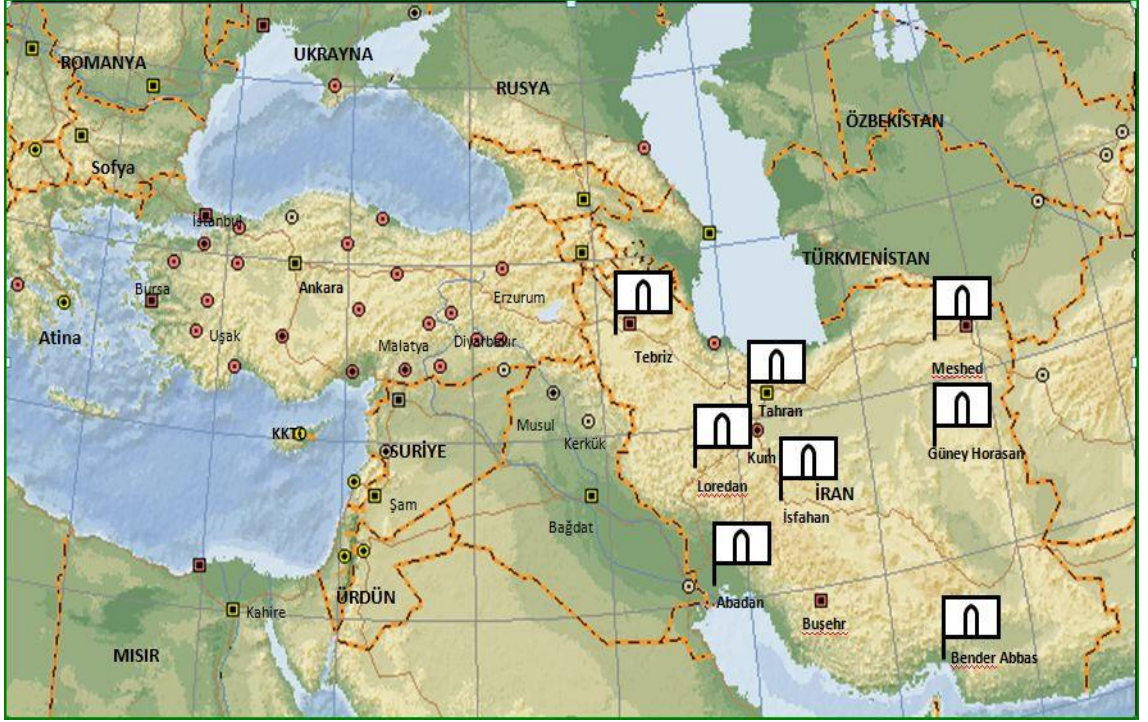
Tablo 1. İran'ın Envanterindeki ve Üzerinde Çalıştığı Füzeleer Hakkında Özet Bilgi

Füze Adı	Menzili	Özet Bilgi
SCUD-B / ŞAHAB-1 SCUD-C / ŞAHAB-2	320 km 550 km	Rus menşeli olup İsfahan'daki tesislerde üretilmektedir. Şahab-1ler'den 50-300 adet mevcut, Şahab-2ler'den 50-150 adet mevcuttur.
NODONG-1 / ŞAHAB-3	1.300 km	İran'ın sıvı yakıtlı balistik füze çalışmaları kapsamında en önemli paya sahiptir ve gelecekte balistik füze sisteminin temelini oluşturması beklenmektedir. 30-100 kadar mevcut olduğu söylenmektedir.
ŞAHAB-4 (Rus SS-4 veya K.Kore TAEPODONG)	2.000- 4.000 km	Söz konusu füze programları hakkında net bilgi mevcut değildir. Menzil bilgilerine bakılarak Rus ve K.Kore füzelerinden üretildiği tahmin edilmektedir. Sistem vasıtasıyla 150 kg ağırlığındaki bir uydunun 400-500 km yükseklikteki bir yörüngeye fırlatılması tasarlanmaktadır.
FATİH-110 Balistik Füzesi	200 km	Zelzal Füzesine kontrol ve güdüm sistemlerinin ilavesi ile dizayn edilmiştir. Menşei Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Yılda 10-15 adet üretilebildiği öğrenilmiştir.
AŞURA Balistik Füzesi	2.000 km (öngörüle n)	Katı yakıtlı olması açısından önemli bir gelişmişlik arz eden bu füzenin İran'ın bugüne kadar geliştirmiş olduğu bütün füze sistemleri içerisinde teknik açıdan en üst düzeye erişmiş füze olduğuna dikkat çekmektedir.
NAZEAT Serisi (4-6-10)	90-125 km	İran tarafından 1970 yılından beri geliştirilmekte olup, 1984 yılında uzun menzilli olan versiyonunun üretilmesi hedeflenmiştir. 1996 yılından beri ihraç amaçlı üretim yapmaktadır.
ZELZAL 2	100- 125km	Güdümsüz füze sistemidir. 1.000-1.500 km menzillidir.

Kaynak: (Külebi, 2008a), (Külebi, 2008b), (Fas.org, 2008)

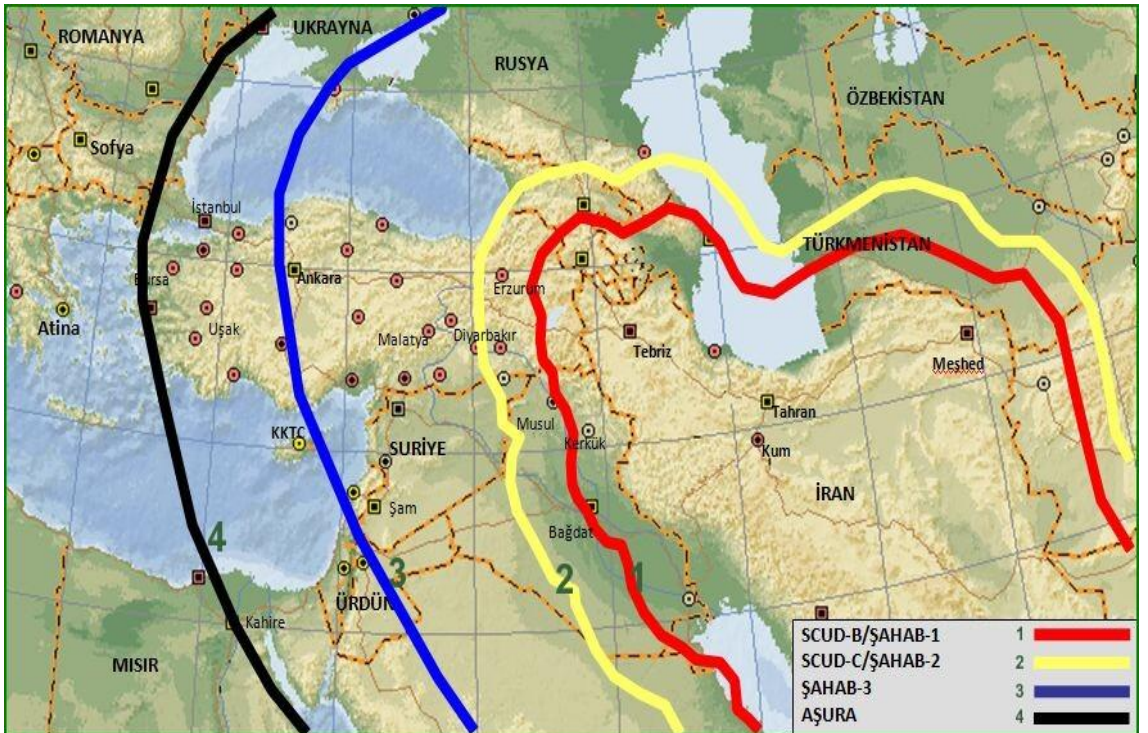
İran ilk nükleer denemesini yaptığında, füzelerinin menzili çapında bir süper güce dönüşecektir. Agresif dış politikasını nükleer caydırıcılık kalkanı ile destekleyeceğinden daha da pervasızlaşması beklenmektedir. Nükleer İran karşısında Türkiye'nin iki nihai seçeneği olacaktır. Birincisi; Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NPT) Anlaşması'na sadık kalarak nükleer silah geliştirmekten uzak durmaktır. Bu durumda Türkiye ABD'nin nükleer kalkanına sığınmaya mecbur kalabilir. Bunun sonucu da Türkiye'nin bölgesinde bağımsız politika izleme kapasitesinin büyük ölçüde ortadan kalkması olacaktır. ABD koruması, İran'ı Türkiye'nin içişlerine geçmiştekinden daha fütursuz biçimde karışmaktan da alıkoymaz. Her durumda Türkiye, nükleer bir İran karşısında kendisini, bölgesinde marjinal ve etkisiz bir konuma itilmiş olarak bulacaktır. İran'ın mevcut füze birliklerinin konuş durumu Şekil 2'de ve bu silahların Türkiye üzerinde elde edeceği kapsama alanı Şekil 3'te belirtilmiştir. Mevcut uluslararası durumun İran ile Türkiye'yi sıcak bir çatışmaya götürme ihtimali çok düşük olmasına rağmen, İran'ın kitle imha silahları ve balistik füzeler konusundaki çabalarının NATO şemsiyesi altında olan ve Orta Doğu'nun en modern, menzili en yüksek hava kuvvetlerine sahip Türkiye ile ABD'nin desteklediği İsrail'e karşı denge oluşturmaya yönelik olduğu değerlendirilebilir. İran'ın konvansiyonel gücü Türkiye'yi tehdit edebilecek boyutta olmamasına rağmen, Şahab-3 füzesi ile Ankara'yı tehdit edebilecek menzile sahiptir.

Şekil 2. İran'ın Mevcut Füze Birliklerinin Konuş Durumu

Kaynak: http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/images/iran_map_missile.gif

Şekil 3. İran'ın Mevcut Balistik Füzelelerinin Türkiye Üzerindeki Muhtemel Kaplama Alanı

İkinci seçenек Türkiye'nin kendi nükleer silahını geliştirme arayışına girmesidir. Önce gizli olarak yürütülecek ve ardından NPT'den çıkılmasıyla sonuçlanacak bu sürecin AB başta olmak üzere Türkiye'nin Batı ile ilişkilerine büyük zarar vermesi ve ülkemizi yalnızlığa itmesi beklenebilir (Milliyet, 07 Ekim 2007).

Nükleer hedefini başarıyla tamamlamak isteyen İran, olası saldırılara karşı koyabilmek için özellikle Rusya'dan silah alma yoluna gitmiştir. Saldırılması durumunda İran'ın İsrail ve ABD'nin Irak'taki kuvvetlerini vurma yeteneği mevcuttur. ABD'nin olası saldırısı Irak'ta işini daha da zorlaştırabilir. Bu ülkede ABD'ye karşı açık tavır almayan Şii çoğunluğun tavrı değişebilir (Külebi, 2006).

1.300 kilometre menzilli Şahap-3'lerin İsrail dahil Ortadoğu'da her yere erişebileceği gerçeği önem arz ederken, ABD'nin itirazlarına karşın Rusya'nın süregelen teknik yardımıyla geliştirilen Şahap-4'lerin 2.000 kilometre menzile erişebileceği söylenmektedir. Bunların yanında bir ara İran'ın üzerinde çalıştığı Şahap-5'in geliştirilmiş şekli olacağı iddia edilen 10.000 kilometre menzilli Şahab-6 projesinin sonradan yürütülmesinin durdurulduğu da iddia edilmiştir. Söylenildiği üzere İran'ın 10.000 kilometre menzilli böyle bir füzeyle sahip olması, ABD'nin doğu sahillerinin İran menziline girmesi sonucunu doğurabilecektir.

İran'ın özellikle hava savunma alanında attığı adımlar ve hava savunmasında kullanılmak üzere Çin yapımı HN-5A ve HQ-2'lerin üretildiği söylentileri, Misaq-1 Saeqeh, Sayyad-1 ve Tahageb tipi yerden havaya kısa menzilli hava savunma füzeleri ile Crotale ve Rapier tipi füzelerin ters mühendislik yöntemiyle geliştirilmiş olması ve Kosar (FL-8), Fecr-i Derya (C-701) ve Nasır (FL-9) tipi füzelerinin üretimi İran'ın hava saldırılarına karşı kendi olanaklarıyla ciddi bir savunma geliştirdiğini göstermektedir. Bu noktada elindeki silah sistemleri de göz önüne alınırsa, olası bir Amerikan veya İsrail saldırısında İran'ın, hava saldırılarına karşı Irak'ın Körfez Savaşları'ndaki başarısızlığına uğramayacağını ve daha etkin bir savunma gücü göstereceğini söyleyebiliriz (Külebi, 2006).

İran'ın şu andaki sorunu, elindeki bilgi birikiminin, nükleer bomba geliştirmeye yeterli olup olmadığıdır. Ancak yurtdışında binlerce öğrenci ve bilim adamı yetiştirilmesi konusunda başarılı yatırımları olan İran'ın yeterli bilgi birikimi olduğu muhtemeldir. Kaldı ki Pakistan'ın nükleer gücünü tek bir kişinin, Dr. Abdülkadir Han'ın bireysel

çalışmalarıyla elde ettiği düşünülürse, bu yola baş koyan İran'ın nükleer güç olma konusundaki kararlılığından vazgeçirilme olanağı yok gibidir. İran, oyalama taktikleri ve kırkın üzerinde değişik yere yaydığı söylenen nükleer araştırma tesisleriyle, bir gün ansızın Kuzey Kore gibi nükleer güç olduğunu ilan edebilecektir (Külebi, 2006). 2007 yılı Kasım ayı başında Başbakan Erdoğan'ın ABD ziyaretinde de Türkiye'nin en önemli beklentisi bölücülük sorununa yönelik mevzi kazanmak olmuştur. Temaslara bu ajanda ile giden Türkiye, koltuğunun altında İran dosyasıyla dönmüştür. ABD, 'radikal' İran'a karşı 'ılımlı Türkiye'yi konumlandırmak istemektedir, Prens bunu açıktan dile getirmiştir. Suudilerin ezeli korkusu 'Şii yayılcılığı'... Manşetlere yansıyanlar birer günlük olarak görülmüş, PKK sorununa kalıcı çözüm görünmemiştir. Ama gösterilen 'her yol Tahran'a çıkıyor' (Vurmay, 2007) denebilir bir duruma gelinmiştir.

Önemli bir milletvekili, İran-Türkiye işbirliğinin, Orta Doğu bölgesinde barış ve güvenliğin kurulmasına katkı sağlayacağını söylemiştir. Meclis Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Borujerdi, Tahran'da, Türkiye Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Murat Mercan ile görüşmesinde yaptığı açıklamada, iki ülkenin bölgesel meseleler özellikle de Irak ve Afganistan konularında ortak görüşlere sahip olduğunu söylemiştir (İran News, 26 Aralık 2007).

Görüldüğü üzere Türkiye son dönemde gerçekten de Ortadoğu'da "adı geçen" bir ülke haline gelmiştir. Bundan şüphe yoktur. Türkiye çantasında terör dosyası ile oturduğu masalardan, kolunun altına sıkıştırılan İran dosyaları ile kalkmıştır. Türkiye'ye gelmeden önce "Türkiye'nin ılımlı ve demokratik yapısı, İran ile özdeşleşen aşırı dinci İslam'a karşı bir denge gücü olabilir" diyen Peres, Türkiye ziyareti sırasında da sözlerini pekiştirerek Türkiye'yi Ortadoğu'nun barış, İran'ı ise terör ekolu ilan etmiştir. Tıpkı ABD gibi. ABD'de uzunca bir süredir "Radikal İran'a karşı, ılımlı Türkiye" sloganını hayata geçirmeye çalışmaktadır. ABD, söz konusu sloganı hayata geçirerek Ortadoğu'da hem bölgesel hem de yerel olarak kendi elleri ile oluşturduğu "radikal-ılımlı" ayrıştırmasına yeni ve belki de daha derin bir boyut katmak istemektedir. Üstelik kendi nazarında başarılı olur ve söz konusu kutuplaşmayı İran ve Türkiye olarak cisimleştirirse hem sloganı hayat bulmuş olacak hem de ABD ve İsrail açısından tehlikeli ve kesinlikle istenmeyen bir durum olan İran ve Türkiye'nin ortak paydalarda buluşması, enerji başta olmak üzere ekonomi alanında ve akabinde de -olasılık da olsa-

siyasi alanda yakınlaşmaları sorunu ortadan kalkmış olacaktır. Bu arada tabii ki Türkiye-Suriye yakınlaşması meselesi de kendiliğinden halledilmiş olacaktır (Vurmay, 2007).

3.3. İran'ın Nükleer Sorunları Açısından Türkiye-İran İlişkileri

3.3.1. İran'ın Nükleer Çalışmaları

Nükleer çalışmalarına ilk olarak Şah döneminde başlayan devrim sonrası çalışmalarına ara vermek durumunda kalan İran'ın Ağustos 2002'de, Natanz ve Arak'taki gizli nükleer tesisleri dünyaya duyurmalarıyla uluslararası alanda yeni bir süreç başlamıştır. Bu çok önemli gelişmenin ardından, İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve UAİK'nın Başkanı, Rıza Aghazadeh, UAİK Genel Konferansının Eylül 2002'de yapılan düzenli oturumunda, İran'ın önümüzdeki 20 yıl içinde uzun vadeli toplam 6000 MW kapasiteli nükleer santraller inşa edeceğini açıklamıştır. Rıza Aghazadeh, açıkladığı bu büyüklükteki bir projenin öncesinde İran'ın nükleer teknolojisinin değişik sahalarında; yakıt çevrimi, güvenlik ve atık yönetimi gibi genel bir planlama ihtiyacı duyduğunu ifade etmiştir (International Atomic Energy Agency, 11 Mart 2007).

Ahmedinejad döneminde her ne kadar uluslararası alanda sert açıklamalar yapmak İran dış politikasının olağan hallerinden biri olarak görünmeye başladıysa da İran'ın Nükleer çalışmalarına karşı uluslararası müdahaleler sonrasında tepkisi Hatemi döneminden bu yana genelde aynı şekilde sert olmuştur. Gerek Hatemi gerekse Ahmedinejad döneminde yapılan açıklamalardan İran'ın nükleer program konusunda kararlı bir tutum içinde olduğunu anlaşılmaktadır. Türkiye ise İran'ın nükleer programı konusunda Batı'nın kuşku ve kaygılarını paylaşmakta ve Tahran'ın bu programın silah üretimine yönelik olmadığı ve sadece barışçı amaçlar güttüğü yolundaki savının inandırıcı olması için uluslararası kamuoyu ile işbirliği yapmasını istemektedir. İran'a karşı uygulanmak istenen yaptırımlar konusunda ise acele etmekten yana olmayan Türkiye, nükleer programı engellemek isteyen ABD ile İran arasında kalmakta, tercih yapmaya zorlanmaktadır. Ancak İran'la bir şekilde çatışmaya girişilmesinin daha da tehlikeli olacağını düşünülerek bu anlaşmazlığın soğukkanlılıkla, görüşülerek çözümlenmesi istenmektedir.

Mayıs 2005'te AB'nin 3 büyük ülkesi İngiltere, Almanya ve Fransa İran'ın nükleer faaliyetlerine yeniden başlaması durumunda, görüşmeleri sona erdirip konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne götürme tehdidinde bulunması üzerine İran faaliyetlerine ara vermiştir (Milliyet, 14 Mayıs 2005). 2005 yılı Temmuz ayında sürdürülen nükleer görüşmelerde AB üçlüsü, Tahran yönetiminden nükleer çalışmalarını ve beraberinde yürütmüş olduğu uranyum zenginleştirme programını durdurmasını talep ederken, görüşmelerin devam etmesi için bunun bir ön şart olarak anlaşılması gerektiğini açıklamıştır. İran ise görüşmelerin olumlu sonuçlanabilmesi için öncelikle nükleer çalışmalarının devam etmesinin sağlanması gerektiğini savunmuş ve bu yönde AB'den garanti istemiştir. Atom Enerjisi Kurumu Başkan Yardımcısı Muhammed Saidi'nin açıklamasıyla, İsfahan'daki uranyum dönüştürme tesisi Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetimi altında faaliyetlerine 8 Ağustos'ta başlamıştır (Hürriyet, 08 Ağustos 2005).

Bunun üzerinden çok fazla zaman geçmeden Ahmedinejad'ın İsrail'in haritadan silinmesi gerektiğini söylemesi tekrar tepkileri üzerlerine çekmelerine sebep olmuştur. İsrail Dışişleri bakanı Şalom gönderdiği mektupla Ankara'nın İran'a tepki göstermesi isteğinde bulunmuştur. Her ne kadar İran uranyum geliştirme faaliyetlerini sadece nükleer enerji üretimi için kullanacağını açıklasa da uzun bir süre bu yöndeki çalışmalarını gizlice yürüttükten sonra gerçeğin BM uzmanlarınca ortaya çıkarılmış olması ve bu tip tehditler, İran'ın "nükleer bir güç" olmak istediği yönündeki kaygıları daha da arttırmıştır (Kohen, 2005).

Nükleer çalışmalarına devam eden İran'a uranyumu Rusya'da zenginleştirilmesi için teklifte bulunan Putin yönetimi ile İran arasında günlerce süren görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine 9 Ocak 2006'da nükleer silah yapımında da kullanılan zenginleştirilmiş uranyum elde etmeye başlanacağını açıklayarak Tahran; İngiltere, Fransa ve Almanya'dan oluşan AB troykası ile İran arasındaki müzakerelerin yeniden başlamasına çalışıldığı bir dönemde, Batı ile Tahran arasındaki gerilimi daha da arttırmıştı. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki'yi arayarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ve "AB üçlüsü" diye bilinen İngiltere, Almanya ve Fransa'yla işbirliğini kesmemeleri çağrısında bulunmuştur (Milliyet, 09 Ocak 2006).

Öte yandan İsrail'in Ankara Büyükelçisi Pinhas Avivi de, İran'ın nükleer silah üretme kapasitesine kavuşmasına "aylar" kaldığını iddia ederek, ülkesinin tercihinin askeri müdahale yerine uluslararası siyasi baskı uygulanması olduğunu belirtmiştir (Milliyet, 19 Şubat 2006). Benzer şekilde Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier, İran'ın atom bombası imal etmesinin, komşu ülkeleri ve diğer bazı bölge ülkelerini silahlanmaya teşvik edeceğini, İran'la ilgili krizin çözülmesi için her türlü diplomatik çabanın harcanması gerektiğini ifade ederek, savaşla İran'ın durdurulamayacağını belirtmiştir (Milliyet, 30 Ocak 2006).

Bu tepkiler üzerine İran UAEK'nin denetçilerine ABD'nin nükleer silah geliştirilmesi ile ilgili araştırmalar yapıldığından şüphelendiği Lavizan'ı ziyaret etmesine izin vererek tepkileri kulak ardı etmediğini uluslararası kamuoyunda gösterme yoluna gitmiştir (Milliyet, 31 Ocak 2006).

Ancak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından İran'ın beklediğinin aksine bütün nükleer faaliyetlerini askıya alması, BM müfettişlerinin bütün belgelere ulaşabilmeleri ve bütün tesisleri denetleyebilmelerine imkân sağlanması için 5 Mart 2008'e kadar süre vererek, İran'ı BM Güvenlik Konseyi'ne havale etmesi üzerine, İran, UAEK'nin kararına, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini 5 Şubat'tan itibaren başlatmayı ve UAEK ile işbirliğini durdurmaya kararlaşmıştır (Milliyet, 05 Şubat 2006).

İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'ndan (NPT) doğan hakkı çerçevesinde nükleer faaliyetlerini sürdürme hakkına sahip olduğu gerçeği kabul edilse de dünyadaki genel kamuoyu görüşü, İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması ve uluslararası güven ortamını yaratmadan da uranyum zenginleştirme faaliyetlerine kendi topraklarında devam etmemesi yönündedir. Endüstriyel alandaki uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alacağını, fakat araştırma amaçlı olan düşük ölçekli uranyum zenginleştirme faaliyetlerini devam ettireceğini açıklayan İran'ın dosyasının BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesine, 8 Mart 2006 tarihinde gerçekleştirilen UAEK toplantısında karar verilmiştir. Her ne kadar dosya Güvenlik Konseyi'ne gönderilmişse de genel kanı, konunun diplomatik yöntemlerle çözülmesi yönündedir (Celalifer, 2006).

Sekiz yıl boyunca Saddam Hüseyin'in çarpıştığı İran tehlikesine karşı caydırıcı bir güce dönüştürmek üzere nükleer alanda silah yarışına çekmek isteyen bazı Batılı çevrelerin

çabalarına rağmen Ankara, bölge ülkeleri ile herhangi bir çarpışmadan sakınmaktadır. Türkiye'nin bu temkinli tutumu, Tahran'ın bölgesel politikalarına ve (geleneksel Fars hesaplarının uzağında) Türkiye ile olumlu ve stratejik ilişkilerde sağlıklı bir tutum izleme arzusuna dayanmaktadır.

İran'a yönelik uzun soluklu bir mücadeleyi daha uygulanabilir gören Washington'da, İran işlerinden Sorumlu Özel bir Departman kurulduğu açıklanmıştır. Aynı zamanda İran'daki gelişmeleri yakından takip etme ve İran rejiminin bir an önce devrilmesine yardımcı olması maksadıyla 560.000 İranlının yaşadığı Dubai'de de minyatür bir elçilik açılacağı ve diplomat sayısını arttırılmasının planlandığı söylenmektedir. Bu elçiliğin, Dubai'deki rejim muhalifi İranlılarla işbirliği yapması ve hem İran içerisindeki hem İran dışındaki rejim karşıtı faaliyetleri desteklemesi beklenmekte, İran'dan sorumlu bu özel ofislerin sorumlulukları ayrıca, Bakü, İstanbul, Frankfurt ve Londra gibi yoğun İranlı nüfusların yaşadığı kentlerde de açılarak İran'dan gelebilecek muhtemel tehdit ve tehlikeleri önceden saptayabilme ve tedbir alabilme şeklinde açıklamıştır. Görevlendirilecek olan diplomatlar, İran menşeli siyasi ve sivil kuruluşlara mali yardım sağlama yollarını araştıracaklar ve İran'ın hem dışında hem içerisinde demokrasi yanlısı grupların oluşmasını ve yerleşmesini sağlayacaklardır. Washington tarafından atılan bu yeni adım, İran rejim değişikliği konusunun Amerikan dış politikasının önemli bir parçası haline geldiğini göstermektedir (Celalifer, 2006).

9 Nisan'da uranyum zenginleştirdiğini açıklayarak yani nükleer klübe girdiğini ilan ederek ABD ve Avrupa'nın sert tepkisine muhatap olan İran, uluslararası topluluğun, girdiği bu tehlikeli yoldan dönmesi için yaptığı uyarı ve çağrılara aldırış etmemiştir (Milliyet, 14 Nisan 2006).

Türkiye İran'ın Nükleer Silaha sahip olmasından yana değildir. Ancak Irak müdahalesi sonrası oluşan ortamda İran'a yapılacak bir askeri müdahalenin getireceği siyasi ve ekonomik sonuçları tahmin etmek hiçte zor değildi ve buna taraf olmanın getireceği zararlar tecrübelerle sabittir. MGK Genel Sekreteri, "İran'ın nükleer silah kapasitesine sahip olması bize rahatsızlık verir. Nükleer silahlara sahip bir komşudan hoşlanmayız. ABD İran'a yönelik bir müdahalede bulunursa, en büyük zararı görecektir. Ülkelerden biri biz oluruz" diye konuşmuştu. Türkiye'nin sorunun güç kullanmadan, İran'ı ikna yoluyla çözülmesini istediğini belirten Alpogan, "Mademki etrafımızdaki çatışmalar bize bu

kadar zarar veriyor, o vakit görüşme ve diplomasi yolunu kullanmamız son derece doğal. Başka bir çare yok" demiştir. Büyükelçi Alpogan, Rus tarafının benzer görüşler taşıdığını belirtirken, bir soru üzerine, iki ülkenin İran konusunda ortak bir girişim planlamadığını açıklamıştır (Milliyet, 26 Mayıs 2006). İslami akımlar ve İran uzmanı Olivier Roy, İran'ın nükleer silahlara sahip olması durumunda Türkiye'nin buna pasif bir tepki veremeyeceğini, nükleer silah geliştirmek veya AB üyesi olmak seçeneklerinden birini tercih etmek zorunda kalacağını belirtmiştir (Milliyet, 03 Eylül 2006).

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEK), Tahran yönetiminin uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmak için BM Güvenlik Konseyi'nin 1737 sayılı kararının hiçbir gereğini yerine getirmediğini Konsey'e rapor etmiştir. 23 Aralık 2006'da oybirliğiyle sınırlı yaptırım kararı alan BM Güvenlik Konseyi, bu çerçevede nükleer faaliyetlerine son vermesi için İran'a tanıdığı 60 günlük süre 22 Şubat 2006'da sona ermiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1737 sayılı kararının hiçbir gereğini yerine getirmeyen İran; uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almamıştır, İran'daki pilot zenginleştirme tesisindeki faaliyetler sürdürmüştür, sanayi destekli zenginleştirme tesisinin inşasını da sürdürmüştür, sahip olduğu santrifüj dizimlerini de sınai ölçekli tesise yerleştirmiştir, ağır su bağlantılı projelerine de devam etmiştir, ülkedeki ağır su araştırma reaktörünün inşaatı da devam ettirilmiştir. El Baradei'nin raporu üzerine Konsey'in İran dosyasını yeniden ele alacağı ve yeni yaptırım kararı alabileceği bildirilmiştir. Rapora tepki gösteren Tahran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin askıya alınmasının kabul edilemez olduğunu bir kez daha bildirmiştir (Milliyet, 23 Şubat 2007).

BM Güvenlik Konseyi'nden İran'a yaptırım kararı çıkması durumunda Türkiye'nin buna uyacağı sinyali nükleer faaliyetleri nedeniyle 14 Ekim'de Kuzey Kore'ye yönelik aldığı yaptırım kararına uyulması için kamu kurumlarına verilen talimatlarla 12 Mart 2006'da İran'a yaptığı ziyaret esnasında gösteren başbakan Erdoğan Nükleer enerjinin yanlış kullanımının bölgede yeni çatışmalara yol açabileceği, İran'ın içinde de huzur bozucu çatışmaların örgütlenebileceği uyarılarında bulunmuştur (Milliyet, 03 Aralık 2006).

Aslında İran nükleer krizi hususunda geçen yıl Avrupa Birliği ile devam eden müzakerelerin duraksamasından sonra nihayetinde 25 Nisan 2007 tarihinde Baş

Müzakereci Ali Larijani ve Avrupa Birliği Ortak Savunma ve Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana arasındaki görüşmelerin yeniden başlanacağı haberinin duyurulması (Celalifer, 2007).

Bu gelişme, 23 Nisan 2007 tarihinde Avrupa Birliği Dış İşleri Bakanlarının 'tam ve gecikmeksizin' İran'a karşı alınan yaptırımları uygulama kararından hemen sonra meydana gelmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı aldığı yaptırım kararını hayata geçiren Avrupa Birliği, geniş kapsamlı yaptırım kararlarını uygulama hususunda resmi olarak fikir birliğine varmış olmaları, ancak İran ve Avusturya'nın önemli firmalarından olan OMV (Osterreichische Mineraloelverwaltung) arasında multi-milyar dolarlık gaz antlaşmasının imzalanması Avrupa Birliği'nin bu hususta tek ses olmayı henüz başaramadığı hissini uyandırmaları üzerine gerçekleşmiştir (Celalifer, 2007).

İran'ın nükleer müzakerecisi Laricani ve AB Yüksek Temsilcisi Solana, İran'ın nükleer programıyla ilgili müzakerelerin yeniden başlatılmasını görüşmek için 25 Nisan 2006'da Ankara'da buluşmuştur (Milliyet, 26 Nisan 2007).

Görüşmeler sonucunda şekillenen "double time-out (çifte durdurma, dondurma)" formülüne göre, İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini belli bir seviyeye sınırlı tutmasına, BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ile Almanya'dan oluşan "altılı" da Güvenlik Konseyi'nden İran aleyhinde yeni yaptırım kararı almamasına karar verilmiştir. İran'ın tüm zenginleştirme faaliyetlerini kesmesini önkoşul sayan ABD'nin bu formüle yaklaşımı İran ile müzakerelerin geleceğinin belirleneceği kanaatine varılmıştır (Milliyet, 27 Nisan 2007).

ABD'nin Irak'ta düştüğü içinden çıkılmaz durum, ABD ile İran arasındaki büyük anlaşmazlığa/restleşmeye rağmen, ABD'nin İran'la işbirliğine yönelmesini zorunlu kılmıştır. Zira, ABD'li tarihçi William R. Polk'un, Nükleer silahları edinme dönemi tehlikeli olmakla birlikte, sınırlı bir silah stokuyla bile böyle bir noktaya varıldığında diğer nükleer güçlerin üyesi olduğu kulübün duruma razı olduğu ve ona kendilerinden biri gibi davrandıklarını, ABD hükümetinin müdahalenin çok tehlikeli olduğunu hesaba katabileceği belirtmesi ve ABD'nin Irak'ta varlığının İran desteği olmadan devam edemeyeceğine ilişkin görüşlerin giderek artmasına yol açmıştır. İran'ın Irak'taki Şiiler üzerindeki etkinliği düşünüldüğünde ABD ve İran'ın gerçekten yakınlaşmalarına ya da

yakınlaşma teşebbüsünde bulunmalarına ilişkin, Mısır'ın Şarm El Şeyh kentinde yapılan "Irak Konferansı" öncesinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın, İran Dışişleri Bakanı Manucher Mottaki ile "görüşebileceğini" söylemesi ve Gholam Hüseyin'in, "ABD'nin yaklaşımını değiştirmesi durumunda aralarındaki sorunların çözümlenebileceğini" belirtmesi gibi işaretler mevcuttur (Yılmaz, 2007).

Tüm bu süreç boyunca İran'ı nükleer tehdit olarak öne süren ve bu sebeple İran'a müdahale etmek için tüm dünyayı ikna etmeye çalışan ABD Yönetimi kendi kurumları tarafından (16 Amerikan istihbarat birimi) yayımlanan ortak raporu (National Intelligence Estimate) ile adeta içerden vurulmuştur. Rapora göre İran nükleer silah çalışmalarından 2003 yılında vazgeçmiştir. İran nükleer silah yapmak istese bile bunun için en az 10 yıl beklemesi gerekecektir. Daha önceki tahminler 5 yıldır. Hatta İsrail İran'ın 1-2 yıl içinde nükleer silahlara sahip olacağını iddia etmiştir. Raporda şu hususlar belirtilmiştir;

- İran'ın 2003 Sonbaharı'na kadar nükleer silahlar geliştirmek için Hükümet'in kontrolünde çaba harcamış ve bu çabanın yıllarca sürmüştür.
- İran'ın bu tarihten bu yana bu çabalarını yeniden başlatmamıştır. "Ancak gelecekte başlatıp başlatmayacaklarına dair bir garanti verilemez" denmiştir.
- İran'ın nükleer silaha sahip olmadığı tespit edilmiştir.
- Rapor istihbarat birimlerinin konuyu değerlendirdiği 2005 yılından bu yana İran'ın nükleer silaha sahip olma konusunda daha az kararlı olduğunu da tespit etmiştir.
- Rapora göre İran'ın 2015'den önce nükleer silah üretebilmesi de olası görülmemektedir.
- Ancak raporda İran'ın istemesi halinde belli bir süre içerisinde nükleer silah yapmasının önünde büyük bir engel olmadığı da iddia edilmiştir.

Son istihbarat tahmin raporu ABD'nin dış ve iç siyasetini derinden sarsmıştır. Yakın bir gelecekte İran'a, en azından nükleer silah iddiaları ile askeri bir müdahalede bulunmak olanaklı görünmemektedir. Ayrıca İran üzerinde ekonomik ve siyasi baskı kurmada dahi ABD büyük zorluklarla karşılaşacaktır (Laçiner,2007).

3.3.2. İran'ın Nükleer Sorunları ile İlgili Diğer Devletlerle Arasında Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü

Son dönemde Türkiye'nin İran politikası büyük ölçüde, ABD'nin nükleer silah elde etmeye çalışmakla suçladığı İran'a yönelik uyguladığı baskı politikalarına karşı, nasıl bir tavır alınacağı sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu durum karşısında, 1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesi sonrasında olduğu gibi, ABD ile arasında bir gerginliğin oluşmasını isteyen Ankara, bir yandan da yeni dış politika anlayışı çerçevesinde çok önem verdiği ülkelerden biri olan İran'ı da kaybetmemek istiyordu. Yani, Washington tarafından, Türkiye'nin, izlemeye çalıştığı çok boyutlu dış politikanın, boyutlarından birini diğerine tercih etmeye zorlanması, ciddi bir huzursuzluğa yol açmıştır. Diğer taraftan Irak'ın ardından, ikinci kez İran konusunda da "müttefiki ABD'yi yüzüstü bırakan" bir ülke durumuna düşerek, "ya bizimlesiniz ya da karşımızda" anlayışıyla hareket eden ABD'nin karşısındaymış gibi algılanmak istememektedir (İnat, 2006:34-35).

Irak'tan sonra artık İran'a da "yeni bir şekil verme" zamanının geldiğini düşünen Washington'daki "Şahinler", daha önceki yıllarda yaptığı gibi, bölgedeki Türkiye gibi müttefiklerinden bu politikalarına uygun hareket etmelerini beklemiştir. Ancak Irak'ta düştüğü hataya yeniden düşmemek için İran'a karşı politikalarında daha geniş bir uluslararası destek arayışında olan Amerikan yönetimi, UAEK'nın da yardımıyla, İran'ın nükleer çalışmalarını bu destek arayışının gerekçesi olarak göstermiş ve Türkiye dahil pek çok ülkeyi, Tahran'a karşı uyguladığı baskı politikasına katılmaya çağırmıştır (İnat,2006:34).

Türk ordusunun İran'ın nükleer silah edinmesinin Orta Doğu'daki güç dengesini Türkiye'nin aleyhine bozacağı ve Türkiye'nin askeri planlarını alt üst edeceği hesabı yapmasına dayanarak bu ihtimal üzerinde duranlar bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'deki İslami hükümet ise, İran'ın nükleer tehlikesinin silahlı bir İran-ABD sürtüşmesinin doğuracağı kargaşa ve istikrarsızlık tehlikesinden daha önemsiz olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin İran'ın nükleer programıyla ilgili tutumu, hükümetle ordu arasındaki çelişmeye dayanır gibi görünmesine rağmen iki taraf arasında bir uyumun söz konusu olduğunu söylemek daha yerinde olur. Çünkü Ordu gibi Erdoğan'ın da ülkesinin sınırlarında nükleer bir komşu istemesi düşünülemez. Yine Tahran'ın nükleer

bomba edinmesi durumunda Türkiye'nin NATO'nun korumasına daha fazla ihtiyaç duyacağı düşünülmektedir (Cellul, 2006).

Zaten, hem Türkiye hem de ABD'nin, Türk Meclisinin Amerikan ordusunun operasyonları için Türk topraklarını kullanmasına izin vermemesinin ardından iki ülke arasında ciddi gerilimlere neden olan Irak işgali öncesi olaylardan ders alarak ABD'nin Türkiye'nin İran'a yönelik bir saldırıyı kolaylaştırmayı isteyeceğine dair bir varsayıma pek ihtimal verilmemesi doğal olarak düşünülmüştür (Schleifer ve Mevlüt, 2006).

Türkiye bir yandan, NATO üyesi ve Avrupa Birliği kulübüne girmeye aday bir ülke olarak uluslararası camia ile birlikte hareket etmesi gereken bir ülke gibi hareket etmeye çalışmış, diğer yandan sınır komşusu İran'la da ilişkilerini dengede tutmaya çalışmıştır. Bunların dışında 1 Mart Tezkeresi sonrasında demokrasi alanında ödediği bedeli anımsayarak ABD konusunda da diplomatik bir tavır izlemeye çalışmıştır. Ancak burada dikkati çeken nokta; Türkiye'nin kar-maliyet hesabı yapmaya ve ilişkileri gözden geçirme başlamış olmasıdır. Stratejik ortağı olarak ABD ile vizyon belgesi onaylarken, yumuşak karnı olan PKK terörü konusunda İran'dan destek görmeye başlamıştır. Zamanlama olarak nükleer krizin olduğu bir dönemde yapılmış olsa da İran'ın PKK kamplarına yönelik top atışları ve bu kampları ortadan kaldırma girişimleri ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlayan faktörler arasındadır. Her ne kadar İran'ın da PKK uzantılı PJAK Kürt ayrılıkçı hareketiyle kendi topraklarında sorunu olsa da İran'daki bu durum Türkiye'deki kadar vahim bir noktada olmamıştır. İki ülkenin son yıllarda terörle mücadele alanındaki işbirliğinin artması, Türkiye'deki kamuoyunun kafasında soru işaretlerinin oluşmasına ve dolayısıyla, Türkiye'yi çıkarlarını ve ortaklıklarını yeniden tartma ve daha stratejik tutumlar sergileme noktasına taşımıştır (Celalifer, 2006).

Türk güvenlik ve istihbarat birimlerinin, Tahran'ın 2008 yılı içinde nükleer silah yapma kapasitesine erişeceği değerlendirilmesini devletin üst kademelerine aktarmış oldukları düşünülecek olursa İran'ın Nükleer Ülkeler Kulübüne girmesi, İran'ın bölgedeki etkinliğini dengeleri lehine çevirecek şekilde değiştirmesi yolundaki gidişatı sağlayacaktır.

Türkiye'yi, Amerika'yı, hatta Rusya'yı da rahatsız etmiştir. İran'ın Irak'ın tamamen Şii'ler tarafından yönetilmesi ve Amerika'nın değil, kendi istediği bir düzenin kurulması için daha ağırlıklı rol oynayabilecek, ileride, bölgedeki Şii'lerin Sunni'lere oranla daha

etkili olmasını sağlayabilecek, Hamas'ı korumasına alarak, Filistin sorununda daha da kilit bir ülke konumuna girebilecek, Hizbullah aracılığı ile Lübnan'ı kontrolüne alabilecek, Suriye'yi etki alanına sokabilecek, Kürt sorununda en fazla sözü dinlenecek bir oyuncu olabilecek, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini büyük ölçüde yok edebilecek, ikili ilişkilerinde de, Ankara'dan biat etmesini bekleyen bir yaklaşıma kayabilecek potansiyelde oluşu en azından İran'ın Nükleer Çalışmalarının kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi yönünde, ortak bir görüşün oluşmasına yol açmıştır ancak yöntemde görüş ayrılıkları büyük olmuştur (Birand, 2006).

Türkiye krizin en kritik döneminde devreye girerek stratejik jeopolitik konumunun verdiği güçle neredeyse klasikleşmiş Batı ile Doğu uzlaştırıcılığı rolünü üstlenmiştir. Türkiye, 5+1 grubu tarafından sunulan öneri paketine İran'ın bir an önce cevap vermesini sağlamak amacıyla İran'a diyaloga gitmiştir. Öncelikle 23 Haziran'da Başbakan Recep Tayip Erdoğan, İran cumhurbaşkanı Ahmedinejad'la telefon diplomasisi gerçekleştirmiştir. İran'ın nükleer program konusundaki kazanım ve başarılarını takdir eden Başbakan, mevcut nükleer krizin çözülmesinin önemi üzerinde durmuş ve bu krizin çözülmesinde Türkiye'nin faaliyetlerine devam edeceğini belirtmiştir. Aynı gün, Erdoğan'ı arayan İngiltere Başbakanı Tony Blair, İran nükleer krizi süresince Avrupa Birliği üçlüsüne ve sürece destek vermesi nedeniyle Başbakan'a teşekkür etmiş ve bu desteğin sürdürülmesini istemiştir (Milliyet, 24 Haziran 2006).

Hemen ardından, 25 Haziran 2006 tarihinde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Tahran'ı ziyaret ederek üst düzey yetkililerle görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Dışişleri Bakanı Mottaki, Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Larijani, Meclis Başkanı Haddad Adel ve eski cumhurbaşkanı Haşemi Rafsanjani ile görüşen Gül, Başbakan'ın ve Türk halkının mesajını kendilerine iletmiştir. Bu ziyareti sırasında önemli ve kritik bir dönem olduğunu ve konunun diplomatik olarak çözülmesi için tarafların üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiğini hatırlatan Başbakan Gül, sürecin olumlu sonuçlanmasından umutlu olduğunu belirtmiştir (Milliyet, 27 Haziran 2006).

Umutlu olmak için birçok neden olduğunu ifade eden dönemin dışişleri bakanı, İran'ın bir an önce diyaloga başlamasının ve olumlu tavrını sürdürmesinin hem İran, hem Türkiye hem de bölge ülkeleri için çok önemli olduğunu vurgulamıştır. İran'ın öneri paketine olumlu yanıt vermesi ve müzakerelerin Temmuz'da gerçekleşecek G8

zirvesinden önce başlamasının önemine değinen dışişleri bakanı, sorunların diplomatik yolla çözümlenmesi durumunda bölgenin çok farklı bir döneme gireceğini ve diğer sorunların çözülmesi için uygun ortamın da oluşacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla tarafların sorumlu davranmasının önemine değinmiş, Türkiye'nin de İran'ın komşu ülkesi olarak üzerine düşenleri yapacağını söylemiştir. Abdullah Gül'le görüşmeleri sırasında Ali Larijani, 5+1 öneri paketinin hâlihazırda hazırlanan özel bir komisyonda titizlikle incelendiğini ve bu konunun uygun bir yöntemle çözüleceğine inandıklarını söylemiştir. Gelecek hafta içerisinde Javier Solana'nın öneri paketi hakkında görüşmek üzere İran'a geleceğini haber veren Larijani, ABD'nin İran'ın nükleer programının diplomatik yöntemlerle çözümlenmesi, ABD'nin eski politikalarından vazgeçmesi anlamına geleceğini belirterek, ABD'nin bu politika ve yaklaşımlarından vazgeçmesi gerektiğini savunmuştur. 5+1 öneri paketini sunan grubun önerisinin, müzakerelerin Solana ile yürütülmesi olduğunu söyleyen Larijani, bunda bir sorun olmadığını ve doğrudan müzakerelere başlayacaklarını söylemiştir (Celalifer, 2006).

Her ne kadar Türk Hükümeti diplomatik çabalar sarfetmişse de İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği sürenin son gününde Ahmedinejad'ın, atom bombasının hammaddesi olan uranyumu zenginleştirmeyi sürdüreceğini açıklaması üzerine ABD ve 3 müttefiki, İran'a yaptırımlar konusunda anlaşmıştır. Viyana'da ise Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEK), İran'ın nükleer çalışmalarıyla ilgili 31 Ağustos 2006'da BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği 6 sayfalık raporda, uranyum zenginleştirmeyi sürdüren Tahran'ın nükleer teknolojiyi askeri amaçla kullandığına dair bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir. UAEK Başkanı Muhammed El Baradei, raporunda Konsey'in taleplerinin hiçbirine cevap vermeyen İran'ın Nükleer tesislerdeki 164'lük santrifüj ünitelerinden ikisine de son günlerde UF6 adlı hexaflorid gazı doldurulduğunu belirlediğini kaydetmiştir. İran yönetiminin Arak bölgesindeki ağır su reaktörü inşaatını da durdurmadığını belirten El Baradei, İran'ın nükleer tesislerinde bulunan santrifüjlerdeki nükleer kirlenmeye ilişkin bilgi ve belgeleri de UAEK'ya vermekten kaçındığını bildirmiştir (Milliyet, 01 Eylül 2006).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK'ün, 17 Mart 2006'da Harp Akademileri'nde Harbiyelilere yaptığı konuşmada "Uzakdoğu'dan başlayarak Ortadoğu'ya doğru uzanan nükleer eksenin küresel kırılma hatlarıyla olan ilgisi ve

birbirini çeşitli şekillerde besleyen özel ilişkisi, bölgemizdeki güvenlik konusunu çok daha karmaşık bir hale getirmektedir” (İdiz, 2006). sözleri tam da bu noktada önem kazanmıştır. Bölgede bu potansiyeli olan üç ülke bulunmaktadır. Birincisi Suudi Arabistan. Çünkü İran'ın stratejik vizyonu tamamen Basra Körfezi'ne dönük olmuştur. İkincisi Mısır. Mısır, tehdide maruz kalacağı için değil, bölgesel güç statüsünü korumak için kendini buna mecbur hissetmiş olma ihtimali artmıştır. Üçüncüsü Türkiye. Türkiye, nükleer silahlara NATO ve Avrupa ile olan bağlarına yeterince güvenmemesi yüzünden yönelme ihtimali artmıştır. Türkiye AB üyeliği sonucunda Avrupa'nın nükleer şemsiyesi altına girecektir. Ama Türkiye AB'ye üye olmaz ve bunun sonunda NATO'nun temel direklerinden biri olmaktan da çıkarsa, Türkiye Ortadoğu'da stratejik anlamda tecrit olma durumu ile yüzleşecektir (Milliyet, 03 Eylül 2006).

23 Aralık 2006'da kabul edilen 1737 sayılı BMGK kararına göre, üye ülkelerden; Nükleer çalışmalarda kullanılacak BM tarafından belirlenen listelerdeki malzemelerin İran'a giriş çıkışı yasaklanması, İran'ın nükleer çalışmalarında rol oynayan 22 kişi ve kurumun varsa Türkiye'deki mal varlıkları araştırılmasını ve dondurulması, İran'ın nükleer çalışmalarını yöneten, aralarında İran Hava Kuvvetleri ve Pasdaran birlikleri komutanlarının da yer aldığı kişilerin Türkiye'ye giriş çıkışı yakından takip edilmesi istenmiştir. Türkiye'nin BMGK kararı için yasal bir adım atmadığı yönündeki eleştirilere Dışişleri Bakanlığı kaynakları siyasi direktifin hazırlandığı bu arada BM kararlarına uyum zorunlu olduğu için kamu kurumlarıyla yapılan iki bilgilendirme toplantısında karar hakkında bilgi verildi ve uyulması istendiği vurgulanmış (Milliyet, 01 Mart 2007).

Erdoğan'ın İran yavaşlığı Dışişleri Bakanı Gül tarafından. İran'la ilgili yaklaşımımızın daha dikkatli olmasının doğal olduğu, aynı zamanda BM kararlarının, bütün üyeler için bağlayıcı olduğu belirtilmiştir (Milliyet, 05 Mart 2007).

Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki'nin, Ankara'ya 17 Nisan 2006'da yaptığı sürpriz ziyareti sonrasında bu konuda Türkiye'nin aracılığını istemesi, İran'ın nükleer programıyla ilgili baş müzakerecisi Laricani ile Solana'nın, müzakerelerin yeniden canlandırılması için yapmayı planladıkları ilk görüşmenin de Türkiye'de yapılmasını önermesi sonrasında gerçekleşmiştir (Milliyet, 24 Nisan 2007).

3.4. Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri

Dünyanın en sorunlu bölgeleri olarak nitelendirilen Ortadoğu ve eski SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlerin yer aldığı Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde, tarihi gelişim sürecinde önemleri sürekli artan Türkiye ve İran'ın diğer bölge ülkeleri ile birlikte oluşturdukları mevcut işbirliği organizasyonlarının daha etkin işlemlerini sağlamaları ve başta ekonomik olmak üzere, diğer konularda yeni işbirliği imkanları yaratmaları kaçınılmazdır. Bu bağlamda İran'ın geleneksel olarak Türkiye'ye karşı izlediği olumsuz politikasını karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yeniden değerlendirdiği ve olumlu adımlar atarak ilişkileri geliştirme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Türkiye-İran ekonomik ilişkileri siyasi gerginlikler ve İran'ın ithal ikameci politikasından kaynaklanan sınırlamalar nedeniyle gerçek potansiyelini yansıtmamıştır. Bu nedenle dış ticarete İran lehine sürekli bir dengesizlik söz konusu olmuştur. İran ile ticaret hacmi potansiyelinin altında seyretmektedir. İran'ın korumacı ekonomik siyaseti ve yaşanan siyasi sorunlar bunda etkili olmaktadır. Bununla birlikte, 2003 yılından itibaren ticari ilişkiler ve karşılıklı yatırımlarda bir canlanma görülmektedir. Ahmedinejad'ın yönetime geldiği 2005 yılından itibaren ithalatta belirgin bir artış yaşanmıştır. İran'la Türkiye arasındaki ithalat 2005 yılında 3.469.705.759 dolar, 2006 yılında 5.626.610.156 dolar, 2007 yılında 6.615.393.849 dolar olarak 2008 yılının ilk 7 ayında ise 5.626.610.156 dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat ise 2005 yılında 912.940.054 dolar, 2006 yılında 1.066.901.631 dolar, 2007 yılında 1.441.190.094 dolar ve 2008 yılının ilk 7 ayında 1.175.003.646 dolar olarak gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2008) İthalatta 2008 yılının ilk 7 ayında 2005 yılının ilk 7 ayına oranla yaklaşık yüzde 183 oranında artış olduğu gözlemlenmekte, ihracatta ise 2008 yılının ilk 8 ayında 2005 yılının ilk 8 ayına oranla yüzde 127 oranında artış olduğu gözlemlenmektedir. Eğer uluslararası ortam bu şekilde devam ederse ekonomik ilişkilerdeki bu artan eğilimin sürebilir. İran Türkiye üzerinden AB ye doğalgaz petrol gibi enerji kaynaklarını aktarabileceğinin ve bunun da ekonomik ve siyasi getirilerinin farkındadır. Türkiye ise bölgedeki enerji sevkiyatının ana güzergahı olmak için İran'ın potansiyelini değerlendirmek isteyecektir.

Türkiye'nin İran'a ihracatında gıda maddeleri (hububat ve hububat mamulleri, tabii bal, şeker ve mamulleri v.b.), hayvansal ve bitkisel yağlar, tarımsal hammaddeler (dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri vb.), madencilik ürünleri (maden cevherleri ve döküntüleri, demir dışı metaller), çeşitli sanayi mamulleri (demir-çelik mamulleri, kimyasallar, plastik ve eczacılık mamulleri, diğer yarı mamuller, orman ürünleri, kağıt-karton, ambalaj mamulleri, metal dışı minerallerden mamuller, cam ve cam eşya, metal eşyalar, makineler ve ulaşım araçları, otomotiv yan sanayi ürünleri, haberleşme cihazları, elektrikli makine ve cihazlar, diğer ulaşım araçları, dokumacılık mamulleri, hazır giyim mamulleri, diğer tüketim malları) önemli yer tutmaktadır.

Türkiye'nin İran'dan gerçekleştirdiği ithalatta tarımsal ürünler (gıda maddeleri ve canlı hayvanlar, deri, kösele ve ham postlar), maden cevherleri ve döküntüleri, mineral yakıt ve mineral yağlar (petrol ve petrol türevleri, çeşitli madenler, elektrik enerjisi), demir dışı metaller (bakır ve bakır hurdaları, çinko mamulleri), çeşitli kimyasal maddeler, metal dışı mineral mamuller önemli yer tutmaktadır.

3.4.1. Türkiye ve İran'ın Doğalgaz ve Petrolün Batıya Aktarılması İle İlgili Çalışmaları

Ortadoğu, Orta Asya ve Batı arasında petrol enerji nakil hatlarının ortasında bulunan Türkiye jeopolitik konumunun getirdiği avantajlarını kullanarak uluslararası ortamda etkili bir enerji koridoru olmak istemektedir. İran ile Türkiye arasındaki son dönemlerdeki yakınlaşmanın sebeplerinden birisi de İran'ın mevcut doğalgaz ve petrol kaynaklarını Batı'ya aktarma isteğidir. Bu yöndeki çalışmalar Ahmedinejad döneminde hız kazanmış ve mevcut potansiyeli zorlamaya başlamıştır.

Olası bir ABD askeri müdahalesinden sonra İran'dan Türkiye'ye gelen doğal gaz akışı savaş ve bölge güvensizliği nedeniyle duracak ve Türkiye bir enerji darboğazına girebilecektir. Petrol ihtiyacının yüzde 70'ni Körfezden sağlayan Türkiye, uzun hatta orta süreli bir Körfez krizine katlanmakta oldukça zorlanacak ve ekonomik kayıplara uğrayabileceğinden, böyle bir krizde İran'a taraf olmasa bile, İran karşıtı olmamaya da özen göstermek zorunda kalabilecektir (Yavuz, 2006).

Türkiye ve İran'ın ilişkisi, İran İslam Cumhuriyeti'nin son dönemlerde komşu ülkelerle gerginlik giderici politikaları ile Ankara Hükümetinin komşu ülkelerle ilişkilerini

geliştirme eğilimi sonucunda, nispeten iyi ve gerginlikten uzak bir süreç yaşamıştır. 2005 yılında ise, iki ülke arasındaki ilişkiler TURKCELL ve İmam Humeyni havaalanı gibi bazı konuların ortaya çıkması ve İran İslam Cumhuriyeti'nde hükümet değişimi ile bir "bekleme" dönemine girmiştir. İran ve Türkiye'nin ilişkisi, önceki yıllara göre gözle görülür bir gelişme kaydetmesine rağmen iki ülkenin siyasi sistemlerindeki özellikler ve bölgenin ekonomik ve siyasi durumu gereğince hassasiyet kazanmıştır. İki ülke üst düzey yetkililerinin karşılıklı ziyaretleri halen kuru ve soğuk diplomatik kararlarla sınırlı kalmış durumdadır. Türkiye, İran doğalgazının fiyatının düşürülmesini istemektedir. İran ise karşılığında, doğalgazın Avrupa'ya Türkiye üzerinden taşınabilmesi olanağını istemektedir. Türkiye üzerinden Avrupa'ya İran doğalgazının taşınması, İran açısından büyük önem arz etmektedir. Ahmedinejad seçim propagandalarında halkın ekonomik durumunun iyileştireceği sözünü verdiği için İran ve Türkiye arasındaki bu anlaşmanın Ahmedinejad döneminde gerçekleşme olasılığı vardır. Çünkü yeni hükümet eğer halkın ekonomik durumunun iyileştirmesini istiyorsa doğal gaz ve petrolüne yeni pazarlar bulmak zorundadır ve Türkiye bunun için iyi bir pazardır (Turan, 2005).

Türkiye tabii ki hiçbir ülkeye tek başına bağımlı olmayacak bir enerji transferi stratejisi gütmeye politikası ile hareket etmeyi tercih etmiş olması sebebi ile İran'dan gelecek doğalgazın alternatif kaynaklarını Rusya, Cezayir ve Nijerya'dan sonra 2006 sonunda gaz ithalatı yapmaya başlayacağı Azerbaycan'ı da eklemiştir. ABD'nin İran'la yaşayabileceği bir gerginliğin, Türkiye'yi petrol fiyatları açısından etkileyebileceği belirtilmiş, ancak doğal gaz konusunda Türkiye'nin bundan etkilenmeyeceğine dikkat çekilmiştir (Milliyet, 15 Mayıs 2006). Azerbaycan'dan gaz alımı 2006 sonunda İran'ın Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde belirlenen, nükleer enerji ve silahla ilgili kısıtlara uymak zorunda olduğunu düşünen Türkiye 1991 Körfez Savaşı sırasında, bölgede en çok etkilenen ülke olarak İran'la yaşanan uluslararası problemlerden de en çok etkilenen ülke olmuştur. Türkiye'nin de coğrafyadaki yeri değişmediği sürece komşuluk ilişkileri her zaman önem taşıyacağı malumdur. İran'la ilişkileri iyi tutma politikası zaman zaman meyvesini değişik alanlarda vermiştir. İran'ın kamu işletmesi İrankhodro'nun Başkanı Manteghi, Türkiye ve Malezya ile ortak olarak 'İslami otomobil' üreteceklerini açıklamıştır (Milliyet, 24 Ocak 2006).

Ardından İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ile Tahran'da yaptığı görüşmede, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 10 milyar dolara çıkarılması yönünde gerekli şartların hazırlandığını açıklamıştır (İran Haber Ajansı, 2007). Bu bağlamda en çok göze çarpan doğalgaz kullanımı ve iletimi anlaşmaları olmuştur. İran Petrol Bakanı Kazım Veziri Hamaneh, İran doğalgazının Türkiye'deki boru hattı yoluyla Avrupa'ya ihracı konusunda ortak bir proje üzerinde anlaşmaya varıldığını açıklamıştır. Hamaneh, İran'ın boru hattının kapasitesini, Türkiye'nin boru hattıyla birleştirerek artırma ve İran doğalgazını Avrupa'ya ortak ihraç etmekte anlaştıklarını bildirmiştir. Hamaneh, Türkiye'nin boru hattındaki günlük 5 milyar metreküp boş kapasiteyi kullanmanın dışında, Nabucco hattının da yüzde 30'u 50'si arasının İran'a tahsis edileceğini söylemiştir (Milliyet, 19 Ağustos 2006). Botaş yetkilisi ayrıca, Suriye'nin boru hattı sistemine entegrasyonunun Türkiye'nin bölgedeki rolünü güçlendireceğini söylemiştir. Bu projeye İran, Suriye ve Türkiye enerji sahasında birlikte çalışıyor olacaklardı. Bu da İran ile doğalgazın niteliği ve niceliği konusunda karşılaşılan sorunların çözümüne katkıda bulunmuştur. Çünkü Suriye, İran ile görüşmelerde Türkiye'ye destek vereceğini ve birlikte hareket edeceğini belirtmiştir.

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, Suriye'den, İran doğalgazını Türk boru hatları vasıtasıyla almak istediğini bildiren bir mektup alındığı kaydedilmiştir. Üst düzey bir Bakanlık yetkilisi Reuters'e yaptığı açıklamada, Suriye'nin yılda 2 ila 3 milyar metreküp İran doğalgazını satın almayı amaçladığını söylemiştir. (Reuters, 28 Kasım 2006).

İran doğalgaz ihracatı girişimlerinde o denli başarılı olmuştur ki baş düşmanı olarak ilan etmekten çekinmediği İsrail'le bile doğalgaz anlaşması yapar duruma gelmiştir. İran, Türkiye topraklarından geçecek bir boru hattıyla İsrail'e doğalgaz ihraç etme girişiminde bulunmuştur. İsrail Enerji ve Altyapı Bakanı Binyamin Ben Eliezer, enerji üretiminde kullanılmak üzere İran'dan doğalgaz alabileceklerini, doğalgazı, aracı bir istasyon olacak olan Türkiye'den satın alacaklarını belirtmiştir. İhlas Haber Ajansı da, İsrail'in, İran doğalgazını dolaylı yoldan alacağını duyurmuştur.

İsrail basın kaynakları, Tahran ile Tel Aviv hükümetlerinin karşı çıkmalarına rağmen, uluslararası ticaret ve ekonomi ilkelerinin, İsrail ve İran'ı ortak ticari ilişkiler aracılığıyla

bağlayabileceğini duyurmuştur. İsrail'in Maarif gazetesi, Tel Aviv'in İran doğalgazını alma konusunun, daha önce Türkiye Enerji Bakanı Hilmi Güler ile İsraili Bakan Binyamin Ben Eliezer arasında yapılan görüşmede, alt yapı projesinin başladığının ilan edilmesinin ardından gündeme geldiğini yazmıştır. Alt yapı projesi çerçevesinde, Türkiye'nin güneydoğu sahiliyle Hayfa limanı arasında denizaltından geçecek boru hattı 610 kilometre uzunluğunda olacaktı. Söz konusu boru hattı, İsrail'i, Türkiye'nin güneydoğusundaki Ceyhan ilçesinde inşa edilen dev petrol ve gaz istasyonuna bağlayacaktı (El Zaman, 24 Ocak 2007). Pakistan Ulaştırma Bakanı Şeyh Reşid Ahmed Pakistan yaptığı açıklamada, İran'ın demiryolu projeleri kapsamında en geç 2008 yılı içinde İran ve Pakistan'ın demiryolu projesinin biteceğini söylemiştir. Bakan, böylece iki ülke arasında demiryolu gibi önemli bir ulaşımın hizmete gireceğini kaydetti. Söz konusu projenin hizmete girmesiyle birlikte Türkiye, İran üzerinden Pakistan'a demiryolu hattıyla bağlanmış olacaktır (İRNA, 2007a).

İran gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması ve enerji konusunda ortak yatırım yapılması konularının görüşüldüğü toplantıdan sonra mutabakat zaptı, İran Petrol Bakanı Kazım Veziri Hamaneh ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler tarafından imzalanmıştır.

Buna göre, iki ülke İran gazının Türkiye üzerinden, Türkmenistan doğal gazının da İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, İran'ın Asaluye kentindeki doğal gaz geliştirme alanında işbirliği yapılması ve petrol ticaretindeki mevcut işbirliğinin devam ettirilmesi konularında anlaşmıştır (Deutsche Welle, 14 Temmuz 2007).

Türkiye ve İran arasında, Ankara'da imzalanan bir mutabakat zaptıyla İran ve Türkmenistan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması konusunda önemli bir adım atıldığı bildirilmiştir. Mutabakat zaptı, cuma günü öğleden sonra Türkiye'ye gelen İran Petrol Bakanı Kazım Veziri Hamaneh ile Enerji Bakanı Hilmi Güler tarafından imzalanmıştır. İki ülke, İran gazının Türkiye üzerinden, Türkmenistan doğalgazının da İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, İran'ın Asaluye kentindeki doğalgaz geliştirme alanında işbirliği yapılması ve petrol ticaretindeki mevcut işbirliğinin devam ettirilmesi konularında anlaşmıştır (Milliyet, 15 Temmuz 2007).

ABD Dışışleri Bakanlığından bir yetkili 17 Temmuz 2008'de yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Türkmen gazını İran ve Türkiye üzerinden geçen bir gzerghtan Avrupa'ya ulaştırmaya ve Türk Őirketinin İran'ın güney Pars bölgesinde geliştirme faaliyetlerine katılmasına yönelik planlarına karşı çıkmıştır. Anlaşmada ayrıca Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) İran'ın güney Pars gaz havzasındaki geliştirme projesine katılması da yer almıştır. Türkiye Enerji Bakanlığından iki st düzey yetkilinin Reuters'e Türkiye'nin 2008 yılından itibaren İran'ın Güney Pars gaz sahasına 3.5 milyar dolar yatırım yapacağını açıklamıştır (Reuters, 18 Temmuz 2007).

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığından bir yetkili, Türkiye'nin yaptığı anlaşmanın hiç kimsenin çıkarına karşı yapılmadığını, bu anlaşmanın Türkiye ile Avrupa'nın gaz gereksinimlerinin karşılanması konusunda oldukça önem arz eden bir proje olduğunu belirtmiştir (Reuters, 16 Temmuz 2007).

ABD'nin olumsuz yaklaşımları Batılı Őirketlerin İran'a yatırım yapmasını engellemektedir. Batılı Őirketler Türkiye'nin üç fazın işletmesini üstleneceği Güney Pars'ta milyarlarca dolar harcayarak rezervlerin kullanım hakkını almış durumdalar. Enerjide Fransız Alstom, İsveçli Atlas Copco, İtalyan ticaret bankası Banca Intesa, İngiliz enerji devi BP Amaco, Alman otomotiv devi DaimlerChrysler, İran'da yatırımlar yaptı. Güney Pars'ta Hollanda'nın enerji devi Shell bu yıl 4.3 milyar dolar ödeyerek gaz sahası almıştır. Nabucco'nun da ortakları arasında yer alan Avusturyalı OMV'nin bölge için 18 milyar dolarlık yatırım planı var. İran gazı için Türkiye ile İran arasında yapılan anlaşmayla ilgili tartışmalar devam ediyor. ABD dn de karşı açıklamalar yapmıştır. Hükümet, "Menfaatimize bakarız" demiştir. İran, ABD'yi eleştirmiştir. Anlaşmanın ayrıntıları da belli olmaya başlamıştır. Türkiye, İran'la ortak boru hattı yapacak. Yatırım 2 milyar dolar olacak. Türkiye çıkardığı gazı önce İran'a satacak, sonra tekrar satın alacaktır (Milliyet, 18 Temmuz 2007).

İki lkenin Dışışleri Bakanları Güler ve Mutteki İran ve Türkiye arasında ticari hacmin 10 milyar dolara çıkarılmasının kararlaştırıldığını ve bu doğrultuda iki ülke st düzey yetkililerinin bu hedefi yakalamak için ciddi çaba harcadığını söylemiş ve İran ve Türkiye arasında işbirliğinin bölgede istikrar ortamının sağlanmasına katkıda bulunacağını düşündüklerini, Avrupa'nın çeşitli enerji kaynağı arayışına girmesinin iki ülke arasında işbirliği için önemli zemin hazırladığını vurgulamışlardır.

İran'da petrol keşfi ve çıkarılması projelerini uygulamak amacıyla İran, Türkiye ve Avusturya şirketlerinden oluşan üçlü bir konsorsiyum kurulmaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) bir bildiri yayımlayarak, bir petrol konsorsiyumu kurmak amacıyla İran ve Avusturya şirketleriyle anlaşacağını bildirmiştir (Cumhuri İslami, 05 Ağustos 2007).

Enerji boru hatları konusunda Türkiye'nin yerinin önemine vurgu yapılan yazıda, "Türkiye'nin büyümesini destekleyen en büyük ana etken, ülkenin enerji transit hatları üzerinde birleştirici bir durumda olması. Bakü-Ceyhan Boru Hattı bittikten sonra da, Türkiye 2012'deki 'Nabucco' projesine yöneliyor. Bu yeni hat, önemli ölçüde Avrupa ülkelerinin Rus gazına olan bağımlılığını ortadan kaldıracak. Aynı zamanda, İran gazının Avrupa'ya açılması için bir yol olacak. Molla rejimi altında ve çağın gerisinde kalmış rafinerileriyle İran, (Rusya'dan sonra dünyada ikinci büyük doğalgaz rezervine sahip) gazını Avrupa'ya pazarlamak için partner arıyor" ifadelerine yer verilmiştir (Reuters / 19 Ağustos 2007).

İsviçre Enerji Bakanı Walter Steinmann'ın, Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile görüşmesinde İran doğalgazının Avrupa boru hattı için İsviçre'nin işbirliğine hazır olduğunu belirtmiştir. Trans Adriyatik olarak bilinen söz konusu proje, İran doğalgazını, Türkiye üzerinden, Yunanistan'ın Selanik kentinden sonra Adriyatik Denizi, Arnavutluk ve İtalya'ya ulaştıracaktır. Trans Adriyatik boru hattının gündeme gelmesiyle birlikte İran'ın, Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa'da doğalgaz enerji boru hattı proje sayısı üçe yükselmiştir. İsviçre'nin yeni önerisi ve Türkiye'nin bu öneriyi kabul etmesiyle, bu ülke ekonomik çıkarları ve enerji ihtiyaçlarını temin etmenin yanı sıra Avrupa'ya enerji sevkiyatındaki rolünü güçlendirebilecektir. Tabii benzer projeler, Türkiye'nin uluslararası enerji, ekonomi ve siyasi dengelerdeki siyasi ve ekonomik konumunu da pekiştirebilecektir.

3.4.2. Türkiye-İran Arasında Gerçekleşen Diğer Ticari İlişkiler

Türkiye ve İran ticari ilişkilerinin büyük kısmını enerji ticareti ve nakli oluşturmakla birlikte ECO ile öngörülen hedeflerle de uyumlu olarak bölgede sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın genişletilmesi ve teşviki için taşımacılık ve iletişim, tarım, altyapı, narkotik ve eğitim, bilimsel ve kültürel konular gibi, ticari işbirliği alanlarında

karşılıklı çıkara dayanan program ve projeler Ahmedinejad döneminde de geliştirilmeye devam edilmiştir.

İran'ı Avrupa'ya bağlamayı hedefleyen Van demiryolu projesi için Temmuz 2007'de anlaşılmıştır. İki elektrik hattı ile birlikte saatte 125 km hız yapabilecek olan bu 250 km uzunluğundaki demiryolu projesi, yaklaşık 450 milyon dolara mal olacak. İran demiryolunu Avrupa'ya bağlayacak (Kayhan International, 16 Temmuz 2007).

Giderek artan elektrik ihtiyacını karşılamakta amacıyla Türkiye, İran ile bu ihtiyaca yönelik olarak 6 bin megavat elektrik üretmek üzere doğalgaz kullanılması planlanan üç elektrik santralının inşası konusunda 19 Ağustos 2007 tarihinde anlaşmaya vardıklarını ve ayrıca birlikte hidroelektrik santralleri yapmayı planladıklarını söylemiştir. Yetkili, Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'in İran'a gittiğini ve elektrik santralleri konusunda bir mutabakat zabtının imzalanacağını belirtmiştir. Tahran'da bulunan yetkili Reuters'e yaptığı açıklamada, "Üç adet 2000 megavatlık termal santral yapılacak, toplamda 6 bin megavat elektrik üretecek. Ayrıca hidroelektrik santraller yapılması öngörülüyor ve mutabakat zaptı imzalanacak" demiştir (Reuters, 19 Ağustos 2007). Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında üst düzey bir yetkili yaptığı açıklamada, Türkiye, İran ve Türkmenistan'ın, Türkmenistan'da doğalgazla çalışacak bir enerji santrali kurmak üzere ortaklaşa bir şirket kuracaklarını açıklamıştır. Enerji santrali kurulmasına yönelik anlaşmaya Türk ve İranlı yetkililer arasında hafta sonunda gerçekleşen görüşmelerde varılmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından dün yapılan açıklamada, söz konusu anlaşma kapsamında Türkiye ve İran'da üç ayrı termal ve doğalgaz santralının kurulmasının da yer aldığı belirtilmişti. Diğer yandan, Türkiye İran'da yapılacak hidroelektrik santralının inşasına yardımda bulunacağını ve elektrik talebinin karşılanması amacıyla İran'dan 3 milyar ila 6 milyar kilowatt saat elektrik satın alınacağını açıklamıştır (Reuters / 21 Ağustos 2007). İran ile doğalgaz konusundaki görüşmelerin ABD'ye karşı bir reaksiyon hareketi olmadığını söyleyen Enerji Bakanı, temasların Türkiye'nin ihtiyacı ve AB'nin istekleri doğrultusunda devam edeceğini söylemiştir (Milliyet, 22 Eylül 2007). Ayrıca Tahran ile Ankara, zeytin araştırmaları, pamuk üretimi, zirai karantina, genetik ve hayvan sağlığı alanlarında daha önce imzalanan anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi, organik bal üretimi, organik tarım ve sera ekiminde ortak projelerin yürütülmesiyle İran ile Türkiye Şap Enstitüsü arasında

işbirliği ile balıkçılık alanında işbirliğinde anlaşmıştır. Bioteknoloji, toprak ve suyun idaresi, hayvan sağlığı ve zirai karantina alanlarında dönemsel olarak eğitimler düzenlenmesi, tarım projelerinde özel sektörlerin katılımı ve yatırımların teşviki, "helal gıda" ürünleri alanında işbirliği ve bu ürünlerin ihracı, kuraklık konusunda ortak projelerin yürütülmesi, yeni sulama sistemleri, bitki ve çiçek ihracı İran ve Türk yetkilileri arasında varılan diğer anlaşma başlıklarıdır (İRNA, 27 Aralık 2007).

Ekonomik İşbirliği Örgütünün toplantısında Çin-Pakistan-İran-Türkiye (CPİT) demiryolu hattı projesi kabul edilmiştir. Örgütün İslamabad'da yaptığı dört gün süren toplantısında Pakistan-Türkiye demiryolu seferlerinin İran üzerinden başlanmasına karar verildiği bildirilmiştir (The Statesman Gazetesi (İslamabad) 08 Mart 2008). Bu gibi girişimlerle ülkeler arası ilişkilerin geleceğe yönelik olarak uzun vadeli işbirlikleri öngördükleri düşünülebilir.

Geniş halk kitlelerinin, özellikle genç nüfusun işsizlik ve yaşanan elverişsiz ekonomik koşullar nedeniyle, iktidarda 20 yılını dolduran totaliter dinî rejimin yönetim biçimine karşı hoşnutsuzluk giderek arttırmıştır. Ahmedinejad seçimleri kazanırken ekonominin düzelmesi ve halkın refahının artırılması ile ilgi verdiği vaatleri yerine getirebilmek için Batılı Ülkelerin teknoloji, pazar, tüketim maddeleri ve yapacakları yatırımlara muhtaç olduğunun farkındadır. Batı ise İran'ın enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Tahran'ın Türkiye gibi Batıya açılan bir kapıyı kapatmaya niyeti yoktur. Hem Türkiye hem de İran'ın bu kapı vasıtasıyla ekonomilerine büyük katkı sağlayacaklardır.

SONUÇ

Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasıyla birlikte İran dış politikasında köklü değişimlere gidileceğinden ve yeni hükümetin ideolojik yaklaşımıyla yeni ilişkilerin gelişeceğinden bahsedilmeye başlanmıştı. Ancak, İran yeni cumhurbaşkanı dış politika açısından önemli sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Uranyum zenginleştirme programı, İsrail'in tanınması, Lübnan Hizbullah'ını, Hamas'ı ve İslami Cihat'ı desteklemesi, terörizme karşı mücadelesi ve insan hakları konuları İran'ın yeni cumhurbaşkanınının dış politikada karşılaşıcağı sorunlardandır.

Ahmedinejad İran içerisinde yeni bir düzen ve siyasi birlik yaratmak için reformculara bazı kısıtlamamalar getirebilir. Ancak Ahmedinejad'ın bu politikayı dış ilişkilerinde de yansıtması İran çıkarları açısından doğru olmaz. Bu nedenle Ahmedinejad ilk önce kendisini ve hükümetini barış yanlısı olarak dünyada tanıtmaya çalışmalıdır. Bunun için bazı ideolojik değerlerinden özveride bulunabilir. Daha sonra ise İran'ın durumunu uluslararası ilişkilerde gerginliğe sokmadan ABD ve AB ile orta yolu bulma arayışları içerisinde olma ihtimalleri vardır (Turan,2005). Tahran'ın ABD ve AB ile ilişkilerinde olumlu bir duruma gelmesi için Türkiye'nin arabuluculuğuna ihtiyacı olacaktır. Türkiye zaman zaman bu rolü üstlenerek taraflar arasında gerilen ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır. Ancak bunun için ABD'nin İran'a karşı olan yalnızlaştırıcı politikasından vazgeçmesi ve İran'ın da İsrail ve ABD hakkındaki düşmanca söylemlerini iç politika malzemesi yapmaktan vazgeçmesi ve bu konuda daha barışçıl yaklaştığını kanıtlaması gerekmektedir. Bu şartlar şimdiki uluslararası ortamda pek de yakın zamanda gerçekleşebilecek gibi görünmemektedir. Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişen Kürtlerle ilgili duruma yaklaşımı ve ekonomik çıkarları gereği İran'la kesişen yolları maalesef İsrail ve ABD ile ayrılmaktadır.

İran'a karşı etnik grupların kullanılması ABD tarafından kullanılabilir diğer bir seçenektir. İran'da etnik grupların kullanılması kapsamında kullanılabilir unsurların başında Azeriler ile Kürtler gelmektedir. İran devletinin kendi etnik grupları arasındaki birleştirici unsurun İranlılık, İranlılığın temelinde de Şiiliğin yattığını dikkate aldığımızda, Güney Azerbaycan Türkleri'nin kullanılması hiçte kolay olmayacaktır. Her ne kadar gelecek tarihi okuma felsefesi Azerbaycan Türklerinin kullanılabilir ihtimalini göz önüne koysa da dini etkenler bu alternatifin kullanılma ihtimalini

zayıflatmaktadır. Kürt azınlığın ise İran'ı etkisizleştirmek amacıyla hâlihazırda PJAK'ın eylemleri ile zaman zaman kullanıldığı görülmektedir. PKK ile PJAK'ın organik bağları Türkiye ile İran'ı işbirliğine itmektir. Kuzey Irak'ta oluşabilecek bir Kürt Devleti ihtimali her iki ülkenin de tamamıyla karşı çıktığı bir fikirdir. Bu işbirliği her iki terörist grubun etkisizleştirilmesine kadar devam edebilir.

AB ile ilişkilerini ekonomik temellere bağlayan İran bu konuda Türkiye'nin jeopolitik konumundan istifade etme yoluna gitmektedir. Türkiye de bölgedeki enerji geçişlerini nüfuzu altına alarak uluslararası enerji piyasasında, jeopolitik avantajları ile konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır.

İran'ın mevcut konvansiyonel silah gücü kendi savunması için yeterli, bölge ülkeleri için ciddi olarak tehdit oluşturması bakımından yetersizdir; ancak silah alımlarını ve askerî projelerini bu hızla yürütmesi halinde uzun vadede bölge ülkeleri için ciddi tehdit oluşturabilecek güce ulaşacağı değerlendirilmektedir. İran'ın Irak Savaşı'nda aldığı çok önemli bir ders de kitle imha silahlarına sahip olmanın önemi idi; İran'a göre bu silahlara sahip olmamak, saldırıya maruz kalma nedeniydi. İran'ın, gelecekte nükleer güce sahip olabileceği ve bölgedeki nükleer güce sahip tek ülke olan İsrail'i tehdit edebileceği ve böylece Körfez'de etkin bir güç olabileceği; ayrıca, nükleer gücünü İran Devrimi'ni meşru kılmak için bir propaganda aracı olarak da kullanabileceği değerlendirilebilir. Türkiye bu durumda kendi nükleer silahını geliştirme yoluna gidebilir. Bu durum da çevre ülkelerle ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına sebep olabilir. Ancak İran'ın nükleer silah geliştirme ile ilgili bir çalışma içinde olmadığı ABD tarafından açıklanmıştır. Nükleer güce sahip İran şimdilik yakın görünmemektedir.

Türkiye bugüne kadar Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığına oturmasını iki ülke arasındaki ilişkiler açısından bir tehlike olarak görmemiştir. Dışişleri Bakanlığı bu seçimleri dikkatle izlediği ve İran seçimlerini demokratik bir seçim olduğunun açıklamasını yapmıştır. Ancak bu iki ülke arasındaki ilişki de diğer güçlerin de etkili olacağını göz ardı etmemek gerekiyor. Türkiye-İsrail, Türkiye-ABD ilişkileri İran Türkiye ilişkilerini ciddi şekilde etkileyebilir.

Türkiye'nin bu konuda hassas davranması gerekmektedir. Öncelikle, Ahmedinejad ve onun kuşağının iyi bilinmesi gerekiyor. Çünkü bu kuşak en az dört sene Türkiye'nin komşusu olan İran'da hükümeti yönetecektir. Ayrıca bu kuşak cumhurbaşkanlığı

koltuğunu bıraksa da İıan içerisindeki çalışmalarına etkin bir şekilde devam edecektir. Bu kesim halk içerisinde geniş bir tabana sahip olmasa da kendi çapında düzenli bir şekilde örgütlenmişlerdir. Bu nedenle yeni yönetici elitin iyi bilinmesi ve tanınması gelecek Türkiye'nin dış politikası açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKDEVELİOĞLU, Atay (2003), "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası" *Stradigma Dergisi*, Sayı:10, s.1 -25.
- AKGÜN, Birol (2007), "Türkiye tercihe zorlanıyor", *Strateji*, 19 Kasım
- AKYOL, Taha(2002) "Türkiye, İran ve PKK", *Milliyet*, 5 Mart, s.19
- ALTINBAŞ, Deniz (1999), "İran'ın Silahlanma Çabaları", *Avrasya Dosyası*, cilt:5,Sayı:3, s. 245-272.
- ALTAY, Tayfun (1997), "İran İslam Devrimi'nin Arka Planı", *Birikim Dergisi*, Sayı:96,s.22-47.
- ARI, Tayyar (1998), *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)*, Alfa Basım Yayın, Bursa.
- ARAS, Bülent (2005), " İran'da Beklenmeyen Sonuç, Bilinmeyen Gelecek Ahmedinejad Dönemi ve Türkiye ", *Stratejik Analiz*, Temmuz 2005, Sayı: 63, s.58-65
- ARMAOĞLU, Fahir (1993), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, cilt:1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ARUNOVA, M. (2007), "Türkiye-İran İlişkileri", *Centrasia. Ru*, 13 Nisan
- ATAMAN, Muhittin (2004), "İran-İrak üstünlük mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar",*Dünya Çatışma Bölgeleri*, Editörler: İnat, Kemal ve B. Duran, Nobel Yayın,Ankara, ss.55-65.
- BAYIR, Emre ve Araz Aslanlı (2001), "Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran'ın Azerbaycan politikası", *Stratejik Analiz*, cilt:2, sayı:8, ss.47-56.
- BAZTAB, (2007), "PJAK Ve İran... Abd-Türkiye İlişkilerinin Altında Yatanlar", 09 Temmuz

- BİLA, Fikret (2003a), "İran'dan Önemli Mesajlar", *Milliyet*, 30 Ocak, s.19
- BİLA, Fikret (2006), "Türkiye, Suriye, İran", *Milliyet*, 8 Nisan, s.19.
- BİNGÖL, Yılmaz (1999), "Türk-İran İslam Kültürü: Empirik Bir Analiz", *Avrasya Dosyası*, cilt: 5, sayı:3, s. 157-185.
- BİRAND, Mehmet Ali (2006), "İran olayı, başımıza çok sorun açacak...", <http://www.milliyet.com.tr/2006/04/18/yazar/zbirand.html>, *Milliyet*, 18 Nisan
- BYEGM, (2007), "ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sean McCormack'ın Günlük Basın Brifinginde İran Ve Türkiye İle İlgili Sorulara Verdiği Cevaplar" 16.08.2007
- CANKARA, Yavuz (2005), *Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- CAVİD, Veliev, (2005), İran'da 9. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, 17 Temmuz, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21>.
- CELALİFER, Arzu (2006), "ABD'nin, İran'ın Etrafındaki Çemberi Daraltma Girişimleri", USAK, 3 Mart
- CELALİFER, Arzu (2007), "Irak'taki bozgun, Bush yönetimini çaresiz duruma sokuyor... ABD-İran yakınlaşması", USAK, 21 Mayıs
- CELALİFER, Arzu, "Ahmedinejad Sonrası İran", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=14>, 10.08.2008
- CELLUL, Faysal (2006), "Türkiye, ABD İle İran'ın Nükleer Programı Arasında", *El Halic*, 01 Haziran
- CIA, The World Fact Book (2008), "İran", 4 Eylül, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html#People>
- ÇOLAK, İhsan (1999), "Değişen Stratejiler Işığında İran-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Gelişmeler" *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı:3, ss.205-223.

- ÇETİNSAYA, Gökhan, (2007), “Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği”” *Avrasya Dosyası*, 2007, Cilt 13, Sayı 3, s.168
- DEMİR, Metehan, (2002), “Bayık Tartışması”, 6 Nisan, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/04/06/109250.asp>
- DİKKAYA, Mehmet (1999), "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun: Türkiye, Rusya ve İran", *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı:3 ss.181-208.
- DİLİP, Hiro (2001), *Neighbours, Not Friends : Iraq and Iran after the Gulf Wars*, London, GBR: Routledge.
- DURMUŞ, Mehmet (2005), “İran ve Seçimler Üzerine”, TURKSAM, 17 Haziran, <http://www.turksam.org/tr/a395.html>
- ENAYAT, Hamid, R. Mottahedeh(2005), *Modern Islamic Political Thought: The Response of the Shī'ī and Sunnī Muslims to the Twentieth Century*, I.B.Tauris
- ERCEYLAN, Mustafa (2007), *İran'da Yapılan Son Cumhurbaşkanlığı Seçimi Çerçevesinde Ve İran Tarafından Özellikle Nükleer Çalışmalar Konusunda Uzlaşmaz Tutumun Devam Ettirilmesi Halinde Olabilecek Gelişmeler*, Silahlı Kuvvetler Akademisi Komutanlığı
- GONZALEZ, Ildefonso, Europa Press, (2007), “Türkiye ve İran, Enerji İşbirliğini Güçlendiriyorlar ve Irak'taki PKK ile Mücadelede Güçlerini Birleştiriyorlar”, 20 Ağustos, <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/bultenler/disbasindairak-yeni/arsiv/2007/db-irak-2007-103.htm>
- FAS.ORG, (2008), Short Range/Solid Propellant Missile, 4 Eylül, <http://www.fas.org/nuke/guide/iran/missile/mushak.htm>
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1996), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GÜL, Nazmi ve Gökçen Ekici (2002), "Ortak Tehdit Algılamaları ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran-Ermenistan İlişkileri", *Stratejik Analiz*, cilt:2, sayı:22, ss.33-65.
- GÜVENÇ, B., G. Şaylan, İ. Yekeli ve Ş. Turan (1994), *Türk-İslam Sentezi*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, s.43-44-58.
- HABERALEMİ (2008), http://www.haberalemi.net/haber_detay.php?haber_id=6810.
16.09.2008
- HALE, William (2002), "Türk Dış Politikasındaki Ekonomik Sorunlar", *Türkiye'nin Yeni Dünyası*, Alfa Yayınları, Bursa.
- HEİNZ, Kramer (2000), *Changing Turkey: Challenges to Europe & The United States*, USA:Brookings Institution Press, Washington.
- HR-NET, (1999), "Cabine to Discuss Fate of Kavakci",
<http://www.hri.org/news/agencies/trkpr/1999/99-05-13.trkpr.html#04>
- HÜRRİYET, (2002), "Büyükelçi Lavasani: Bayık İran'da değil", 8 Nisan,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=64422>
- HÜRRİYET, (2002), "İran'la ilişkiler Düzeliirken",
http://www.hurriyetim.com.tr/dosya/almanak2002/news_detail.asp?nid=143&sid=14.
14.03.03.2008
- HÜRRİYET, (2002), "Büyükelçi Lavasani: Bayık İran'da değil", 8 Nisan,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=64422>
- HÜRRİYET, (2008), "İran'dan Türkiye'ye işbirliği çağrısı", 3 Mart,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8357100>
- İDİZ, (2006), "Türkiye "nükleer tehdit"e karşı arayış içinde", *Milliyet*, 18 Mart,
<http://www.milliyet.com.tr/2006/03/18/yazar/idiz.html>,

- İNAT, Kemal, A. Balcı (2006), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası 2005”, *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Nobel Yayınları, Ankara, s.1-34
- İRAN NEWS, (2007), “İran-Türkiye İlişkileri Orta Doğu'ya İstikrar Getirir”, 26 Aralık
- İRNA, (2007a), “Pakistan demiryolu ağı İran üzerinden Avrupa’ya bağlanıyor”, 01 Ağustos, <http://www2.irna.ir/tr/news/view/line-112/0708018866155718.htm>
- İRNA, (2007b), “Mutteki: İran ve Türkiye Ortadoğu ve Avrupa enerji ihtiyacını karşılayabilir”, 21 Ağustos, <http://www2.irna.ir/tr/news/view/line-112/0708217606094134.htm>
- İRNA, (2007c), İran İle Türkiye, Tarım Ve Çevre Koruma Alanlarında İki İşbirliği Anlaşması İmzalandılar, 27 Aralık
- ISSAWI, Charles. (1998), *Cross-Cultural Encounters and Conflicts*, Oxford University Press, US
- İZZETİ, İzzetullah, (2005), *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul.
- KAI, Hafez (2000), *Islamic World and the West: An Introduction to Political Cultures and International Relations*, Leiden, NLD: Brill, N.H.E.J., N.V. Koninklijke, Boekhandel en Drukkerij.
- KALAFAT, Yaşar (2001), " Azerbaycan-İran Bağlamında Güney Kafkasya'da Etno Sosyal Yapı", *Avrasya Dosyası*, cilt:7, sayı:1, ss.212-247.
- KARPAT, Kemal H. (2004), *Studies on Turkish Politics and Society*, Koninklijke Brill NV Leiden, Boston.
- KAZANCI, Hicran (2005), “Irak'taki fiili durum: ABD'nin askeri, İran'ın siyasi işgali”, *Strateji*, 26 Aralık
- KESKİN, Arif (2004a), "Tüm Boyutlan ile Türkiye-İran ilişkileri", *Stratejik Analiz*, cilt:10, sayı:1, s. 57-76.

- KESKİN, Arif (2004b), "Tüm Boyutlan ile Türkiye-İran ilişkileri", *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı:53, s. 22-30.
- KESKİN, Arif (2006), " Devrim İçinde Yeni Bir devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakar Akım ", *Stratejik Analiz*, Sayı:69, s.59
- KEYMAN, Fuat (2006), "AKP, CHP ve Türkiye Nereye Gidiyor?", *Radikal*, 7 Mayıs, s.14.
- KINIKLIOĞLU, Suat, (2006), "Türkiye İran'a Yaklaşıyor", 7 Eylül, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=197964&tarih=07/09/2006>
- KİM KİMDİR, (2008), Mahmud Ahmedinejad (1956-...), <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=3457>.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2002), "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası'nın Geleceği", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, ss.154-171.
- KİRİŞÇİ, Kemal, (2006), "Turkey fears the worst from a U.S. attack against Iran", 11 Mayıs, http://www.dailystar.com.lb/article.asp?edition_ID=10&article_ID=24329&categ_id=5
- KOCATÜRK, Nurhan (2004), "İran:ABD'nin Ortadoğu'daki Baş Ağrısı", *ABD'nin Haydut Devletleri*, Editör:Kemal İnat, Değişim Yayınları, Sakarya, s.254.
- KULOĞLU, Armağan ve Birgül Demirtaş-Coşkun (2000), *Stratejik Analiz*, cilt:1, sayı:8, ss.62-88.
- KULOĞLU, Armağan (2001), " 21. Yüzyılın Başlangıcında Türkiye'nin Değişen Etki ve İlgil Alanları", *Stratejik Analiz*, cilt:1, sayı10, ss.52-78.
- KÜLEBİ, Ali (2006), "Doğu ve batıdan ABD kuşatması altında bulunan İran'a saldırının olası sonuçları", *Strateji*, 02 Ocak.
- KÜLEBİ, Ali (2008a), "Tahran füzeye yoğunlaşıyor", 16 Ocak, http://www.tarihonline.org/2008_01_16_archive.html

- KÜLEBİ, Ali (2008b), "Geleceğin Savaşının Provası Mıydı?", 21 Ocak, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1169&sayfa=0>
- LAÇİNER, Sedat (2004), "Özal Dönemi Türk Dış Politikası", 25 Kasım, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=7>
- LAÇİNER, Sedat, (2006), "İran'da Türkiye'yi Bekleyen Tehlike", 26 Ocak, <http://www.usakgudem.com/yazarlar.php?type=3&id=202>
- LAÇİNER, Sedat (2007), "ABD'nin İran İstihbarat Raporu", USAK, 6 Aralık, <http://www.usakgudem.com/yazarlar.php?type=3&id=202>
- MAHALLI, Hüsnü (2006), "Türkiye, İran Konusunda Ne Yapacak", *El Kabes*, 22 Şubat.
- MİLLİYET, (1999), "İran'da 10 PKK Kampı Var", <http://www.milliyet.com.tr/1999/07/28/haber/hab00.html>
- MİLLİYET, (1999), "Türk İran Sınırının Tadı Yok", <http://www.milliyet.com.tr/1999/07/29/dunya/dun03.htm>
- MİLLİYET, (2002), "İran'ın terörden aklanma fırsatı!", <http://www.milliyet.com/2002/04/04/siyaset/siy02.html>
- MİLLİYET, (2003), "İran'dan KADEK'e büyük operasyon", <http://www.milliyet.com/2003/06/30/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2005), "Ahmedinejad Ve İran-Türkiye İlişkilerinin Geleceği", <http://www.milliyet.com/2005/08/11/siyaset/siy06.html>
- MİLLİYET, (2005), "Kafa karıştıran cümle", <http://www.milliyet.com/2005/04/29/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2005), "Askere İran sorusu", <http://www.milliyet.com/2005/08/26/dunya/adun.html>

- MİLLİYET, (2006), “Pentagon'un Kürt kartı”,
<http://www.milliyet.com/2006/04/01/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2006), “PKK'yla mücadelede Türkiye ile işbirliğimiz var”,
<http://www.milliyet.com/2006/07/25/siyaset/siy01.html>
- MİLLİYET, (2006), “Başbakanlık: İran iddiaları spekülatif”,
<http://www.milliyet.com/2006/01/03/dunya/dun02.html>
- MİLLİYET, (2006), “İran terörle karşılık verir”,
<http://www.milliyet.com/2006/04/03/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2006), “İran Hizbullahı tehdit etti”,
<http://www.milliyet.com/2006/04/18/dunya/axdun01.html>
- MİLLİYET, (2006), “Bu yıl savaş yok”,
<http://www.milliyet.com/2006/05/26/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2007), “Türkiye, Kuzey Irak'ta etkisini artırıyor”
<http://www.milliyet.com/2007/02/09/dunya/axdun01.html>
- MİLLİYET, (2007), “Türkiye'ye 'İran'la ilişkiler' uyarısı”,
<http://www.milliyet.com/2007/06/21/dunya/dun03.html>
- MİLLİYET, (2007), “İncirlik tehdidi”,
<http://www.milliyet.com/2007/09/23/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2007), “PKK'nın tankı mı? İran'ın atom bombası mı?”,
<http://www.milliyet.com/2007/10/07/dunya/dunz1.html>
- MİLLİYET, (2006), “Tahran, nükleer düğmeye basıyor”,
<http://www.milliyet.com/2006/01/09/dunya/adun.html>
- MİLLİYET, (2006), “Yüzde 100 memnunuz”,
<http://www.milliyet.com/2006/01/19/dunya/adun.html>

MİLLİYET, (2006), “Türkiye de nükleer silah yapabilir”,
<http://www.milliyet.com/2006/01/30/dunya/axdun02.html>

MİLLİYET, (2006), “İran'a 5 Mart'a kadar süre”,
<http://www.milliyet.com/2006/02/05/dunya/axdun01.html>

MİLLİYET, (2006), “Nükleer güç olarak konuşuruz”,
<http://www.milliyet.com/2006/04/14/dunya/adun.html>

MİLLİYET, (2006), “Erdoğan'a İran teşekkürü”,
<http://www.milliyet.com/2006/06/24/guncel/axgun02.html>

MİLLİYET, (2006), “Gül umutlu döndü”,
<http://www.milliyet.com/2006/06/27/dunya/axdun02.html>

MİLLİYET, (2006), “İran meydan okudu”,
<http://www.milliyet.com/2006/09/01/dunya/adun.html>

MİLLİYET, (2006), “Türkiye ya AB üyesi olacak ya da nükleer”,
<http://www.milliyet.com/2006/09/03/dunya/adun.html>

MİLLİYET (2007), “Türkiye ya AB üyesi olacak ya da nükleer”,
<http://www.milliyet.com.tr/2007/02/23/dunya/axdun01.html>

MİLLİYET (2006), “Erdoğan'dan İran'a nükleer mesaj”,
<http://www.milliyet.com/2006/12/03/siyaset/asiy.html>

MİLLİYET, (2007), “Ankara'da nükleer temas”,
<http://www.milliyet.com/2007/04/26/dunya/dun01.html>

MİLLİYET, (2007), “İran krizi için Ankara formülü”,
<http://www.milliyet.com/2007/04/27/dunya/dun01.html>

NUREDDİN, Muhammed (2006), “Türkiye, Amerikan Çekici İle İran Örsü Arasında”
El Halic, 15 Mayıs.

- OGAN, Sinan (2006), "İran'ın Nükleer Krizi: Senaryolar, Beklentiler", 22 Şubat, <http://www.turksam.org/tr/a802.html>
- OĞUZ Sami ve Ruşen Çakır (2000), *Hatemi'nin İran'ı*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.36-38.
- OKİMDİR, (2008), <http://www.okimdir.com/mahmud-ahmedinejad-biyografi.html.10.07.2008>
- OLSON, Robert (2004), *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004*, Çev., Kezban Acar, Babil Yayınları, Ankara.
- ORAN, Baskın (2003a), *Türk Dış Politikası*, cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, Baskın (2003b) *Türk Dış Politikası*, cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Nihat Ali (1999), "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK", *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı:3, ss.326-341.
- ÖZCAN, Nihat Ali ve Emre Bayır (2002), "Ortadoğu Barış Süreci, Oyuncuları ve İran", *Stratejik Analiz*, cilt:2, sayı:22 ss.22-53.
- ÖZKAN, TUNCAY (2003), "İran ve Kürtler", *Akşam*, 7 Nisan, s.19.
- PETER, Berger (2001), *"Sekülerizmin Gerilemesi"*, *Medeniyetler Çatışması*, Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, İstanbul, ss.318-357.
- RAMAZANİ, Roullah K. (1992), "İran's Foreign Policy: Both North and South", *Middle East Journal*, Volume:46, No:3, ss.395-410.
- ROGER, Owen (2000), *State Power and Politics in Making of the Modern Middle East*, UK: Routledge London.
- ROY, Allison (2001), *Central Asian Security:The New International Context*, USA:Brookings Institution Pres, Washington.

- RUBİN, Barry (1999), "İran'ın iç Politikası Üzerine Bazı Notlar", *Avrasya Dosyası*, cilt:5, sayı:3, ss.71- 94.
- SANDER, Oral (2002), *Siyasi Tarih*, İmge Yayınları, Ankara.
- SARAY, Mehmet (1999), *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- SASLEY, Brent (2002), "XIII. 1990'larda Türkiye'nin Enerji Politikaları", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, ss.312-346.
- SCHLEİFER, Yigal; Katıl, Mevlüt (2006), "Türkiye İran'ın Nükleer Faaliyetleri Karşısında İkilem İçerisinde", *Eurasianet*, 16 Şubat.
- SİNKAYA, Bayram (2006), "Ahmedinejad'ın İran'ı: Nasıl Bir Dış Politika?", 18 Ocak, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24>
- SULLIVAN, Scott (2007), *Gates İran'ı Koruyor, Türkiye'ye Saldırıyor*, The Conservative Voice, 31.03.2007.
- TAFLIOĞLU, Serkan (1999), "İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci", *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel, cilt:5, sayı:1, s.25-54.
- TESEV (2001), "Türkiye'nin Avrupa ve ABD Politikalarındaki Yeri: Ortak Noktalar, Ayrı Noktalar ve Etkileşimler", <http://www.tesev.org.tr/ocak02/tr.html>
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2008), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4. 14.09.2008
- TURAN, Davut (2005), "ABD ve AB Endeksinde Türkiye- İran ilişkileri", Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 09 Temmuz.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2008), Ülkelere Göre Dış Ticaret, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4. 13.08.2008
- VELİEV, Cavid, (2005), "İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu", 17 Temmuz, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21>.

WINROW, Gareth, (2002), "Türkiye, Orta Asya'da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.262-288.

WIKIPEDIA, (2008), "İran", "Toplum Yapısı,"
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran#cite_note-28

YEŞİLTUNA, Serap, (2000), "İran'da Değişim",
<http://www.adk.boun.edu.tr/gozlem/mayıs2000/9.htm>

YEŞİLTAS, Murat, (2006), "İran 2005" , *Ortadoğu Yıllığı 2005*, Kemal İnat ve Ali Balcı (Edits), Nobel Yayınları, Ankara, s.56

YILMAZ, Turan, (2004), "PKK Terörist Gereken Yapılır", 29 Temmuz, Hürriyet,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/07/29/497265.asp>.

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1980 tarihinde Yozgat/Çayıralan'da doğdu. İlkokul öğrenimini İzmir, Konak, Limontepe İlkokulu'nda yaptı. Ortaokulu İzmir, Konak, Eskiizmir Naci Şensoy Lisesi'nin orta kısmında tamamladı. Liseyi Bursa, Işıklar Askeri Lisesi'nde okudu. Üniversite eğitimini Ankara'da Kara Harp Okulu'nda tamamladı. Şu anda Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında yüksek lisans öğrencisidir.